

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2020 – YL –022

2014 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ:
KOMPARTMANLAŞTIRMA STRATEJİSİ ETRAFINDA
İTTİFAK ARAYIŞLARI

HAZIRLAYAN
Dilek YAMAN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Merve İrem YAPICI

AYDIN – 2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Dilek Yaman tarafından hazırlanan “2014 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: Kompartmanlaştırma Stratejisi Etrafında İttifak Arayışları” başlıklı tez, 16/01/2020 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
Doç. Dr. Merve İrem YAPICI	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Doç. Dr.Utku Yapıcı	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Dr. Öğr.Umut Bekcan	Denizli Pamukkale Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla.....tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Enstitü Müdürü.

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

16 /01/2020

Dilek YAMAN

ÖZET

2014 SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: KOMPARTMANLAŞTIRMA STRATEJİSİ ETRAFINDA İTTİFAK ARAYIŞLARI

Dilek YAMAN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Merve İrem YAPICI

2020, XII+ 92 sayfa+ 4 Harita

Yeni dünya düzeninde uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak devletlerin birbirleriyle bağlarının artması, onları daha fazla işbirliği yapma eğilimine yöneltmektedir. Devletler arasında uyumsuzluk yaşandığı zamanlarda, taraflardan birinin yaptırım uygulaması, artık karşı tarafa olduğu kadar yaptırım uygulayan tarafa da zarar verebilmektedir. Bu nedenle devletler kriz zamanlarında dahi ilişkileri sürdürebilmenin yollarını araştırmaktadırlar. Uzun bir geçmişe sahip Türkiye ve Rusya devletlerinin, tarihsel süreçte farklı koalisyonlarda bulunarak sık sık karşı karşıya gelmeleri sebebiyle, ilişkileri inişli çıkışlı bir halde ilerlemiştir. Bu iki devletin uyumsuzluk ve çatışma alanlarında dahi ilişkilerini koparmayışları, araştırılması gereken bir kapsam ortaya çıkarmaktadır. Kompartmanlaştırma stratejisi, iki devletin aralarındaki rekabet konularını yok saymadan, belli noktalarda diyaloga devam etmelerini sağlayan ve böylece ilişkilerin tamamen kopmasını önlemeyi amaçlayan bir stratejidir. Buradan hareketle çalışmada, kompartmanlaştırma stratejisiyle Türkiye ve Rusya'nın ortak çıkar alanlarında ilişkilerini nasıl ilerletebildiği sorusundan yola çıkılmıştır. Çalışmada iki devlet arasındaki krizler ve eş zamanlı ilerleyen işbirlikleri tespit edilerek, farklı tarihlerde yapılan kompartmanlaştırmaların kıyasıyla Türkiye-Rusya ilişkileri literatürüne farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır. Literatürde çoğunlukla 2014 yılı sonrasında iki devlet arasında bu stratejinin kullanılmadığına yönelik yorumlamalara mukabil çalışmada söz konusu stratejinin bu tarihten sonra da kullanıldığı ve gelecekte de kullanılabilecek bir yöntem olarak, tek bir döneme ya da teori içerisine sığdırılmaması gereken bir araç olduğu fikri savunulmuştur. Bu minvalde kompartmanlaştırma stratejisinin taraflar arasındaki ilişkilere sürdürülebilirlik sağladığı, ayrıca iki devletin birbirlerinin her dış politika hamlesini onaylaması anlamına da gelmeyecek, aktörler arasındaki farklı konumlanışlarını kabul ederek hareket etmelerini sağladığı tespiti yapılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Kompartmanlaştırma Stratejisi, Türkiye, Rusya, Karşılıklı Bağımlılık.

ABSTRACT

TURKEY-RUSSIA RELATIONS AFTER 2014: SEEKING ALLIANCES AROUND THE COMPARTMENTATION STRATEGY

Dilek YAMAN

Msc Thesis at International Relations

Supervisor: Doç. Dr. Merve İrem YAPICI

2020, XII+ 92 pages+ 4 Maps

As the actors of international relations in the newworld order, the increasing ties of the states lead them to tend to more cooperate. In cases of conflict between states, the enforcement of one of the sides can now harm the opposing side as well as the enforcing side. Therefore, governments are seeking ways to maintain relations even in times of crisis. Turkey and Russia states have a long history, performing different coalitions in the historical process, because of frequent confrontation, relations have progressed to bumpy. The fact that these two states did not break their relations even in the areas of conflict which reveals a scope to be investigated. The compartmentation is a strategy that allows the two states to continue the dialogue at certain points without ignoring the competition issues between them, thereby aiming to prevent the complete break of relations. Here is the question how can starting to improve their relationship with the movement compartmentation strategy in Turkey and Russia in areas of common interest. Identified by crises and simultaneously advancing cooperation between the two states in the study, making comparisons with a compartmentation on different dates, Turkey-Russia relations literature are gained different perspective. In the literature interpretations that this strategy was not used after 2014, but this thesis advocate that it is a tool that should not be fit into a single period or theory and as it used in the past that can be used in the future. In this regard, it is determined that the compartmentation strategy provides sustainability to the relations between the sides, and that the two states act by accepting their different positions between the actors also it is not meaning to approve all the each other's foreign policy.

KEYWORDS: Compartmentation Strategy, Turkey, Russia, Mutual Dependence

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasında sabırla ve özveriyle yaklaşp, her konuda desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve değerli hocam sayın Doç. Dr. Merve İrem YAPICI'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunma jüri üyesi ve hocam sayın Doç. Dr. Utku YAPICI'ya destekleri ve önerilerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Savunma jüri üyesi sayın Dr. Umut BEKCAN'a değerli eleştirileri ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda Yüksek Lisans eğitimi boyunca eğitimime katkısı olan Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu tez vesilesiyle, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki Lisans eğitimimde yol gösterip, geleceğim için önerilerini esirgemeyen hocam sayın Öğretim Görevlisi ve araştırmacı Levent BAŞTÜRK'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma sürecindeki katkılarından dolayı arkadaşım Emrah SOYDAN'a ve bu süreçte katkıları olan bütün arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Eğitim hayatımın en başından itibaren yanımda olup asıl katkıyı yapan, her daim her konuda desteğini esirgemeyen, fikirleriyle yolumu aydınlatan ve her zaman örnek aldığım sevgili babam Hacı YAMAN'a teşekkürü bir borç bilerek minnetlerimi sunarım.

Dilek YAMAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ONSÖZ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
HARİTALAR DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	4
1. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN STRATEJİ VE KURAM BAĞLAMINDA ARKAPLANI.....	4
1.1. Türkiye-Rusya İlişkileri Bağlamında Kuramsal Tartışmalar.....	4
1.1.1. Realist Yaklaşımlar.....	4
1.1.2. Liberal Yaklaşımlar	7
1.1.3. İnşacı Kuram.....	12
1.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yöntem ve Strateji Perspektifinden Yorumlar	13
1.2.1. Davranışsalcı Yaklaşım	13
1.2.2. İşlevsel Yaklaşım.....	14
1.2.3. Kompartmanlaştırma Stratejisi	15
2. BÖLÜM	18
2. TÜRKİYE-RUSYA İLİKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI.....	18
2.1. İmparatorluklar Dönemi	18
2.2. Soğuk Savaş Dönemi: Potansiyel Yakınlık	24
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: İlişkilerde Fizibilite Dönemi	28
2.4. İlişkilerde 2000'ler: Artan Diyalog Dönemi.....	37

3. BÖLÜM	43
3. KIRIM'IN İLHAKI VE ULUSLARARASI AKTÖRLERE ETKİSİ.....	43
3.1. Kırım'ın İlhakı'na Giden Süreç	43
3.1.1. Kırım Krizi'ne Tarihinin Yansımaları	43
3.1.2. Kırım Etnik Nüfusu ve Tatarlar	44
3.1.3. Bağımsızlık Sonrasında Ukrayna Politikaları.....	46
3.2. Maydan Olayları ve Rusya'nın Kırım'ı İlhakı.....	49
3.3. Kırım'ın Önemi.....	50
3.4. Kırım İlhakı'nın Uluslararası Hukukta Yeri	53
3.5. Kırım İlhakı'nın Rusya-Batı İlişkilerine Etkisi	54
4. BÖLÜM	58
4. 2014 SONRASI KRİZLER VE UYUŞMAZLIKLARA RAĞMEN SÜRDÜRÜLEN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN KOMPARTMANLAŞTIRMA STRATEJİSİ ETRAFINDA ANALİZİ.....	58
4.1. Kırım'ın İlhakı ile İlişkileri Etkileyen Meseleler	58
4.1.1. Kırım Türkleri.....	58
4.1.2. Kriz Ortamında Yapılan Anlaşma: Güney Akım ve Türk Akımı.....	59
4.1.3. Karadeniz Jeopolitiğinde Dengelerin Değişmesi.....	63
4.2. Uçak Krizi ve İlişkilere Yansıması	64
4.2.1. Uçak Krizi'ne Giden Süreç.....	64
4.2.2. 24 Kasım 2015 Uçak Krizi	66
4.2.2.1. Türkiye'ye yaptırımlar	68
4.2.3. Uçak Krizi Sonrası Artan Diyalog Dönemi.....	70
4.3. Taraflar Arasında Yapılan Kompartmanlaştırmaların Karşılaştırılması.....	74
5. SONUÇ	80
6. KAYNAKLAR	86
ÖZGEÇMİŞ	92

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Rusya'nın Yeri 32

Tablo 4.1. 2013-2017 Yılları Arası Türkiye Rusya Ticaret Hacmi..... 68

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 3.1. Kıırım Haritası	52
Harita 4.1. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı ve Batı Hattı	60
Harita 4.2. Türk Akım Güzergahı.....	61
Harita 4.3. TANAP Güzergahı	62

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BLACKSEAFOR	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı
DEAŞ	: Irak ve Şam Devleti
DUMA	: Rus Parlamentosu Alt Kanadı
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KUH	: Karadeniz Uyumu Harekatı
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG	: Halk Savunma Birlikleri

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirlerini karşılıklı olarak algılayış şekilleri, birbirlerine yönelik politikalarını şekillendirmektedir. Devletlerin dış politikaları ülke çıkarlarına ters düşmeyecek şekilde, milli kazanıma yönelik amaçlarla hareket etme eğilimindedir. Bu bağlamda devletler, ulusal çıkarları, uluslararası prestijleri ve karşılıklı algılamaları temelinde kendileri için en yüksek kazancı sağlama amacıyla hareket ederler. Diğer taraftan küreselleşen dünyada devletler birbirlerine daha fazla yaklaşmaktadırlar. Devletler arasındaki bağların artması da birbirleriyle daha fazla işbirliği eğiliminde olabilmelerine zemin hazırlamaktadır. Ancak bu ilişkiler içerisinde zaman zaman yaşanan uyuşmazlıklar ve belli konularda çıkarların çatışması, aktörleri krize kadar sürükleyebilmektedir. Bu krizlerle beraber taraflar, birbirlerine caydırıcı politikalar üzerinden yaptırım uygulamaya gidebilmektedirler. Fakat devletlerin küreselleşme ile birbirlerine daha fazla bağlanması bu yaptırımların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Artan bağlarla beraber bir tarafın diğerine yaptırıma gitmesi, yaptırım uygulanan tarafa olduğu kadar, yaptırımda bulunan tarafa da zarar verebilmektedir. Bu durum, devletler arasındaki ilişkilerde çatışma ve uyuşmazlık alanlarını ortak çıkar alanlarından ayrı olarak ele alma yönelimini doğurmuştur. Bu yönelimle beraber devletlerin uyuşmazlık içerisindeyken iş birliklerini devam ettirebilme yöntemleri araştırılmaktadır. Bu bağlamda kompartmanlaştırma stratejisi iki devletin aralarındaki çatışma unsurlarını kabul ederek ve bunları yok saymadan, farklı bir alanda işbirliğine devam etmelerini hatta bu işbirliğini ilerletmelerini açıklamaktadır. Buradan hareketle devletlerin izole alanlarla uyuşmazlık zamanlarında dahi işbirliğine devam edebildikleri görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye-Rusya ilişkilerinin, aralarındaki uyuşmazlık ve çatışma alanlarına rağmen ortak çıkar alanlarında uygulanan kompartmanlaştırma stratejisi ile nasıl ilerletilebildiği sorusundan yola çıkılmıştır. 2014 yılı Kırım'ın ilhakı sonrasında taraflar arasında kompartmanlaştırma stratejisinin uygulanıp uygulanmadığı ve bu stratejinin ikili ilişkilerde nasıl ele alınması gerektiği çalışmanın temel sorusudur. Literatürde 2014 Kırım'ın ilhakı sonrası Türkiye ve Rusya arasında bu stratejinin kullanılmadığına yönelik yorumlar karşısında, bu tarihten itibaren kullanıldığını yanıtlayabilmek amacıyla 2014 yılı, çalışmada kilit tarih olarak seçilmiştir. Diğer taraftan bu çalışma, Türkiye Rusya ilişkilerini kompartmanlaştırma stratejisi çerçevesinde ele alarak ve bu stratejinin ilişkilerdeki işbirliğini tartışarak, literatürdeki diğer Türkiye-Rusya ilişkileri çalışmalarından

ayrılmaktadır.

Uzun bir geçmişe sahip Türk ve Rus devletleri, tarihsel süreçte farklı uluslararası koalisyonlarda bulunup, sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak iki devlet ortak çıkar alanlarında işbirliği sağlamanın önemine binaen ilişkilerde karşılıklı fayda sağlayacak alanların zamanla daha fazla farkında olmuşlardır. Böylece taraflar hemfikir oldukları alanları, uyuşmazlık alanlarından izole ederek ilişkileri ilerletmeyi başarmışlardır. Kompartmanlaştırma, uluslararası literatürde henüz çok tartışılan bir kavram olmasa da Türkçe literatürde sıklıkla karşılaşılan bir kavramdır. Çalışmada kompartmanlaştırma stratejisi, farklı rekabet sahaları olan ancak birbirlerinin potansiyelinden faydalanma arzusu taşıyan iki aktör olarak Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilere oldukça oturan bir yöntem olması nedeniyle seçilmiştir.

Bu yöntem taraflar arasındaki ilişkilerin hacmini büyüten ve sürdürülebilirliğine katkı sağlayan bir araç görevi görmüştür. Bu araç, ilişkilerin sadece belli bir dönemde var olmamıştır ve geçmişte kullanıldığı gibi, gelecekte de kullanılabilir. Bu stratejinin bir araç olduğu değerlendirilmesi göz önüne alındığında, belli bir süreden sonra etkisini yitireceğine dair yorumlamalar geçersiz hale gelmektedir. Ayrıca kompartmanlaştırma stratejisi, dinamik bir yaklaşım ile yeni güç ve iletişim araçlarının düzene yansımaları değerlendirilme imkanı sunarak, karşılıklı ilişkiler bütünü ele alan geniş çaplı bir açıklama sunmaktadır. Çalışmada Türkiye-Rusya ilişkilerinde kompartmanlaştırma stratejisi, kuramsal ve tarihsel bir analizin akabinde 2014 sonrası taraflar arasında yaşanan krizler üzerinden incelenecektir.

Yukarıda bahsedilenler ışığında çalışmanın birinci bölümünde Türkiye-Rusya ilişkileri, temel uluslararası ilişkiler kuramları ve stratejileri çerçevesinde irdelenmiştir. İkili ilişkilerin bu kuramlar ve stratejiler tarafından nasıl ele alındığı açıklanmıştır. Literatürde Türk ve Rus devletleri ilişkilerini farklı bakış açılarıyla yorumlayan ve kendi ilkeleriyle değerlendiren yaklaşımlar seçilmiştir. Böylelikle kuramlardan realist ve liberal yaklaşımlar, stratejilerden ise davranışsal yaklaşım, işlevsel yaklaşım ve kompartmanlaştırma stratejisi açıklanmıştır. Burada yöntem olarak yaklaşımların önemli temsilcilerine yer verilmiş, aynı zamanda birbirine yakın olan yaklaşımların karşılaştırılmaları yapılarak aralarındaki farklar ortaya çıkarılmıştır. Burada bir yanılsama oluşturmamak amacıyla Türkiye-Rusya ilişkilerini değerlendiren temel kuramlar ve stratejik yaklaşımlar ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Bölümün sonunda kompartmanlaştırma stratejisi açıklanırken bu stratejiye ilişkin

literatürdeki farklı tanımlamalara yer verilerek farklı bakış açıları bir araya getirilmiştir. Ardından bu stratejinin ikili ilişkilerde sağladığı kolaylıklar vurgulanmıştır. Burada özellikle 2014'ten sonra iki devletin artık kompartmanlaştırma yapmadıklarına dair literatürde yer alan eleştirilere bir yorum farkı getirilerek, aslında 2014'te ve sonrasında kompartmanlaştırma yapıldığı, izole alanlarla işbirliğine devam etmenin bir sürdürülebilirlik sağladığı vurgusu yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilişkilerin tarihsel geçmişine dair bilgiler verilmiştir. Bu bölümde, taraflar arasındaki ilişkilerin günümüzdeki seyrini anlamlandırabilmek ve kompartmanlaştırma stratejisinin geçmişten günümüze sürekliliğini tespit edebilmek amacıyla tarihsel bir analize gidilmiştir. İmparatorlukların yıkılışı ile yüzleşmek zorunda kalan tarafların, yaşadığı tarihsel tecrübelerden bahsedilmiş ve Soğuk Savaş dönemindeki farklı konumlanışların ilişkilere yansımaları verilmiştir. Ardından gelen Soğuk Savaş sonrası döneminde iki devlet arasındaki stratejik kaygılar ve geliştirilmeye çalışılan işbirlikleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, taraflar arasında artık izole bir alan olamayacağı iddialarına yol açan ve yeni bir Soğuk Savaş tartışması başlatan 2013 Ukrayna Krizi ve akabinde 2014 Kırım'ın ilhakı olaylarının gelişimi ve uluslararası aktörlere yansımaları incelenmiştir. Bu incelemede Kırım yarımadasının önemi vurgulanmış ve ilhaka giden süreç ile Türkiye'nin de dahil olduğu Batı'nın yaptırımlar süreci ve kriz ortamı açıklanmıştır.

Son olarak dördüncü bölümde, 2014 yılı ve sonrasında tarafların kompartmanlaştırma stratejisine dayalı olarak nasıl bir ilişki geliştirdikleri sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca bu stratejinin taraflar arasında hangi koşullarda ortaya çıktığı tartışılmıştır. Bu stratejiye yönelimin maliyeti ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda yaşanan krizler üzerinden olay incelemesi yapılmıştır. İlk olarak üçüncü bölümde açıklanan Kırım'ın ilhakıyla gerilen uluslararası camiada Türkiye ve Rusya arasında meydana gelen meseleler, karşılıklı tepkilerin niteliği ve bununla beraber hangi yönde ilerleme kaydedildiği açıklanmıştır. Ardından Türkiye ve Rusya arasında meydana gelen Uçak Krizi'ne değinilmiş ve bu krizin arka planını oluşturan tarafların karşılaştırmalı Suriye politikaları verilmiştir. İlişkilerin düzelme süreci ve bu kriz yaşanırken taraflar arasında kesilmeyen diyalog bir arada anlatılmıştır. Her biri bir test vakası taşıyan bu çatışmalar yaşanırken, görüşülen işbirliği alanları ve ilişkilerde kopmayan noktalar örnek olarak sunulmuştur. Son olarak taraflar arasında yapılan farklı zamanlardaki

kompartmentlaştırma örnekleri bir arada incelenerek koşullar karşılaştırılmıştır.

1. BÖLÜM

1. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN STRATEJİ VE KURAM BAĞLAMINDA ARKAPLANI

Bu bölümde Türkiye-Rusya ilişkilerini ele alan strateji ve kuramlardaki farklı yorumlamalar üzerinde durulmuştur. İki devlet ilişkilerini ele alırken, stratejik yaklaşımların, ana teorilerin ilişkileri ele alış şekliyle değerlendirilmesi bir yanılsama oluşturacağı için, iki devlet ilişkilerini yorumlayan ana teoriler ile stratejik yaklaşımlar ayrı şekilde incelenmiştir. Bu bölümde, söz konusu stratejiler arasında ele alınan kompartmanlaştırma stratejisinin taraflar arasında birleştirici bir güç ve tek bir döneme sığdırılmadan, tarafların politikalarında başvurabileceği geniş ve çok işlevli bir “araç” olduğu vurgulanarak, ikili ilişkileri açıklayan dinamik bir strateji olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1.1. Türkiye-Rusya İlişkileri Bağlamında Kuramsal Tartışmalar

1.1.1. Realist Yaklaşımlar

Devletlerarası ilişkileri, güç ve çıkar üzerinden değerlendiren realist yaklaşımlar, Türkiye-Rusya ilişkilerinin, iki devlet arasındaki güç dengesine ve çıkar çatışmasına bağlı olarak değişebileceğini iddia etmektedirler (Balta ve Özkan,2016:9). Klasik realist yaklaşım, güç kavramını egoizm kavramıyla açıklarken, neorealist yaklaşım anarşiyle açıklar. Bu alternatif yaklaşımlar, iki rakip ekol arasındaki bir ayrımdan ziyade realizm içerisindeki vurgu farklılığıdır (Heywood,2013:86). Realist kuramlar, aynı zamanda, çift kutuplu sistemlerin çok ya da tek kutuplu sistemlere göre daha istikrarlı olduğunu savunmuşlardır. Neorealist kuramcı Waltz’a göre birbirlerini dengelemeye çalışan iki süper güç karşısında diğer devletler, bekalarını korumak ve çıkarlarını savunabilmek adına süper güçlerden birinin peşine takılabilmektedirler (bandwagoning)¹. Bu durum, birbiriyle rekabet halindeki devletlerin, kaygan bir ittifaklar siyaseti izlediği çok kutuplu bir dünyadan daha az

¹ Peşine takılma stratejisi daha çok, zayıf olan devletin güçlü olan devletin ardında hareket etmesiyle alakalıdır. Dengeleme ise devletin güç araçlarıyla ilgili olarak, daha çok büyük devletlerin izlediği bir strateji olduğu ve tartışmalarda bu stratejinin oldukça maliyetli olduğu öne çıkarken, aynı zamanda sadece büyük devletleri kapsıyor olmasına yönelik eleştiri alır. Diğer taraftan devletin dengeleme mi peşine takılma stratejisini mi incelemesi gerektiği tartışmaları yapılmıştır. Schweller bu tartışmaları gereksiz bularak, tarihsel olarak devletlerin her iki stratejiyi de kullandıklarını söyler. Örneğin 1939 yılında Nazi-Sovyet Paktı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin hem Almanya tehdidini bastırmak hem de ona karşı oluştuğunu düşündüğü bloğu dengelemek adına tesis edilmiştir. Üstelik de SSCB ne coğrafi ne de diğer güç parametreleri açısından küçük olarak sınıflandırılmayacak kadar büyük güçlerden biridir (Özlük,2017:253).

çatışmacıdır (Balta ve Özkan,2016:9). Waltz, gücün kullanışlı bir araç olduğunu söylemiş ve bu nedenle de birçok devlet adamının yeterli güce sahip olmak istediğini belirtmiştir. Fakat ona göre, bazı durumlarda devletin birincil kaygısı güce sahip olmak değil, güvenliği elde etmektir. Dolayısıyla bazı devletler için silahlı saldırılardan kurtulmak temel dış politika amacı olabilirken, bazı devletlerin hiçbir şekilde bu tür kaygıları olmayabilir (Özlük,2017:222). Dengeleme, Waltz'ın kullandığı haliyle tanımlandığında, hegemon olmaya yönelik girişimde bulunan güce karşı, zayıf tarafı desteklemek demektir (Balta ve Özkan,2016:10). Alternatif ittifaklar oluşturma yolu ile sistem içindeki hakim güçleri dengeleme stratejisi, kazanan tarafın kaybedenleri tamamen yok etmeyi planladığı koşullarda elverişli bir seçenek haline gelir (Ünay,1998:211).

Türkiye-Rusya ilişkileri, dengeleme stratejisi türlerinden pozitif ve negatif dengeleme aracılığıyla açıklanmaktadır. Negatif dengeleme türünde devletler, kendi kapasitelerini arttırmaktan çok diğer devletlerin kapasitelerini azaltmaya yönelik girişimlerle dengeleme yapmaya çalışırlar. Devletlerin iç veya dış dengelemeyle diğer devletlerin kapasitesini zayıflatmaya çalışması negatif dengeleme olarak tanımlanmaktadır. Daha çok askeri kapasite üzerinden tanımlanan negatif dengeleme, aynı zamanda diplomatik ve ekonomik olarak da diğer devleti zayıflatma girişimlerini içermektedir. Örneğin Rusya ve Türkiye arasında yaşanan 2015 Uçak Krizi'yle Rusya, ekonomik, diplomatik ve askeri araçlara başvurarak Türkiye'nin Suriye'deki varlığını zayıflatmak amacıyla negatif dengeleme stratejisine gitmiştir. Devletin dünya siyasetinde kendi kapasitesini yükseltmeye yönelik çabaları ise, pozitif dengeleme olarak tanımlanmaktadır. Kai He açısından devletlerin algıladığı tehdit düzeyi, dengeleme stratejisi türlerinden hangisini önceleyeceğiyle doğrudan ilişkilidir. Devlet, potansiyel rakibinden ne kadar çok tehdit algılayarsa pozitif dengeleme yapma ihtimali de o derece yüksek olur. Uçak Krizi sonrasında Türkiye'nin Rusya'ya karşı Suriye'deki pozisyonunu güçlendirmek amacıyla askeri mobilizasyon, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) ve İsrail ile ilişkilerin normalleştirilmesi gibi hem iç hem de dış dengeleme yöntemleriyle kendi kapasitesini arttırmaya çalışması pozitif dengeleme stratejisine başvurduğunun göstergesidir (Özlük,2017:234-235).

Aktürk'ün "asimetrik makas" yaklaşımına göre, Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler iki devletin kapasiteleri arasındaki açının genişlemediği dönemlerde işbirlikçi, bu açının genişlediği dönemlerde çatışmacıdır. Aktürk'e göre, 2008 Gürcistan Savaşı sonrası

Rusya ve Türkiye'nin girdiği çatışmacı hat, Rusya'nın askeri ve ekonomik olarak güçlenmesi ve iki devlet arasındaki güç asimetrisinin artması ile ilgilidir. Ancak bu yaklaşım, 2008 sonrası devam eden ve işbirliği boyutuna ulaşan ticari ilişkileri ya da 2008 öncesi çatışma hatlarını görmezden gelmektedir. Bu noktada taraflar arasındaki ilişkileri açıklamak için devletler arasındaki kabiliyet dağılımı kadar, uluslararası sistemdeki kabiliyet dağılımının yapısına da bakmak gerekmektedir (Balta ve Özkan,2016:9). Bu perspektiften yola çıkan Duygu Sezer, Türk-Rus ilişkilerine, devletler arası ilişkiler düzeyinden ziyade, Transatlantik ve Avrasya bölgesel sistemleri arasındaki ilişkiler ve uluslararası sistem çerçevesinde bakılması gerektiğini iddia eder (Balta ve Özkan,2016:9). Sezer, Türk-Rus ilişkilerini "sanal yakınlaşma" kavramıyla açıklar. Sanal yakınlaşma, devlet düzeyindeki sıkıntı ve düşmanlığın kamusal tezahürlerinin neredeyse tamamen ortadan kalktığı ikili ilişkilere işaret eder. Karşılıklı ulusal çıkarları geliştirmek için çeşitli alanlardaki işbirliğinin önemi karşılıklı olarak algılanır ve kamusal olarak ifade edilir; hükümetler, kamu düşmanlığını teşvik etmemek için iltihaplı söylemler kullanmaktan kaçınmakta ve yetkililer ani kriz etkisine karşı ilişkileri korumak için iletişim hatlarını açık tutmaktadır. Öte yandan, karar verici ve politik elitlerin zihninde karşılıklı korku, güvensizlik ve şüphe çeken sert bir çekirdek kalır. Sanal yakınlaşmaya doğru hareket etme süreci, iki temel fakat birbirine zıt dinamik tarafından desteklenmiştir: Bunlar, yönetilen jeopolitik rekabet ve karşılıklı bağımlılık üzerine yapılan benzersiz ekonomik işbirliğidir. Yönetilen rekabet, Rusya'nın ve Türkiye'nin jeopolitik rakipler olarak, karşılıklı rolleri ve etkilerini temsil etmektedir. Politika terimlerinde bu zihniyet, diğerinin hareket özgürlüğünü ve bölgedeki uzun vadeli etkilerini olabildiğince kısıtlamayı amaçlayan, bazıları planlanmış ama çoğu tepkisel davranışlara yol açmıştır (Sezer,2007:62-63).

Türkiye, geçmişten beri Batı ittifakının bir üyesidir. SSCB'nin dağılmasıyla beraber, Batı sistemine üye olan Türkiye bulunduğu konumu itibariyle Rusya tarafında tehdit algısı yaratmıştır. Bu nedenle, Türkiye-Rusya ilişkilerinin kapsamı "ikili" teriminin rutin olarak önereceğinden daha geniştir. Türk-Rus ilişkilerinde bir çok mesele ikili içerik ve renklerde olsa da, Trans Atlantik ve Avrasya gündeminde egemen olan temel sorunlardan etkilendiler. SSCB'nin 1990'da Avrupa Konvansiyonel Kuvvetleri'nde öngördüğü Kuzey Kafkasya'daki güç kısıtlamalarını ihlal ettiği konusundaki tartışma belki de Türk-Rus ikili ilişkileri ile Trans-Atlantik ve Avrasya dünyalarındaki gelişmeler arasındaki bağlantının en iyi örneğidir (Sezer,2000:60).

Evren Balta ve Behlül Özkan'ın değerlendirmelerindeki hipotezlere göre ise Türkiye ve Rusya arasındaki çatışma olasılığı, uluslararası sistemdeki kabiliyet dağılımının çok kutuplu olduğu dönemlerde daha yüksektir. Türkiye ile Rusya arasındaki askeri ve ekonomik kabiliyetlerin asimetrik olması da, çatışma olasılığını artıracaktır (Balta ve Özkan,2016:10). Bu durum, artan ticaret ve kurumsal bağlara rağmen ikili ilişkilerin çatışmacı bir dinamik seyretmesi, küresel ittifak sisteminin doğasıyla ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin çökmesi, katı iki kutuplu ittifak sistemini de çökertmiş, aktörlerin bu ittifak sistemi dışında farklı olanaklar ve güç projeksiyonları yapabilmelerini mümkün kılmıştır. Bu çöküş, Türkiye'nin yanı başında tarihi boyunca ilişki kurduğu bir coğrafyada gerçekleşti ve bu Türkiye için yeni bir çıkar alanı demektir. Türkiye'nin SSCB boşluğunun olduğu bölgelerde nüfuz politikasına gitmesi ve Batı'yı bazen arkasına bazen karşısına alıp kabiliyetlerini abartması, Rusya'nın ise azalan gücünü yeniden tesis etmek istemesi, hipotezlerin dayandığı örneklerdir (Balta ve Özkan,2016:25).

1955 yılında güç dengesi konusundaki ilk kapsamlı çalışmayı² yapan Ernst Haas ve 1979'da meşhur çalışmasını³ kaleme almadan on yıl önce Waltz, güç dengesinin uluslararası ilişkilerdeki en eski kavramlardan biri olduğunu öne sürmüşlerdir. Realist yaklaşımın hakim olduğu dış politika analizi çalışmalarında birincil problem gücü en üst seviyeye getirmek, ana strateji ise güç dengesini oluşturmak olarak algılanmıştır. Thucydides'in "güçlüler güçleriyle istediklerini yaparlar; zayıflar katlanmak zorunda oldukları şeye katlanırlar" sözü, devletlerin dünya siyasetindeki temel arayışını anlamlandırmaya yönelik çalışmalarda oldukça kullanılan bir aforizma olarak benimsenmiştir (Özlük,2017:222-225). Andrea Sangiovanni'ye göre, temel mesele güç dengesinin 2.000 yıllık geçmişi olan farklı sistemleri ve bu sistemdeki elemanların eylemlerini değil, modern uluslararası sistemi açıklama kapasitesini anlamaktır. Gücün tanımı, göstergeleri ve doğasına ilişkin değişim, geleneksel güç dengesi yorumlarının da sorgulanmasına neden olmuştur. Güç dengesine ilişkin tartışmaların çoğunlukla realist yaklaşım içine hapsedilmesi alternatif yaklaşımlarla konuyu zenginleştirme imkanını zayıflatmıştır (Özlük,2017:227).

1.1.2. Liberal Yaklaşımlar

Liberalizmin bütün versiyonlarının ana teması, rekabet halindeki çıkarlar arasında uyum veya denge kavramıdır. Bireyler, gruplar ve bu çerçevede devletler, kendi çıkarlarını

² Söz konusu çalışma:The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda.

³ Söz konusu çalışma:Theory of International Politics

takip edebilir, fakat doğal bir denge aktörlere kendisini kabul ettirecektir. Hepsinin kökeninde rakip çıkarların birbirini tamamlaması vardır. Aynı zamanda çatışma hiçbir zaman uzlaştırılmaz değildir. Liberal perspektiften bakıldığında, aynen ekonomik yaşamın doğal veya düzenlenmemiş bir şekilde olmasına rağmen dengede olma eğilimi gibi, liberalleri, dünya devletleri arasında, barış ve işbirliği olasılığına inanmaya ikna eden bir çıkar dengesi oluşma eğilimindedir (Heywood,2013:94).

Yeni kurumsalcı kuram çatışma ve işbirliği olasılıklarını inceleyerek, serbest piyasa ekonomisinin artırdığı ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin, karşılıklı bağımlılığı da artırarak devletler arası ilişkileri çatışmacı bir hattan işbirlikçi bir hatta sevk ettiğini söylemektedir (Balta ve Özkan,2016:10). Örneğin yeni kurumsalcılardan Richard Rosecrance, ülkeler arasında ekonomi ile kurulan bağlantılardan bahseder ve ‘tüccar devlet’ kavramını kullanır. Ona göre devletler, artık işlev bakımından farklılaşmıştır. Buna bağlı olarak uluslararası ilişkilerin iki dünyası vardır: Bunlar askeri-siyasi dünya ve ticaret dünyasıdır. Askeri-siyasi dünya içerisinde devletler amaç ve işlevlerinde homojendir; önemli olan güç dengesi ve istikrarı korumaktır. Ayrıca güç dengesinin koşulları devletlerin savaşı sürdürme istekliliğini belirtir. Ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bölgesel genişleme pahalıya mal olmaya başlamıştır. Rosecrance artık ticaret stratejisinin bölgesel sistemde yerini almaya başladığını söyler. Geniş araziye sahip devletler açısından saldırılara engel olmak için arazi genişliği avantajının artık yeterli olmayacağını, çünkü karşılıklı değişim ve işbölümüyle birbirine bağımlı hale gelen devletlerin bu yeni sistemde farklı işlevlerinin olduğunu söyler. Ayrıca devletlerin bu yeni sistemde savaşmasına gerek olmadığını öne sürer⁴. Örneğin Yom Kippur Savaşı ve Petrol Krizi, Rosecrance’ın askeri-siyasi dünya ve ticaret dünyasındaki iki farklı çatışma türünü temsil etmektedir. Yom Kippur Savaşı Rosecrance’ın bahsettiği askeri-siyasi dünyada, toprak sisteminde savaş ve karşı savaştır. Petrol Krizi ise ticaret dünyasındaki, askeri gücün rol oynamadığı ekonomik ve ticari uyumsuzluktur. Karşılıklı değişim ve işbölümü çatışmayı önlemektedir. Çünkü karşılıklı değişim ve işbölümünün artmasıyla, devletler arasındaki temas miktarı artar ve oluşan kaynakların dağıtım sistemini etkiler. Birbirine bağımlı hale gelen devletler içinde çatışma olasılığı azalır. En büyük bölgesel devletlerin artık saldırıya olan eğilimi azalır. Ayrıca bölge içi uyumdaki kaymalar da, iki dünya arasındaki seçimi etkilemektedir. Ticaret sistemi, halkların ve tüccarların “üretkenliğini ve ticaret enerjilerini” özgürleştirmektedir. Soğuk

⁴ Rosecrance her ne kadar tüccar devletlerin karşılıklı bağımlılığından dolayı savaşmalarına gerek olmadığını söylesede, hala savaşa yol açabilecek bazı unsurların varlığından bahseder. Bunlar; ideolojik çatışma, kararsız milliyetçi rejim ve iç politik biçimlerdeki farklılıklardır.

Savaş dönemindeki iki kutuplu dünyanın aksine, devletler yeni dünya düzeninde artan karşılıklı değişim ve işbirliği ile, her zaman uluslararası yatırımlara teşebbüs ettiklerini göstermişlerdir (Kim,2000:1). Ayrıca, dışa dönük bir dünyada, komşu ülkelerle olan anlaşmazlıkları çözenin ticaret ve yatırımı teşvik etmek açısından hayati hale geldiğini vurgular (Kirişçi,2009:41).

Nitekim, Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun politikası da kimi yorumcular tarafından, ticaret ve çatışmasızlık arasında direkt bir bağ olduğu ileri sürülerek, tüccar devlet yaklaşımı ile değerlendirilmiştir (Balta ve Özkan,2016:10). Örneğin serbest ticaretten kaynaklanan ekonomik karşılıklı bağımlılık örüntüleri, demokrasiler arasında barışın sürdürülmesi konusunda halk baskısından daha önemli olabilir. Bu açıdan savaş, zengin devletler açısından cazip olmayan bir alternatiftir, çünkü bu devletlerin fetih yoluyla kazanım dürtüleri değil, daha çok yenilme olasılığından kaynaklanan korkuları vardır (Heywood,2013:98). Realizmin yeni uluslararası sistemde yetersiz kalması, Rosecrance'ın ticaret dünyasında, devletlerin işlev bakımından farklılaştığı ve ticaret sistemindeki gelişmelere bağlı olarak devletlerin karşılıklı bağımlı hale geldiği tespitini ön plana çıkarmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık ise en temel haliyle, son bulması veya aksamaması taraflar için bir maliyet oluşturan ilişki şeklini ifade eder. Bu maliyetler, ekonomik ilişkilerden elde edilen değerın yitirilmesinden, doğal gaz ve petrol gibi stratejik malların alımındaki kesintilere kadar uzanır ve sadece ekonomik değil, toplumsal ve siyasal sorunlara da yol açar. Realist yaklaşımı savunanlar karşılıklı bağımlılığın devletlerarasındaki çatışma ve rekabet süreçlerini arttırdığını öne sürerken, liberaller karşılıklı bağımlılığın belirli koşullarda işbirliğine zemin oluşturabileceği görüşündedirler (Demiryol,2018:1438-1439).

Andrew Heywood'a göre karşılıklı bağımlılık, her birinin diğerinin aldığı kararlardan etkilendiği iki taraf arasındaki ilişki biçimini ifade eder. Karşılıklı bağımlılık, karşılıklı etki, hatta söz konusu taraflar arasında karşılıklı savunmasızlık hissinden doğan kabaca bir eşitlik anlamına gelir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık, genellikle dünya siyasetindeki işbirliği ve bütünleşmeye yönelik eğilimlerle ilişkilendirilir (Heywood,2013:34). Karşılıklı bağımlılık ve güç arasındaki ilişkiyi inceleyen ve liberalizm ile realizm arasında konumlanan Keohane ve Nye'a göre ise, karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücü, tarafların bu bağımlılık ilişkisindeki hassasiyetine ve kırılganlığıyla ilgilidir. Hassasiyet bir aktörün bağımlılığın kesilmesinden doğan maliyetlerden olumsuz etkilenme

derecesini ifade ederken, kırılma ise yeni durumun gerektirdiği politika değişikliklerine işaret eder (Demiryol,2018:1438-1439).

Bu bağımlılık ilişkisinde karşılıklılıktan söz edebilmek için söz konusu ilişkiden çıkış maliyeti her iki taraf için eşit ya da en azından dengeli olmalıdır. Çıkış maliyetini oluşturan unsurların temelinde ticaretin aksaması durumunda tarafların devreye sokabilecekleri bir alternatiflerinin var olup olmadığı gelmektedir. Bu durumda alternatifleri sınırlı olan aktör daha bağımlı konumdadır. Bu sebeple de dezavantajlı olan taraftır. Çıkış maliyetinin görece yüksekliği, bağımlı taraf açısından pazarlıklarda engel oluşturacaktır. Daha fazla alternatifi olan yani nispeten çıkış maliyeti daha düşük olan aktör ise, karşı tarafın kırılma riskini siyasi ilişkilerde politik bir tehdit aracı yani koz olarak kullanabilecektir (Demiryol,2018:1446).

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinde Türkiye açısından geleneksel hale gelmiş bir dengesizlik söz konusudur (Kolobov,et al.,2006:18). Türkiye ve Rusya'nın doğal gaz ticaretinden karşılıklı olarak mutlak çıkar elde etmelerine karşın, karşılıklı bağımlılık ilişkisinden çıkış maliyetinin Türkiye için daha yüksek olması ve bu sebeple çıkış maliyetindeki dengesizlik, Türkiye-Rusya arasındaki ilişkinin asimetrik yapısını göstermektedir (Demiryol,2018:1439). Bağımlı konumda olan Türkiye'nin, aralarındaki asimetrik ilişkinin kendisi için bir tehdit oluşturup oluşturmadığı sorusu güvenikleştirme⁵ kavramı ile ilgilidir. Asimetrik bağımlılıktan kaynaklı risklerin yönetimi konusu ise siyasi ve ekonomik alanların ayrımını ifade eden kompartmanlaştırma stratejisiyle alakalıdır (Demiryol,2018:1440). Bu noktada zaman zaman devletler arasındaki ilişkiler uyumsuzluklar nedeniyle, parçalı bir düzlemde yürütülmeye çalışılsa da, karşılıklı politik diyaloglarda devamlılığın sağlanması, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Kurt,2017).

İki devletin birbirini hangi şekilde algıladığı tarafların politikalarını şekillendiren unsurları oluşturur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde aktörlerin, bu bağımlılığı güvenlik sorunu olarak algılayıp algılamadıkları ve bu temeldeki dış politikaları asimetrik

⁵ Güvenikleştirme kavramı, ilk defa 1990'ların ortalarında Waever tarafından çerçevesi çizildikten sonra, uluslararası ilişkiler terminolojisine girmiştir. Kopenhag Okulu'nun daha sonraki teorik çalışmaları bu yaklaşım üzerine inşa olmuştur. Waever 1995'te güvenliği söz-edim olarak tanımlamış ve güvenikleştirme kavramını "bir konuyu hâlihazırda bir tehdit konumuna sokan sözel takdim" olarak tarif etmiştir. Güvenikleştirme eylemiyle, bir konu hâlihazırda bir tehdit olarak gösterilir ve böylece bu konu diğer konular üzerinde mutlak öncelik kazanır. Bu konu çözülemez ise diğer hiçbir konunun bir önemi olmayacağı algısı oluşur. Böylece ilgili aktörler bu konuyu olağanüstü araçlar kullanarak ya da tedbirler olarak çözme meşruyetini kazanır (Baysal ve Lüleci,2011:74-76).

bağımlılığın söz konusu devletlerin politikaları üzerindeki etkisini şekillendirir (Demiryol,2018:1447). Ancak bağımlılığın somut unsurları, örneğin bir ülkenin tükettiği doğal gazda hangi oranda dışa bağımlı olduğu tehdit algısını bütünüyle belirlemez. X ülkesinin ihtiyaç duyduğu doğal gazın yarısını Y ülkesinden alması bir güvenlik sorunu teşkil ederken, Z ülkesine aynı derecede bağımlı olmak tehdit olarak algılanmayabilir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) doğal gaz ithalatının üçte biri Norveç'ten üçte biri de Rusya'dan karşılanmaktadır. Ancak AB'nin doğal gazda Norveç'e bağımlılığı bir tehdit olarak algılanmazken Rusya'ya bağımlılık önemli bir güvenlik sorunu olarak tanımlanmakta ve bu da AB'nin Norveç ve Rusya'ya karşı stratejilerini farklılaştırmaktadır (Demiryol,2018:1447).

Güvenikleştirme olgusundan yola çıkılarak irdelenmesi gereken nokta ise, Rusya'ya bağımlılığı AB'nin de ötesinde olan Türkiye'de ithalat bağımlılığının benzer bir şekilde ne derece güvenikleştirilmiş olduğudur. Türkiye, enerjide ithalat bağımlılığının bir güvenlik sorunu olarak algılanmadığı ve karşılıklı çıkar ortaklığının öne çıkarıldığı görüşündedir. Çoğunlukla Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi ve bağımlılığın karşılıklı olduğuna dair vurgu vardır. Örneğin 2006 yılında Enerji Bakanı Hilmi Güler "Rusya da Türkiye'ye bağımlı. Biz müşteri isek, o da satıcı. Rusya ile başka ilişkilerimiz de var. Bağımlılık karşılıklı". Bir sonraki Enerji Bakanı Taner Yıldız da "tek taraflı bir bağımlılığın söz konusu olmadığını, karşılıklı bağımlılığında bir soruna neden olamayacağını" ifade etmiştir (Demiryol,2018:1448).

Hem realistler hem de liberaller, uluslararası sistemin adem-i merkeziyetçi olduğu ya da hep öyle olmak zorunda olduğu düşüncesinden hareketle dünya siyasetinin ciddi ölçüde devletler arası rekabet tarafından şekillendirildiğini kabul eder. Aralarındaki fark ise, liberallerin sistem içerisindeki rekabetin, daha kapsamlı bir uyum etrafında yürütüldüğünü varsaymasıdır. Bu durum liberalleri, uluslararasılığa inanmaya ve realistlerin, merkezsiz devlet sistemindeki işbirliği ve bütünleşmenin kapsamını büyük ölçüde küçümsediğini düşünmeye itmektir (Heywood,2013:94). Buradan hareketle realist ve liberal yaklaşımlar öncelikle bağımlılığın hangi koşullar altında karşılıklı olarak kabul edilebileceği noktasında ayrılmaktadırlar. Neorealist perspektiften bakan Waltz'a göre, bağımlılığın karşılıklı denebilmesi için, alışverişin azaltılması veya ilişkinin kesilmesi halinde oluşabilecek maliyetin her iki taraf için de eşit olması gerekmektedir. Bu önermenin temel varsayımı, "anarşik bir uluslararası düzende görelî faydanın mutlak faydadan daha önemli olduğudur".

Karşılıklı alışverişten daha fazla fayda sağlayan taraf, askeri ve politik güç dengesini lehine çekebilir. Bununla beraber, asimetrik ilişkide avantajlı durumda olan taraf, örneğin enerji ihraç eden bir ülke, bağımlı olan aktörün tercihleri üzerinde daha fazla etki sahibi olacaktır. Böylelikle asimetrik bağımlılık bir taraftan uzun vadede güç dengesini şekillendiren yapısal bir faktör, diğer taraftan da kısa vadede araçsallaştırılabilen bir olgudur (Demiryol,2018:1438-1439). Diğer taraftan güç dengesi, karar vericilerin kendi iradelerine dayalı davranışlarının bir sonucu olmaktan çok, otomatik olarak ortaya çıkan bir düzenlemeler seti, bir sistemdir (Heywood,2013:323).

Liberal kuramcılar açısından ise, devletlerin birbirine bağımlı olması çatışma unsuru değildir. Söz konusu bağımlılık belli ölçülerde devletler arasında işbirliğini ve barışı teşvik eder. Göreli faydaya önceleyen realist yaklaşımın aksine, liberal kuramda esas olan, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin taraflara mutlak fayda sağlamasıdır. Örneğin, doğal gaz ithal eden ülke, ihtiyaç duyduğu miktarda enerjiyi uygun bir maliyetle ve kesintisiz bir şekilde karşıdan alabildiği sürece söz konusu bağımlılık ilişkisinden faydalanır. Aynı şekilde enerji ihracatçısı bir ülke sağladığı ekonomik fayda ve bu ilişkiden doğan stratejik kazanımlara verdiği değer ölçüsünde karşılıklı bağımlılığın devamını tercih edecektir. Karşılıklı bağımlılığın karşılıklı mutlak faydalar ürettiği önermesinden yola çıkılarak, liberaller bu durumun aktörler arasında siyasi işbirliğini teşvik edeceği sonucuna varır. Siyasi çatışmalar nedeniyle karşılıklı bağımlılık ilişkisinin aksamaması durumunda her iki aktörün mutlak fayda kaybına uğrayacak olması, tarafları siyasi çatışmalardan kaçınmaya sevk eden temel mekanizma olarak sunulur (Demiryol,2018:1438-1439). Buradan hareketle iki ülke arasındaki işbirliği alanları arttıkça taraflar arasında çatışma olasılığı azalırken, ilişkilerin barışçıl çizgide sürmesine yönelik toplumsal talepler de aynı oranda artacaktır (Karaçay,2017:245).

Türkiye-Rusya ilişkileri liberal perspektiften bakıldığında, aralarındaki asimetrinin iki ülke arasındaki güç dengesine etkisini dikkate almadığı takdirde yetersiz bir açıklama sunmaktadır. Buna karşılık realist perspektiften bakıldığında da bir muamma söz konusudur; zira iki taraf, aralarındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığa rağmen siyasi işbirliğini sürdürebilmişlerdir (Demiryol,2018:1439).

1.1.3. İnşacı Kuram

İNŞACI KURAMLAR, KURUMSALCI VE REALİST YAKLAŞIMLARIN, GENİŞ TARİHİ SÜREÇLERİ İZAH

etmekte kısır kalabildiğini öne sürmektedirler. Fayda ve ulusal gücün, önceden tanımlı olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre, materyalist etkenler davranışların tek belirleyicisi değildir. Kolektif olarak sahiplenilen ve kişilere indirgenemeyen ortak inançlar, aktörlerin davranışlarını ve çıkarlarını yapılandırmaktadır. Alexander Wendt'e göre ulusal çıkarlar, fiziki devamlılık, egemenlik ve ekonomik olarak iyi durumda olmayı kapsarken, aynı zamanda, kolektif kimlik ile şekillenen kolektif özgüveni de kapsamaktadır. Bu bakış açısında, kolektif kimlik, devletlerin davranışlarını doğrudan etkileyen bir unsurdur. Aynı zamanda kimlikler dış politikanın temellerini belirleyebilmektedir. Yani, konjonktür gereği oluşan güç parametresi veya stratejik denklem etrafında tanımlanan nesnel bir ulusal çıkar değerlendirmesi, çeşitli aktörlerin kimliklerini ve bu kimliklere bağlı olarak ulusal çıkarlarını nasıl tanımladıkları, devletlerin veya içerideki farklı aktörlerin politik hamlelerini belirleyen unsurlardır (Balta ve Özkan,2016:11-12). Ayşe Zarakol'a göre, modern uluslararası sisteme dahil olmaları öncesinde Türk ve Rus devletlerinin, kendi siyasi toplumlarını normal diğerlerini de farklı/anormal olarak tanımladıkları düzgüsel standartları olmuştur (Zarakol,2017:27). Zarakol, iki devletin modern uluslararası sistem ile kurdukları ilişkiyi açıklarken, bu sisteme dahil olma yöntemlerinin benzer travmalar tecrübe etmiş olmasının bir yansıması olabileceğine dikkat çekmiştir. Buradan hareketle, iki tarafında tarihsel olarak Batı ile kurduğu ilişkiler, uluslararası sistemde güç elde etme amaçlarından bağımsız değildir. Her iki tarafın revizyonist stratejilerinin temelini tarihsel telafi arzusu oluşturur. Bu minvalde Evren Balta ve Emre Erşen ise, taraflar arasındaki işbirliği ve çatışma imkanlarının, Batı'ya referansla oluşturdukları ulusal çıkar algılamalarında yaşanan dönüşümden doğrudan etkilenmekte olduğu sonucunu çıkarmışlardır (Balta ve Özkan,2016:11-12).

1.2. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yöntem ve Strateji Perspektifinden Yorumlar

1.2.1. Davranışsalcı Yaklaşım

Davranışsalcılık, sadece uluslararası ilişkiler disiplinine özgün bir teorik açılım değildir. Sosyal bilimlerin neredeyse her alt başlığında farklı şekillerde görülen, değişik düzeylerde anlam ifade eden bir yaklaşımdır. Davranışsalcılığın uluslararası ilişkiler çalışmalarına en büyük katkısı çatışma çözümlemesi alanında olmuştur. Söz konusu yaklaşım, uluslararası ilişkiler akademiyasının disiplinin doğuşundan beri en temel çalışma alanı olan savaş ve çatışmalara dair alternatif bir bakış açısı kazandırmıştır (Özlük,2009:388-389).

Davranışsalcı görüş, uluslararası ilişkiler teorilerinde, doğa bilimlerindeki disiplin kaidelerinin kullanılabileceğini iddia etmektedir. Örneğin davranışsalcılar, uluslararası ilişkiler disipliniinde, tıpkı bir ekonomistin verileri kullanarak faiz oranlarının yükseleceğine dair çıkarımda bulunabilmesi gibi, sisteme dair unsurları değerlendirerek bir sonraki hamlenin hangi yönde olacağını tahmin edilebilir olduğu görüşündedirler (Özlük,2009:379). Türkiye-Rusya ilişkileri, devletler arası çatışmaların kavramsallaştırılması çalışmalarında ele alınan en önemli deneysel modellerden birisidir. Davranışsalcı yaklaşımın savaş çalışmalarına kattığı kavramlardan “çatışma eğilimli ikili ilişkiler”, devletler arasındaki meşrulaştırılmış şiddet olaylarını açıklama imkanı sunmaktadır (Büyükakıncı,2004:4). Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilere deneysel olarak yaklaşan bu modelde, Singer ve Small’un Türkiye’yi “küçük güç” Rusya’yı da “büyük güç”, olarak nitelendirdikleri göze çarpmaktadır. Nitekim davranışsalcı eğilimli araştırmacılara göre de, Rusya büyük güç olarak ele alınmaktadır. Small ve Singer’ın çalışmalarında Türkiye-Rusya, Japonya-Çin, Almanya-Fransa nicel yöntemlerle incelenmektedir. Small ve Singer, Türkiye ve Rusya için anlaşmazlıkların frekansını ölçerken taraflar arasındaki süregelen rekabete devletler arasındaki anlaşmazlıklar çerçevesinde bakarlar (Büyükakıncı,2004:5-6). Buna göre birbirleriyle savaşan koalisyonlardaki aktörlerin sadece onda biri karşılıklı olarak savaşmış, daha önce müttefik olabilmiş ya da en azından bir kez aynı tarafta savaşmışlardır. Buna bağlı olarak Small ve Singer, işbirliği dönemlerinin beş yüz yıllık Türk-Rus ilişkilerinde istisna olduğu sonucuna ulaşırlar (Small ve Singer,1970:154).

Bu bağlamda, Türk-Rus ilişkileri sürecinde nispeten kısa aralıklara referansla yapılacak bir inceleme, farklı kuramsal yaklaşımların bir kısmını onaylarken, başka bir kısmını onaylamayacaktır. Bu noktada, Türkiye-SSCB ilişkilerinde, Soğuk Savaş dönemine odaklanan bir inceleme, ilişkileri doğrudan belirleyen etkenin uluslararası ilişkilerdeki güçler dengesi olduğu sonucu çıkaracaktır. Aynı şekilde tarafların yalnızca 2000’lerdeki münasebetlerine odaklanmak, ilk olarak çatışan ancak hızlıca düzelen ilişkilerdeki etkenin yalnızca ticari ilişkilerin artması olduğu sonucuna ulaştıracaktır (Balta ve Özkan,2016:5-6). Bu sebeple bu türden bir yaklaşım, ilişkileri tek yönlü ele alarak, farklı unsurların etkilerini göz ardı edebilmektedir.

1.2.2. İşlevsel Yaklaşım

İşlevselci yaklaşım, krize dönüşebilme ihtimali olan gerginliklerin aşılabilmesi ve

ortak kazanımların ön plana çıkarılmasında, ekonomi gibi işlevsel araçların işbirliği potansiyelini arttırdığını öne sürmektedir. Nitekim bu yaklaşımın Türk-Rus ilişkilerinde de belirli kazanımları ortaya çıkardığı söylenebilir (Büyükakıncı,2004:2).

İşlevselci yaklaşım bağlamında, ekonomik ilişkilerin artması, ikili ilişkilerin bölgesel açılım etrafında gelişmesine olanak sağlarken, aynı zamanda jeostratejik kaygılardan kaynaklanan politik sorunlara dayalı dış politika söylemlerinin uzlaşmazlık eğiliminin azalmasına katkı sağlayacaktır. Buradan hareketle Türk-Rus ilişkileri, tarafların yakın çevrelerine bakış açıları ile politik sorunlara neden olabilmektedir (Büyükakıncı,2004:3).

İşlevselciler toplu olarak yönlendirilmiş normlar oluşturabilecek ve uygulayabilecek, devletlerin üzerinde bir sistemin olması gerektiğini iddia ederler. Bu tür sistemler, toplu olarak yönlendirilmiş norm ve politikaları uygulamak için güçlü bir yaptırım aygıtı olmasa bile, uluslararası kurumlara hatırı sayılır ölçüde bağımsız bir etki atfetmektedir. Uygun şekilde tasarlanmış bir kurumun, birimlerin kararlarını yönlendirebileceğini ve zaman zaman çatışma yaratan davranışlarını yumuşatabildiğini varsaymaktadırlar. Dolayısıyla, uluslararası kurumların kurulması, uluslararası ilişkilerin ilerici gelişimi için önemli bir adım olarak düşünülebilir. İşlevselcilik hem realizmin güç odaklı yönelimini hem de geleneksel kurumsalcılığın büyük tasarımlarını reddetmektedir. Bunlar yerine devletlerin kurumsal olarak desteklemesi gereken bir stratejik yönelimi savunmaktadırlar. Devletlerin ortak hareket etmesinin ortak çıkar alanlarının da geliştirilmesine olanak tanıdığını öne sürerler. Bu şekilde devletler arasında ortak işleyen bir barış sistemi kurulabileceğini iddia etmektedirler (Gehring,1996:227-229).

İşlevselci okulun ve kompartmanlaştırma stratejisinin önerileri benzer yaklaşımlar sergilemektedir. Kompartmanlaştırma stratejisi, devletler arasındaki işbirliğini ön plana çıkarırken, yine söz konusu devletleri merkezine alarak önerilerde bulunur. Ancak işlevselcilik, zamanla devletlerin yetkilerini, ulus-üstü bir yapıya devretmesi gerektiğini önerir. Bu yaklaşıma göre, sorunlara uluslararası düzeyde çözüm bulmak amacıyla, siyasal yargılardan uzak uluslararası örgütler kurulmalıdır.

1.2.3. Kompartmanlaştırma Stratejisi

Kompartmanlaştırma stratejisi, iki devletin aralarındaki çatışma ve rekabet konularını tamamen yok saymadan, aralarında mevcut olan karşılıklı bağımlılıktan dolayı belli noktalarda diyaloga devam etmelerini ve böylece ilişkilerin tamamen kopmasını

önlemeyi amaçlayan bir stratejidir.

Kompartmanlaştırma stratejisi Türkiye-Rusya ilişkileri analizlerinde öne çıkan stratejilerden biri olmuştur (Demiryol,2018:1449). Bu yaklaşım gereği taraflar çatışma ve anlaşmazlık durumlarında, hemfikir oldukları işbirliği alanlarında, bağlarını koparmamak adına karşılıklı olarak çaba sarf ederler. Bu stratejiyle ilgili yorum ve değerlendirmelere baktığımızda özellikle Soğuk Savaş'tan sonra devletler arası bağımlılığın artmasına bağlı olarak, literatürdeki yaklaşımların ilişkileri açıklamada yetersiz kaldığını ve bu yetersizliğin ancak söz konusu strateji ile aşılabileceğini ileri süren görüşlere rastlamak mümkündür. Ancak bu görüşlere karşı çıkan ve stratejiye farklı açıdan yaklaşan akademisyenler de mevcuttur. Örneğin kompartmanlaştırmaya oldukça eleştirel yaklaşan Emre Erşen bu kavramı “anlaşmamakta anlaşmak” olarak (Erşen,2017:158), Ayşem Biriz Karaçay “siyasi anlaşmazlıkların işbirliği alanlarını gölgelememesi” olarak (Karaçay,2017:245), Tolga Demiryol ise “asimetrik bağımlılığın yönetimi” şeklinde ifade etmiştir (Demiryol,2018:1449).

Türk-Rus ilişkilerine yönelik yapılan çalışmalarda çoğunlukla karşılıklı bağımlılık vurgulanmaktadır. Türkiye ve Rusya arasında yaşanan rekabetlerin taraflar arasında işbirliklerini engellemediğine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Daha çok karşılıklı bağımlılığı savunan araştırmacılar, Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji odaklı işbirliğinin olumlu etkisi üzerinde durmuşlardır. Bağımlılık perspektifinden bakanlar ise enerjinin önemiyle beraber, bu bağımlılığın Türkiye açısından olumsuz sonuçları olabileceği yönüne dikkat çekmişlerdir. Bu konuda neorealist yaklaşımı savunanlar ise, enerji faktörünü ikinci plana atarak, politik rekabetin neden olduğu olumsuzlukları, güç ilişkilerini ve askeri faktörleri ön plana çıkarmaktadırlar (Abbasgil,2016:59-60). Genel olarak bu kuramlara yöneltilen eleştirilerde, Glick ve Taylor özellikle ticari ilişkiler söz konusu olduğunda devletlerin, kompartmanlaştırma stratejisine gidebileceklerini ve hatta savaş durumunda dahi ikili ticari ilişkilerini dolaylı yollardan devam ettirebileceklerini ifade etmişlerdir. Ticari ilişkiler, devletler arası çatışmadan dönemsel olarak olumsuz etkilense de devletler, ticari ilişkilerin devam edebileceği izole alanlar yaratarak bu ilişkiyi sürdürmektedirler. Buradan hareketle yapılabilecek çıkarım Türkiye ile Rusya arasındaki ticari ve kurumsal bağların artmasının, iki devlet arasındaki çatışma olasılığını azaltacağı yönündedir (Balta ve Özkan,2016:11). Glick ve Taylor burada bir nedensellik durumundan bahsederek, ikili ticaret ilişkilerinin kapsamı ile savaş olasılığı arasında bir ters nedensellik olabileceğini ileri sürmektedirler

(Taylor ve Glick,2005:18).

Devletler arasında artan bağımlılıkla beraber, ulusal sorunları askeri yollarla çözmek zorlaşmaktadır. Rosecrance devletler arasındaki temasın artmasının ilişkilerde bağlaşıklığı arttırarak askeri güç ve savaş seçeneğinin geri plana atılmasında önemli bir unsur olduğundan bahseder (Kim,2000).

Daha çok karşılıklı bağımlılık perspektifinden ele alınan çalışmalarda rastlanılan kompartmanlaştırma strateji, tarihsel analiz ve günümüzdeki örneklerinin incelenmesiyle de anlaşılacağı üzere, herhangi bir ana kuram içerisine sığdırılmamıştır. Zira daha çok realist görüşün unsurlarının ağır bastığı bir dünyada da, sonrasında daha çok kurumsalcı fikirlerin ön plana çıktığı zamanlarda da örneklerine rastlanmaktadır. Kompartmanlaştırma stratejisi, devletler arasındaki ilişkilerde sürdürülebilirlik sağlayarak, uyuşmazlık zamanlarında diyalogun tamamen kopmasını önleyerek, devletlerin karşılıklı fayda sağlamaya devam edebilmelerini sağlayan bir araç olmuştur. Buradan hareketle devletlerin işlev bakımından farklılaşmasıyla ve bağımlılık faktörünün de etkisiyle statükoculuktan çok daha dinamik bir yaklaşımı mümkün kılan, yeni güç ve iletişim araçlarının düzene yansımaları değerlendirme imkanı sunan kompartmanlaştırma stratejisi karşılıklı ilişkiler bütünü ele alarak geniş çaplı bir açıklama sunar.

2. BÖLÜM

2. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Bu bölümde ilişkilerin tarihsel seyri verilerek çalışmanın devamı için zemin oluşturmak amaçlanmıştır. İmparatorluklarının yıkılışı ile yüzleşmek zorunda kalan tarafların, yaşadığı tarihsel tecrübelerden bahsedilmiş ve devamında Soğuk Savaş dönemindeki farklı konumlarının ilişkilere yansımaları verilmiştir. Ardından gelen Soğuk Savaş sonrası dönemde iki devlet arasındaki stratejik kaygılar ve geliştirilmeye çalışılan işbirlikleri açıklanmıştır.

2.1. İmparatorluklar Dönemi

Türk ve Rus devletleri arasındaki ilişkilerin tarihi uzun bir zamana dayanmaktadır. Nitekim taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerin başlangıcı, 1492'ye kadar götürülebilmektedir (Kolobov,et al.,2006:7). Osmanlı İmparatorluğu ile Muscovy Büyük Prensiği arasındaki resmi siyasi ilişkiler, III. Ivan'ın 1492'de Sultan Beyazıt'a gönderdiği mektup ile başlamıştır (Kiniklioğlu ve Morkva,2007:533). Ancak 15. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar geçen zamanda Kafkaslar, Balkanlar ve Karadeniz'i etki altına alabilmek amacıyla yaşanan rekabetler ilişkileri oldukça etkilemiştir. Bu sebeple her iki ülke halkının birbirleri ile ilgili algılamaları pek de olumlu olmamıştır (Kolobov,et al.,2006:7).

Nitekim bu algılamalarla, taraflar arasındaki ilişkilerin geçmişine bakıldığında; Türk yazınında hâkim olan söylemde, iki imparatorluk arasındaki hâkimiyet mücadelesini yansıtan rekabetlerin ve bu rekabetlerle ortaya çıkan düşmanlık vurgusunun ön plana çıkartıldığı görülmektedir. 18. yüzyılda Türk sınırları boyunca yayılmaya çalışan Rusların Boğazları da kontrol altına almak istediği, 19. yüzyılda ise Fransa ve İngiltere'nin, 20. yüzyıl boyunca da Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bunu engellemeye çalıştığı sıklıkla tekrarlanmaktadır. Sonuç olarak Türk-Rus ilişkileri Büyük Oyun'un⁶ gerisinde kalan bir saha olmuştur. Rekabetçi bir düşünce sistematigi kullanılarak yapılan değerlendirmeler, Türk kamuoyunda Rusların birincil düşman ve yayılmacı bir güç olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır (Çelikkpala,2015:119-120).

Tarih boyunca taraflar arasında süregelen mücadeleler, Soğuk Savaş sonrası

⁶ 19. yüzyılda İngiliz ve Rus İmparatorluklarının Afganistan, Orta Asya ve İran üzerinde verdikleri hakimiyet mücadelesine verilen isimdir (Han,2019)

dönemde Kafkaslardan Balkanlara uzanan coğrafyada ortaya çıkan devletlerin tehdit ve güvenlik algıları üzerinde de belirleyicidir. Zorunlu göçlere bağlı olarak oluşan sorunlu ve karmaşık nüfus da bu rekabetçi düşünce sisteminin daha çok yerleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu düşünce yapısının oluşturduğu algılar ve söylemler, imparatorluklar sonrası modern Türk-Rus politik ilişkilerine direkt olarak yansırken, karşılıklı, değişmez ve derin bir güvensizlik oluşturmaktadır. Bu dönemde Ruslar nezdinde Türkiye, tarih boyunca Rusya'yı istikrarsızlaştırma hedefindeki bir güç olarak Pantürkist politikalarıyla, Soğuk Savaş döneminde karşıt bloğun sadık bir üyesi ve çoğunlukla ABD'nin piyonu olarak değerlendirilmiştir. Ancak taraflar arasında bu genel çerçeve üzerinden hakim olan tehdit ve güvensizlik ortamına rağmen iki devletin işbirliği yaptığı dönemler de mevcuttur. Nitekim Birinci Dünya Savaşı akabinde ortaya çıkan iki yeni devlet olarak Bolşevik Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin şekillendiği dönemde hakim olan söylem, dayanışma ve işbirliği odaklıdır (Çelikpala,2015:119-120).

Birinci Dünya Savaşı'nda düşman koalisyonlarda olan Osmanlı ve Rus İmparatorlukları, Anadolu'nun doğusunda karşı karşıya savaşmışlardır. Savaşta yenilgiye uğrayan her iki imparatorluk yıkılmış, içeride artan devrimci hareketler iki ülkenin de uluslararası konumunu ve içyapısını temelden değiştirmiştir. Rusya'da Çarlık dönemi 1917 Ekim Devrimi'yle yıkılırken, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ise Anadolu'da Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurtuluş hareketi genişlemeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle tarih sahnesinden silinmiştir (Kolobov,et al.,2006:7). 1920'lerin başlarında, Türkiye ve Rusya farklı nedenlerden ötürü Batı Avrupa tarafından karşı karşıya bırakılsalar da, ortak bir rakip olan Avrupa'ya karşı işbirliği yapmayı başarmışlardır (Kiniklioğlu ve Morkva,2007:538).

Osmanlı'nın çöküş dönemi, Rusya'nın genişlemesi ve Batı'nın güçlenmesi dönemiyle örtüşür. Bu güçlenme ve genişleme hareketlerinin karşısında yer alan çöküşün etkileri bölgede süregelen güç mücadelesinin temel mekanizmasını oluşturmaktadır. Rusya ise, Batı'nın güçlenmesini kendi siyasi yayılma projesi elverdiği ölçüde Türkiye ile stratejik ittifaklara gitmiş, Batı ise kendi güçlenmesini engellemek isteyen Rusya'ya karşı Türkiye/Osmanlı'yı dengeleyici bir güç olarak kullanmak istemiştir. Yanı başında güçlenen ve genişleyen bu iki güç arasında Türkiye, dış politikasını şekillendirmek zorunda kalmıştır (Balta ve Özkan,2016:7).

Geçmişlerdeki anlaşmazlıklara rağmen SSCB, Türkiye Cumhuriyeti'ni resmi

olarak tanıyan ilk devlet olmuştur⁷. Mustafa Kemal Atatürk dış politikada ilk girişim olarak Sovyet lideri Lenin'e bir mektup yazmış, bu mektup aracılığıyla bir dostluk anlaşması yapmayı önererek, askeri ve maddi konularda yardım talebini iletmiştir. Türkiye'nin bu müracaatına Sovyet Hükümeti de hemen karşılık vermiştir (Kolobov,et al.,2006:7). Zira SSCB hemen güneyinde yer alan Anadolu'nun, Avrupalı emperyalist aktörlere yaklaşmasındansa, kendisiyle yakın ilişkiler kuracak Atatürk liderliğinde, komünizme mesafeli olsa da anti-emperyalist karakteri ağır basan bağımsız bir rejim tarafından yönetilmesini tercih ediyordu (Balta ve Özkan,2016:19).

Moskova'nın, bağımsızlık savaşındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ordularına yaptığı maddi yardımlar⁸, bu yakınlaşma döneminin itici gücü olmuştur (Büyükkakıncı,2004:8). Aynı zamanda ikili ilişkilerde dönüm noktası olmuştur. Nitekim, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmış ve düşman imparatorluklar döneminden sonra, 20.yüzyılda taraflar arasında yeni bir sayfa açılmıştır (Kolobov,et al.,2006:7). Her ne kadar Sovyet yardımları, uluslararası arenada yalnız kalmak istemeyen Moskova yönetimi açısından stratejik bir adım olarak değerlendirilse de, Aralık 1925'te Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması, yakınlaşma sürecinin devam edeceğini göstermiştir (Büyükkakıncı,2004:8).

1920 ve 1930'lu yıllar, modern dönem Türk-Rus ikili ilişkileri için başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. Her iki ülke yöneticileri rejimlerinin devamlılığını sağlamak adına güçlü merkezi otoriteleri inşa etmeye odaklanmaktadırlar. Güvenlik ve dış politika yönelimlerini de bu anlayış üzerinden şekillendirmişlerdir. İstikrarlı ve sağlam ekonomik, siyasi düzen kurmak, toprak bütünlüğünü garanti altına almak ve uluslararası camiada tanınmak temel önceliktir (Çelikkpala,2015:120). Nitekim Mart 1921 tarihinde yapılan Moskova Anlaşması'nın giriş metni, tarafların "emperyalizme karşı ortak mücadele"sine vurgu yapmaktadır (Balta ve Özkan,2016:19).

Ankara ve Kafkasya'daki Sovyet Cumhuriyetleri; Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasında Ekim 1921'de imzalanan Kars Anlaşması ile Türkiye'nin kuzeydoğu hattı bugünkü halini almıştır. Böylelikle 1878 Berlin Anlaşması'yla Rus Çarlığı'na bırakılan

⁷ 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşmasıyla Ermenistan TBMM ve Ankara Hükümetini tanıyan ilk devlet oldu. Ankara Hükümetini tanıyan ilk devlet Ermenistan'dı ancak Ermenistan sonradan SSCB'ye bağlanacaktır (Güncel Akademi,2019).

⁸ 10 milyon altın ruble ile iki tümeni donatacak kadar silah ve cephane, 100 bin liralık külçe altın, silah yardımı, 1 milyon altın ruble ile toplam yardım 11 milyon altın ruble ve 100 bin lira değerinde külçe altındır (Korhan,2012:94).

Kars ve Ardahan Türkiye'ye katılmıştı. Ankara Hükümeti'nin, Sovyetlerle kurduğu yakınlaşma sayesinde, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilen taraflarından biri olmasına rağmen, kuzeydoğu sınırı daha ileri bir noktaya taşınmıştır (Balta ve Özkan,2016:19).

Bu dönemde yapılan 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık⁹, Moskova¹⁰ ve Kars¹¹ anlaşmaları, tarafların dünya politikalarına benzer şekilde baktıklarının ve birbirlerine problem çıkarmak istemediklerinin karşılığıdır. 1925 Anlaşması Türkiye açısından Musul meselesi nedeniyle İngiltere'yle, Akdeniz güvenliği ve adalar gibi sorunlar nedeniyle İtalya'yla ve Hatay dâhil olmak üzere sınır anlaşmazlıkları nedeniyle Fransa'yla sorunlu ilişkilerin hâkim olduğu, dolayısıyla dönemin büyük güçleriyle sıkıntılarının yaşandığı dönemde olumlu bir ilk adım olma özelliğine sahiptir (Çelikpala,2015:120). Benzer durum SSCB içinde söz konusudur. SSCB ile siyasi ilişkiler kurmak istemeyen Batılı ülkeler, bu devleti çevrelemek istiyorlardı. SSCB'yi tanımaya başlamışlardı ancak kendi içlerindeki münasebetleri düzenlemekle meşgul olmaları sebebiyle bu devleti dışlamışlardır. Zira Lenin'in ölmesiyle SSCB iç politikada da zor bir dönem geçirmekteydi. Türkiye ve Rusya uluslararası sahada benzer şartlar içerisindeydi. Her iki tarafta yalnız olmalarına rağmen daha çok İngiltere'nin etkin olduğu Milletler Cemiyeti'ne de katılma taraftarı değillerdi. Böyle bir ortamda iki devlet Milli Mücadele dönemindeki olumlu diyalogları geliştirme amacına girdiler (Gökçen,1961:123-124). Nitekim bu eğilimle beraber taraflar arasında Mart 1927'de Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması¹² imzalanmıştır

⁹ Antlaşmanın 1. maddesi, taraflardan birine bir saldırı olduğu takdirde diğerinin tarafsız kalacağını belirtmekte ve ortaya bir "tarafsızlık" sorumluluğu koymaktadır. 2. madde ise en geniş kapsamı ile bir "saldırmazlık" sorumluluğu getirmektedir. 3. maddesi bunun süresinin 3 yıl olduğunu, müddetin bitiminden 6 ay önce fesih arzusu bildirilmezse 1 yıl için otomatik uzayacağını gösterir. Anlaşmaya eklenen 1 numaralı protokol, iki tarafın, kararlaştırılan hususlar dışında üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerde serbest olduklarını belirlemektedir. Anlaşmaya eklenen 2 numaralı protokol, üçüncü devletlerin bağıt taraflar aleyhine yönelik anlaşmaları konusunun, mali ve iktisadi anlaşmaları da içerdiğini belirtir. Anlaşmaya eklenen 3 numaralı protokol, taraflar arasında ortaya çıkabilecek ve normal siyasi yolla halledilemeyen anlaşmazlıkların ne şekilde halledileceğini tayin ve tesbit için tarafların aralarında müzakere edeceklerini göstermektedir (Gökçen,1961: 126-127).

¹⁰ Resmi adı ile Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması olan ve 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'na göre, SSCB, Sevr Antlaşmasını tanımayarak, Misak-ı Milli'de belirlenen sınırlar içerisinde Türkiye'yi ve onun temsilcisi olarak Ankara Hükümeti'ni tanıdığını beyan ediyordu. Ayrıca daha önceki dönemde oldukça sınırlı kalmış olan Sovyetlerin yaptığı para ve silah yardımı da bu anlaşmayı takiben önemli ölçüde artmıştır. Moskova Antlaşması, kuruluş aşamasındaki iki devletin ilişkilerinde temel niteliği kazanacak, bundan sonra iki devlet arasında imzalanacak her anlaşmada ve Sovyet yöneticilerinin açıklamalarında bu anlaşmaya gönderme yapılacaktır (Gökçen,1961:122).

¹¹ İçerik açısından Moskova Antlaşması'nın hemen hemen bir benzeriydi. Bu antlaşma ile sınırdaş devletler, Türkiye'nin doğu sınırlarını ve TBMM Hükümetinin ilkelerini resmen tanımış oldular (Gökçen,1961:122).

¹² Fakat imzalanan anlaşma Rusya ile olan ticari sıkıntıları çözmek için yeterli olmamıştır. Dünyanın sürüklendiği ekonomik buhran döneminde bu ticaret anlaşması zaman zaman göz ardı edilmiştir. Zaman zaman Ruslar, Türk mallarının içine özellikle gönderilen derilerin arasına yabancı mallar karıştırıldığını iddia ederek ticareti durdurmuştur. Türkiye ise gönderilen malların tamamının Türk malı olduğunu fakat Rus gümrük memurlarının haksız kazanç sağlamak için ya malları beklettiğini ya geri gönderdiğini ya da yüklü

(Büyükakıncı,2004:8). Bu anlaşmayla beraber Türkiye'deki Sovyet ticari temsilciliklerinin statüsü düzenlenmiş ve bu temsilcilere diplomatik dokunulmazlık verilmiştir. Bunun dışında taraflar başka bir devlete gidecek olan malların gümrüğe takılmadan kendi topraklarından transit olarak geçmesini kabul etmişlerdir. Ayrıca bu anlaşmayla Türkiye'den Rusya'ya yapılacak ihracata yıllık değer sınırlaması getirilmiştir (Korhan,2012:96).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti ve SSCB arasındaki işbirliğine dayalı bu ilişkiler devam etmiştir (Kolobov,et al.,2006:7). Daha çok faydacı söylemin hâkim olduğu, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu dönemde, taraflar arasında büyük bir gerginlik yoktur. Fakat kamuoyu ve karar alıcılar nezdinde, ortaklaşa bir gelecek tesis etmek üzere işbirliğine gitmeyi önceleyen bir tasavvur da söz konusu değildir. Türkiye'nin "yurtta sulh cihanda sulh" söylemiyle dış Türkler konusunu gündeminin dışına çıkartması ve Avrasya olarak tanımladığımız coğrafyaya sırtını dönmesi karşılığında, Sovyetler de Türkiye'nin rejim karşıtı gördüğü gruplarla mücadelesine sessiz kalmıştır (Çelikpala,2015:120).

Zarakol'a göre SSCB ve Türkiye bu dönemde her ne kadar farklı ideolojilerde olsalar da benzer dinamikler taşıyorlardı. Zira Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu seçkinleri, 20. yüzyıla aynı içselleştirilmiş öğreti ile girmişlerdi. Her iki taraf da, her bakımdan Batı'nın gerisinde olup, statükoyu değiştirmek için radikal şeyler yapmak zorundaydı. Yüzyılın ilk otuz yılında kapsamlı revizyonist hükümetlere (İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı İmparatorluğu/Türkiye'de bundan türeyenler, Rusya/SSCB'de de Bolşevikler) ihtiyaç duyulmasının nedeni buydu. Bununla birlikte, bu revizyonist hükümetlerin tepkisel ideolojileri de yine, modernitenin kendi ürünleriydi. En azından, İkinci Sanayi Devrimi'nden sonra tamamen rasyonel bir tepki olarak, modern devletin gücü karşısında aynı inanış ve duruşu sergilemişlerdi. Her iki rejim de Batı'yı yakalama amacıyla, milyonların yaşamını feda etmek de dahil, ne gerekiyorsa yapmışlardır. Ancak Osmanlı

vergilerle kabul ettiğini savunmuştur. Bu sorunların çözümü için Moskova Büyük Elçisi Hüseyin Ragıp Baydur Ankara'ya gelerek konu hakkında bilgi almış ve aynı zamanda İktisat Bakanlığı Dış Ticaret Müdürü Avni Bey de Türk tüccarlar ile Ruslar arasındaki Sovyetler Birliği'ne gönderilen ürünlerden özellikle derilerin Türk malı olmadığı konusunda yaşanan ihracat sorunları nedeniyle araştırma yapmak için Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında ticari sorunları gidermek için Türk ve Ruslardan oluşan bir araştırma komisyonu oluşturulmuşsa da, Türk dericilere mallarını 1 Eylül 1929'a kadar gönderme fırsatı tanınmış fakat konu nihai bir çözüme kavuşturulamamıştır. Bu anlaşmazlıkların sürüp gitmesi üzerine Rus Dışişleri Komiserliği Şark Genel Müsteşarı M. Karahan Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve iki ülke arasında 6 aylık bir ticaret anlaşması daha imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre ihracat işi milli bankalara bırakılmış ve Ziraat Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası gibi Millî Bankalar aracılığıyla bir ticaret şirketi kurulmuşsa da ticaretin bu şirketler aracılığıyla yapılması da Türk tüccarlarının hoşuna gitmemiştir. Ticari anlaşmazlıklar iki ülke arasında devam ederken bununla çelişen siyasi bağılıkların yaşanması da aynı tarihlere denk düşmektedir (Korhan,2012:96).

İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş olması, 20. yüzyılın başında Türkiye ile Rusya'nın akıbetlerinde farklılıklara yol açtı. Çarlığın halefi SSCB, uluslararası sistemde daha uzun bir süre revizyonist politikalar izleyebildi. Yine de tarafların dönüşümündeki dinamikler aynıydı. Kemalist Türkiye ve Bolşevik Rusya'nın kalkınma problemlerine yönelik tepkileri farklıdır. Ancak ideolojileri her ne kadar farklı olsa da rejimler arasında benzerlikler vardır. Her iki tarafta devlet inşa eden siyasal merkezileşmeci, halkı seferber eden, aynı zamanda kültür ve toplum alanlarına radikal bir şekilde müdahalede bulunan modernleşme çizgisinde olmuşlardır. Diğer taraftan, içerik olarak ideolojileri farklı olsa da, rejimlerinin nihai sonuçları¹³ oldukça benzemektedir. Ancak sahip oldukları ideolojilerin dışarıya yönelik maksatlarında birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kemalist rejim, Batı dünyasında çağdaş ulusların arasındaki meşru konumunda yer almayı hedeflerken, Bolşevikler, eski Slavcı çizgide, Batı'ya alternatif olarak konumlanmaya çalışmışlardır (Zarakol,2017:33-34).

20.yüzyılda, iki devletin uluslararası camiada algıladıkları güvenlik düzeyi uluslararası stratejilerinin de farklılaşmasını etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı İmparatorluğu işgal edilip, dağılırken, Rusya topraklarını muhafaza etmeyi başaramamıştır. Diğer bir ifadeyle, 1920'lerin kalkınmacı yeni Rus rejimi, imparatorluğun çökmesiyle sonuçlanan askeri yenilgiyi ve bu buna bağlı olarak gelişen tramvayı tecrübe etmemiştir. Bu nedenle Türkiye, 20 yüzyıl boyunca Batı'nın kabul ve onayını sağlamaya çalışırken, SSCB, tanınma ihtiyaçlarını karşılayacak diğer bir normatif ve sosyal alanı yaratma yolunu takip etmiştir (Zarakol,2017:33-34).

1928-29 yıllarından itibaren artan uluslararası sahadaki rekabetlerden Türk-Rus ilişkileri de etkilenmişti. 1930'larda Lozan Antlaşması'yla belirlenmiş olan Türk Boğazları'nın hukuki statüsü meselesi ikili ilişkilerde yeniden gündeme geldi. 1936 Temmuzunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla beraber söz konusu sorun çözüme kavuşturulmuştu; bu süreçteki müzakerelerde iki taraf farklı görüşlerde olsalar da, Büyük Britanya'nın Ankara'dan yana tavır alması Türk tarafına avantaj sağladı. Neticede, Moskova ve Ankara Hükümetleri, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin Boğazlar'dan geçişlerinin sınırlandırılmasında hemfikir oldular (Büyükakıncı,2004:8).

Türk dış politikasında İsmet İnönü dönemi temel tartışma konularından, Türkiye'nin

¹³ Benzer nihai sonuçlara bakıldığında; Türkiye için, Milli Mücadele dönemiyle TBMM'nin açılması ve Cumhuriyetin ilanı, modernleşme programları çerçevesinde gerçekleştirilen inkılaplardır. Rusya içinse, Bolşevik Devrimi ve SSCB'nin kurulması, sosyal devletin reformları ve yeni ekonomi politikalarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'na katılmaması ve savaş sürecinde tarafsız kalması, gerek Moskova gerekse Batılı müttefikler tarafından olumsuz karşılandı (Büyükakıncı,2004:8). Üstelik, savaşa dahil olmaktan kaçınan Türkiye, Almanya'ya ait gemilerin Karadeniz'e girmesine izin vererek, bu devlete hammadde¹⁴ satmıştı (Kolobov,et al.,2006:8). Buna bağlı olarak, Ankara ve Moskova ilişkileri belirgin bir bozulma eğilimine girdi (Büyükakıncı,2004:8).

Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, taraflar arasındaki ilişkilerde gerilimler patlak verdi. Sovyetlerin 1945 Mart'ında 1925 tarihinde yapılan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın yenilenmeyeceğini Türk tarafına bildirmesi, ardından Montrö Sözleşmesi ile Boğazlardaki statünün yenilenmesini istemesi gerginliklerin başlamasına sebep olmuştur (Çelikpala,2015:120). Rus tarafının, Doğu Anadolu'dan kendisine toprak verilmesi konusunda Ankara'dan talepte bulunduğu iddiası, ilişkilerin yeni bir krize doğru sürüklenmekte olduğunu göstermekteydi (Kolobov,et al.,2006:8). Sovyet taleplerine karşı Batı dünyası ile askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmeyi hedefleyen Türkiye (Çelikpala,2015:120), bu doğrultuda NATO'ya üye oldu.

2.2. Soğuk Savaş Dönemi: Potansiyel Yakınlık

Soğuk Savaş döneminde Ankara'nın dış politikada kurucu ögesi, 1945 yılında Moskova'nın Ankara'dan Boğazlarda askeri üs talep ettiği ayrıca Kars ve Ardahan'ı istediği iddiasıdır. Buna göre, Ankara SSCB tarafından gelen bu tehdit sonucunda Batı'yla müttefik olmuştur. Ancak, Türk ve Sovyet arşivleriyle yapılan akademik çalışmalar, Sovyetler tarafından Türkiye'ye böyle bir talep gelmediği yönündedir. 1945 yılında Ankara SSCB'ye ittifak teklif etmiştir. Bunun üzerine SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ittifakın yapılabilmesi için üs ve sınır değişikliği konularında Sovyet tekliflerinden bahsetmiştir. Ancak bu teklifler sadece ittifak anlaşmasına cevaben söylenen tekliflerdi. Zira bu diyalog özel bir görüşmede geçmiş ve resmiyete dökülmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Sovyet teklifleri, dönemin CHP hükümeti ve sonrasındaki iktidarlar tarafından hayati bir tehdit olarak algılanarak Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta NATO ve Batı ittifakına koşulsuz bağlılığının zeminini oluşturmuştur. Ayrıca, sol siyasi partiler ve hareketlerin SSCB'nin Türkiye'deki uzantıları olarak değerlendirilip gayrimeşru ilan edilerek iç politika, anti komünizm etrafında şekillendirilmiştir (Balta ve Özkan,2016:20).

¹⁴ Türkiye Almanya'ya içinde kromun da olduğu çeşitli madenler, zeytinyağı, keçi kılı, pamuk, küspe, palamut, sumak, afyon, deri, keten, kenevir, fasulye, süttozu, nohut, darı ve kepek ihraç etmiş, karşılığında da harp malzemesi, demir ve çelik, nakil ve savaş araçları, bakır mamulleri, tıbbi malzemeler, kâğıt, selüloz ve pancar tohumu almıştır (Temizer ve Özkan,2013:8).

Soğuk Savaş dönemine iki devlet, Türkiye'nin Batı ittifakına dahil olmasıyla beraber düşman koalisyonlarda girmişlerdir. Bu sebeple ABD-SSCB rekabeti ikili ilişkilerde genel çerçeveyi oluşturmuştur. Nitekim NATO üyesi olarak Türkiye, Batı'nın SSCB'ye karşı mücadelesinde, sahip olduğu jeopolitik konumundan ötürü stratejik bir önem arz etmiş ve dış politikasını Batı'nın belirlediği stratejiler üzerinden şekillendirmiştir. Üstelik bu dönemde Batı tarafı ve ABD'den ekonomik ve askeri destek alan Ankara açısından Batı'dan bağımsız dış politika belirlemek giderek zorlaşmıştır. Bu sebeple SSCB-Türkiye arasındaki ilişkiler politik olarak ilerleyemezken, ekonomik olarak da sınırlı kalmıştır (Kolobov,et al.,2006:8).

Bu süreçle beraber, Türkiye iç politikada yeniliklere giderek 1946 yılında çok partili hayata geçmiş ve 1950 Mayıs'ında Demokrat Parti yönetime gelmiştir. Bu değişim, her iki yönetimin ideolojik söylem ve değerler bağlamında da farklılaşması anlamına geliyordu. Bu farklılaşmanın bir sonucu olarak, Türkiye için Sovyetler, yeniden bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu ötekileştirme komünizm karşıtlığıyla beraber ideolojik bir boyut almıştır. Bu durum Türkiye'yi Batı Bloğuna daha fazla yaklaştırırken, SSCB'den giderek uzaklaştırmıştır. Aynı şekilde Sovyet yönetimi açısından Türkiye, Batı ittifakın güneydeki cephesi olarak konumlandırılmıştır (Çelikpala,2015:121). Ancak bu koşullar içerisindeyken, Sovyet yönetimi, Ocak 1954 tarihinde İzmir Fuarına katılma isteğini dile getirmiştir. Keza 1956 yılından itibaren ilişkiler gelişmeye başlamış ve aynı yılın Nisan ayında İzmirli sanayiciler ve Ticaret Odası Başkanı Moskova'ya davet edilmiştir. Akabinde 1957 Nisanı'nda göreve başlayan Sovyet Büyükelçisi Rijov, Ankara'ya iki devlet arasındaki ilişkileri 1920'lere döndürmeyi önermiştir. Bununla beraber 1957 Temmuz'unda Sovyet kuruluşları ile İş Bankası teknoloji transferine imza atmışlardır. Ayrıca Moskova'nın desteği ile Türkiye'de cam fabrikasının kurulmasına karar verilmiştir. Türkiye'ye % 2.5 faizle 3 yıllığına 3.400.000 ruble kredi açılmış ve SSCB 3,5 yıl boyunca üretilecek malı alım garantisi vermiştir. Heyetlerin gidip gelmeye başlamasıyla ekonomik ilişkilerde canlanma yaşanırken, 1950'de 1.200.000 ruble olan ticaret hacmi, 15 kat artarak 1958'de 18.300.000 rubleye yükselmiştir. Dikkat çekici olan nokta ise, bu açılımın Suriye Bunalımı'nın¹⁵

¹⁵ Soğuk Savaş'ın en belirgin şekilde yaşandığı zaman dilimleri olarak 1950-1960 arası dönemde Suriye ve Türkiye arasında yaşanan algısal güvenlik krizi olarak nitelendirilen krizdir. Bölgesel alt sistemde var olan uluslararası mücadele, devletlerin davranışlarını da şekillendirmiştir. Batı bloğunda yer almak isteyen Türkiye NATO'ya üye olmuş, Balkan ve Bağdat Paktlarında aktif bir şekilde yer almıştır. Bağdat Pakti ve Süveyş Krizi sonrası Batı ile arası açılan Suriye, Mısır'a ve SSCB'ne yaklaşmıştır. Suriye ve SSCB arasında imzalanan ekonomik ve askeri yardımları içeren anlaşmanın açıklanması ile birlikte bölge ülkeleri ve Türkiye tepki göstermiş ve SSCB'nin Ortadoğu'da nüfuz sahibi olmalarından kuşku duymuşlardır. Bu bağlamda Türkiye üzerinde yıllardan beri kuzeyden hissettiği baskıyı, aynı zamanda güneyden de hissetmeye başlamasıyla,

sürdüğü günlere denk gelmiş olmasıdır (Oran,2001:517-518). Ankara'nın Batı'yla ittifak ilişkisinin zirve yaptığı, Soğuk Savaş'ın en keskin olduğu bu yıllarda, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin ivme kazanması kompartmanlaştırma stratejisinin erken bir örneği olarak değerlendirilebilmektedir.

1960'larda taraflar arasında siyasi ilişkilerdeki mesafelilik devam etmişse de, ekonomik anlamdaki işbirliği canlanma eğilimindeydi (Büyükakıncı,2004:9). Nitekim 1964 yılında Kıbrıs Krizi¹⁶ ve ardından Johnson Mektubuyla¹⁷, Ankara Sovyet karşıtlığı ile Batı tarafıyla kurduğu ilişkiler, dış politikanın tek yönlü ve alternatifsiz bir hal aldığına göstergesi olmuştur. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Johnson Mektubu ile Ankara'dan yüz çeviren Batı'ya 1964 Nisan'da, var olan şartlarla Türkiye'nin kendi dış politikasını oluşturarak bu sistem içerisinde mutlaka yer bulacağını söyleyerek dış politika yönelimlerinin değişebileceğini ifade etmiştir. Ardından Sovyet karşıtlığıyla bilinen Süleyman Demirel, 1967 yılında SSCB'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle Demirel, taraflar arasında ekonomik ilişkilerde gelişme kaydedilmesi için ilk adımı atmıştır. Nitekim İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Aliğa Rafinerisi ve Seydişehir Alüminyum Tesisleri bu ziyaretten sonra artan olumlu havanın ardından Sovyetler tarafından inşa edilecekti (Balta ve Özkan,2016:20).

Demirel'in ziyaretinin ardından "Türkiye'nin dış politikası ipotekli değildir. Türk dış politikasının ipotek altına alınması da tabiatıyla söz konusu olamaz... Bugün uzun seneler Türk-Sovyet ilişkilerini gölgelemiş ve ağır suretle haleldar etmiş olan itimatsızlıklar, tereddütler ve peşin hükümler izale olunma yolundadır. Memleketlerimiz arasındaki ticari

çevrenme algısı taşımaktaydı. Suriye'nin iç siyasetinde ise sol akımların ve Baas Partisi'nin güçlenmesi bu yakınlaşmayı daha da hızlandırmıştır. Suriye'nin bölgede kendisine düşman olarak gördüğü İsrail'e karşı silahlanması ve bu doğrultuda SSCB ile yaklaşması Türkiye'den aşırı tepki görmüş ve kendisine karşı tehdit olarak algılamıştır. ABD'nin de desteği ile Türkiye, Suriye'ye karşı önlemler almak maksadıyla sınıra asker yığmış, bunun üzerine Suriye konuyu BM gündemine getirmiştir. Sovyetler de gerek Türkiye'nin davranışlarını gerekse ABD'nin verdiği desteğe nota ve mesajlar yardımı ile tepkisini göstermiştir. Kriz sonucunda ise Türkiye daha çok Batı'ya bağımlı hale gelen bir ülke haline gelmiş ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri daha kötü bir boyuta taşınmıştır (Gürses,2015).

¹⁶ Aralık 1963 tarihinde Rum bir polis ile iki Türk arasında çıkan tartışma ve akabinde iki Türkün ölmesi sonrasında Kıbrıs'taki Rum kesimle Türk tarafı arasında yaşanan çatışmaların büyümesiyle Kıbrıs Krizi ortaya çıkmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD Başkanı Lyndon Johnson'a adadaki katliamın durdurulması için Rum tarafına baskı yapmasını istemişti. Ancak ABD'den yeterli cevap alamayan Türkiye, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'a bir mesaj göndererek Türklere yapılan saldırıların durmaması halinde, adadaki Türk halkının haklarının, Türkiye tarafından korunacağını bildirdi. Ancak Johnson mektubuyla Türkiye müdahale kararından vazgeçti (Oran,2001:685).

¹⁷ Johnson mektubu özette Türkiye'nin ABD'ye danışmadan Kıbrıs'a müdahale kararı almaması gerektiği, Türkiye'nin müdahalesi Yunanistan ve Türkiye arasında bir çatışmaya dönüşebileceği ve bunu NATO'nun hiç istemediği, diğer taraftan NATO ülkelerinin de Türkiye'yi savunma garantisi veremeyeceği şeklinde muhtıra niteliğinde bir cevaptır (Oran,2001:686-687).

mübadeleler artan bir tempo içine girmiştir. Diğer memleketlerle olan münasebetlerimizde olduğu gibi iktisadi ilişkileri hiçbir veçhile siyasi ilişkilerle karıştırmamak lazımdır” (Balta ve Özkan,2016:21) diyerek dış politikada eskisinden daha dikkatli ve dengeli adımlar atılacağı mesajını vermekteydi.

1970’li yıllarda ise Türkiye’deki askeri ve siyasi liderler, Sovyet tehdidinin artık öneminin azaldığı sonucuna varmakta ve dış politikada çok boyutlu bir yönelim içine girmektedirler. Moskova’ya yönelik olumlu adımlar tekrardan artmıştı. Üstelik Temmuz 1974’te Kıbrıs Barış Harekâtı’yla¹⁸ Batılı ülkelerin silah ambargosuyla karşı karşıya kalan Ankara açısından Moskova, önemli bir dış politika alternatifine dönüşmüş durumdaydı¹⁹. Ancak taraflar arasındaki iyileşme süreci bazı engellere takılmaktaydı. Söz konusu engeller, ambargo sonrasında ABD ve Türkiye arasında yapılan askeri yardım amaçlı Savunma Anlaşması ve 1979’un sonlarında SSCB’nin Afganistan’ı işgâli iki devlet arasındaki iyileşme çabasını zedeledi (Büyükakıncı,2004:9-10).

12 Eylül Askerî Darbesinin ardından, görevdeki askeri hükümet dış politika seçeneklerini çeşitlendirmeyi hedefleyerek Moskova’ya karşı Washington ile yeniden yakınlaşma sürecini başlattı. Öte yandan 1984 yılında Moskova ile Ankara arasında imzalanan doğal gaz anlaşması, SSCB’nin ekonomik ilişkilerde vazgeçilemeyecek önemde bir devlet olduğunu kanıtlamaktaydı (Büyükakıncı,2004:10). Nitekim 1980’lerde Turgut Özal’ın iktidarları döneminde Sovyetler ile ekonomik ilişkiler oldukça artmıştır. 1984 Aralık’ta SSCB Başbakanı Tikhanov’un Türkiye’ye ziyareti esnasında Başbakan Özal, beş yıl içinde taraflar arasındaki ticaret hacmi hedefinin 6 milyar dolara yükseltilmesine yönelik yapılan görüşmelerin yapıldığını ve önemini vurgulamaktadır. Özal, imzalanan belgelerin, Türkiye-SSCB arasında, 1960’lı yılların ikinci yarısında başlatılan ve çeşitli nedenlerle belli bir durgunluğa girmiş görünen ekonomik ve ticari ilişkilere olumlu bir canlılık getireceğini

¹⁸ 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan cuntası Makarios hükümetine karşı darbe yapmıştı. Bununla beraber Kıbrıs Elen Cumhuriyeti kurularak fiili Enosis gerçekleşmişti. Her ne kadar Makarios, Kıbrıs’ın bütünlüğünün bariz şekilde çiğnendiğini söylese de, Yunanistan, adadaki iç çatışmaların Kıbrıslı Rumların iç sorunu olduğu iddiasında bulunmuştur. Bu gelişmelerle Türk Silahlı Kuvvetleri 19 Temmuz 1974’te adaya müdahale etmiştir. Türkiye, Garanti Anlaşmasının; garantör devletler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye’nin sahip olduğu meşru müdafaa hakkı ile ilgili olan 3. Maddesine dayanarak oradaki Türklere huzur ve barış getirebilmek amacıyla müdahalede bulunmuştur. Bu hareket sadece Türklere değil aynı zamanda Kıbrıslı Rumlara da huzuru getirmiştir (Yılmaz,2017: 92-93).

¹⁹ 1970’li yıllarda Türk ve Sovyet taraflarını karşı karşıya getiren mesele, Türkiye’nin Kıbrıs harekâtı olmuştur. Sovyetler 1964’den itibaren Türkiye’nin Kıbrıs’ta tek devlet olmasını kabul etmeyeceklerini her düzeyde dile getirmişlerdi. 23 Ağustos 1974’te Türkiye’nin askerlerini Kıbrıs’tan çekmesi için bir deklarasyona da imza atıldı. NATO’dan çıkan Yunanistan ile yaklaşan Sovyet yönetimi, Türkiye’yi hedef alan faaliyetlere destek verdi. Ancak ABD’nin 1975- 1978 yılında silah ambargosu uygulaması üzerine Türkiye’nin NATO ve ABD ile ilişkileri kopma derecesine gelince SSCB politikasını değiştirerek Türkiye ile aynı düzlemde olmaya özen gösterdi (Topsakal,2016:47).

ifade etmiştir Yapılan anlaşmalar içerisinde doğal gaz anlaşmasından başka ayrıca Türk şirketlerin SSCB ile artık ticari ilişkiler kurmalarının önü açılmıştır (Balta ve Özkan,2016:21).

İlişkilerde daha çok ekonominin ön planda olduğu bu işbirliği süreci, 1991 yılı Sovyetlerin çöküşüne değin sürdü. Özal'ın 1986'da SSCB'yi ziyareti esnasında takas karşılığı Türk müteahhitlerin SSCB'de inşaat projelerine girmesine dair anlaşma yapılmıştır. Ayrıca 1987'den itibaren, 1984'te imzalanan doğalgaz anlaşmasının naklinin gerçekleşmesi amacıyla ortak bildiri yapılmıştır. Ayrıca Özal'ın Moskova'ya diğer ziyareti Mart 1991'de SSCB'nin yıkılmasından önce sonuncu üst düzey ziyaret olma özelliğine sahiptir. Bu ziyarette iki devlet Karadeniz bölgesindeki ülkelerin bir araya gelmesini sağlama konusunda hemfikir olmuş ayrıca taraflar arasında işbirliği alanlarının genişletilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur (Büyükkakıncı,2004:9-10).

Soğuk Savaş döneminde taraflar arasındaki ilişkilere ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, SSCB'yi tehdit olarak algılayıp Batı Bloğuna koşulsuz angaje olan Ankara, Batı ittifakı ile sorun yaşadığı 1960'lardan itibaren SSCB ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Yukarıda da aktarıldığı üzere 1960'lardan 1990'lara kadarki süreçte birbirine yakınlaşan Ankara ile Moskova, yine de ikili ilişkilerini kalıcı ve kurumsal bir mahiyete getirememişlerdir (Balta ve Özkan,2016:22). Ayrıca, iki devlet arasında Sezer'in sanal yakınlaşma değerlendirmesiyle paralel şekilde ekonomik ve ticari ilişkilerin eşzamanlı olarak kurulduğu, çevreye yayılma potansiyeli olan ve ikili işbirliğine zemin oluşturacak uzun soluklu ve yapıcı politik ilişkilerin temellerinin atıldığı görülmektedir (Çelikipala,2015:124).

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: İlişkilerde Fizibilite Dönemi

1990'lı yıllar, Türk-Rus ilişkilerinde rekabet ve işbirliğinin iç içe olduğu yıllardır. Bu dönem iki devlet, bir taraftan Balkanlar ve Kafkasya başta olmak üzere ciddi bir jeopolitik çıkar çatışması içindeyken, diğer taraftan da ekonomik ve diplomatik alandaki münasebetleri geliştirdikleri bir dönemdir (Purtaş,2017:13). Bu dönem eskisinden farklı bir şekilde daha sıcak ve dostane bir ortamda ilerlemiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Moskova'ya yakınlık gösteren Ankara, gerçekleştirilen ziyaretler ile yeni Rusya yönetimine destek vermiştir. Nitekim 1992 yılı içerisinde önce Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, ardından Mayıs 1992 Başbakan Süleyman Demirel ve akabinde Eylül 1993'te Başbakan Tansu Çiller

Moskova'ya ziyarette bulunmuşlardır. Moskova'dan da Dışişleri Bakanı Kozirev 2-4 Şubat 1992 ve Başbakan 1. Yardımcısı Soskovets 15-21 Temmuz 1994 tarihlerinde Türkiye'ye gelmişlerdir. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in 25-26 Mayıs 1992 tarihindeki Rusya ziyaretinde iki devlet ilişkilerine yön veren yeni bir belge imzalanmıştır (Yılmaz ve Yakşı,2016:32-33).

Demirel'in söz konusu ziyareti sırasında "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Anlaşma", Soğuk Savaş sonrası dönemde taraflar arasındaki ilişkilerin yasal dayanağını oluşturmuştur. Bu anlaşma Sovyetler Birliği dağılmadan önce Mart 1991'de imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nın yenilenmesi anlamına gelmiştir (Purtaş,2017:13). Bu anlaşmanın, 1925 yılındaki Dostluk Anlaşması'yla aynı derecede önemi vardır. Zira yapılan yeni anlaşmayla iki devlet birbirlerini "dost devlet" olarak nitelendirirken, 1925'deki anlaşmanın feshedilmesiyle oluşan boşluğu doldurması açısından önemlidir. Yeni anlaşmada taraflardan birinin saldırıya uğraması halinde saldıran tarafa destek vermeme garantisinde bulunduğu gibi, saldırının durdurulması ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası kuruluşlarda çaba gösterilmesi de kararlaştırılmıştır. Bu madde, herhangi bir saldırı durumunda taraflar arasında dayanışmayı ifade ettiği söylenebilir (Yılmaz ve Yakşı,2016:33).

Rusya ve Türkiye'nin ilgi alanlarının çakışması, birbirinden farklı güvenlik algılarına sahip olması ve bunlara bağlı olarak ürettikleri farklı dış politika yaklaşımları, Soğuk Savaş sonrası aşamalı olarak ilerleyen çok boyutlu ilişkilerin hassas noktasını oluşturmaktadır (Özbay,2013:32). Bu bağlamda, 1990'ların başlarında taraflar arasındaki münasebetlere bakıldığında ilişkileri ölçülü bir yakınlık olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu dönemde ikili arasında bir takım çelişkiler mevcuttur. İki devlet Avrasya bölgesinde birbirlerine rakip gözle bakarken, bunun yanında artan ekonomik temaslar tarafları işbirliği yapmaya itmekteydi. Bundan dolayı ilişkileri işbirliği ve rekabetin bir birleşimi olarak ifade etmek mümkündür. Bir taraftan ilişkilerin tarihinde hiç olmadığı kadar bir yakınlaşma söz konusuysen, diğer taraftan Kafkasya ve Orta Asya'da rekabet halindediler. Kontrol edilebilir rekabet olarak adlandırılacak bu durum, rakibin politik ilişkilerde hareket kabiliyetini ve uzun süreçte etkisini sınırlamaktaydı. Petrol tankerlerinin Boğazlardan geçişi, Çeçen ve Kürt meselelerindeki güvensizlik ve Hazar petrolünü Batı'ya taşıyacak enerji boru hattı meselesi bu rekabetin en bilinen örnekleridir. Ayrıca Rusya'nın

Güney Kıbrıs'a S-300 patriotlarını satması, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tartışması bu rekabetin unsurları arasında görülebilir (Yılmaz ve Yakşı,2016:33).

Aktürk'e göre dengelerin eş zamanlı değişimine bağlı olarak realist bir bakış açısından değerlendirildiğinde, Türkiye ve Rusya zayıf düştüklerinde dost, güçlendiklerinde rakip olan iki jeopolitik aktördür. Realist bir perspektiften ilişkileri analiz ederken, belirleyici olan faktörler, incelenen devletlerin kendilerine yönelik somut tehdit algıları ve bu tehdit algılarına dayanarak teşkil eden ekonomik ve askeri güç unsurlarıdır. Bu kuramsal yaklaşım kullanılarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1992'den yaklaşık 2008 yılına kadar Türk-Rus ilişkilerinde gözlenen çarpıcı iyileşme de, 2008 yılından 2015 yılına kadar gözlenen belirgin kötüleşme de, Türkiye ve Rusya arasında değişen stratejik coğrafi, askeri ve ekonomik dengelere atıfla açıklanabilir. En önemlisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ilk kez (1918-1920 hariç) Türkiye ve Rusya arasında kara sınırı kalmamış ve dolayısıyla Türkiye, modern tarihinde ilk kez karadan ve doğrudan, Rus ordusunun potansiyel tehdidi altında yaşamaktan kurtulmuştur. Bu değişimle beraber jeopolitik ve siyasal olarak farklı bir durumdur. Bu bakımdan, Gürcistan'ın Rusya ve Türkiye arasında fiilen bir tampon ülke olarak ortaya çıkması, Türk-Rus ilişkilerinin ileriki yıllarda, geçmişe göre daha yüksek bir seviyede seyretmesinde önemli bir rol oynamıştır (Aktürk,2017:130-131). Böylelikle Türkiye komşuları arasında askeri ve ekonomik güç açısından ilk sıraya yükselmekte ve İran dışında rekabet edebilecek bir komşusu kalmamaktadır (Balta ve Özkan,2016:9).

Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna 8 Aralık 1991 tarihinde anlaşma yaparak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kurmuşlar ve SSCB'nin resmen dağıldığını duyurmuşlardır. SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye ve Rusya arasındaki kapasite farkı da değişmiştir. İki ülke arasındaki asimetrik büyüklük ve Türkiye'den daha geniş kapsamlı olan Sovyet ekonomisi, SSCB'nin dağılmasıyla büyük oranda azalmıştır. Kapasitesi küçülen ve hem dışarıda hem içerde gücünü kaybeden Rus ekonomisi, 2009 yılında dönemin Başbakanı Putin ve dönemin Devlet Başkanı Medvedev'in önlemleriyle toparlanmaya başlamıştır (Balta ve Özkan,2016:22).

Türk-Rus ilişkileri, 1990'larda Rusya'da, şok terapi²⁰ reformlarını başlatan ve hızlı

²⁰ Ekonomik bir reform programı olarak şok terapi, sosyalist ekonominin yerine daha hızlı bir şekilde piyasa ekonomisinin kurulmasını hedeflemiş, bu nedenle de ticaret ve fiyatların serbestleştirilmesi, talebe bağlı enflasyonu engellemek amacıyla sıkı para politikasının uygulanması ve özelleştirmeler ile de mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesi gibi önlemleri içermektedir (Yapıcı,2010:22-23).

bir değişim sağlama amacıyla Batı ile entegrasyona giden iktidar sırasında ilerlemiştir. Rusya'yı çok uluslu, demokratik ve Batı'nın değerleriyle bütünleşmiş bir devlet olarak şekillendirmeyi hedeflemiştir. Batı'da ise bu dönemde "Önce Rusya" anlayışı hakimdi. Buna göre Rusya'da dönüşüm sağlandığında domino etkisi ile bütün eski Sovyet Cumhuriyetlerine bu dönüşüm yayılacaktı. Bu bağlamda Türkiye, NATO üyesi ve AB ile entegrasyonu hedefleyen karma ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçiş reformlarını başarmış, nüfusu ve stratejik konumu ile önemli potansiyele sahip komşu bir ülke olarak Rusya açısından önem arz etmekteydi (Purtaş,2017:13).

Bu dönemde taraflar arasında 1980'lerde canlanan ticaret hızla artmıştır (Balta ve Özkan,2016:23). Taraflar arasındaki geniş ürün çeşidi ve coğrafi yakınlığa bağlı olarak düşük taşımacılık masrafları 1990'larda Türkiye'nin bavul ticaretinde²¹ önemli merkezlerinden biri haline dönüşmesini sağlamıştır. Nitekim sadece 1997 yılında bavul ticareti yöntemiyle Rusya'ya sokulan malların % 45'ini Türk malları oluşturmaktadır. Türkiye ve Rusya arasında resmi ticari bağlarının artması da, Rusların bavul ticareti için İstanbul bölgesini seçmesinde ciddi katkısı olmuştur (Kolobov,et al.,2006:24).

Diğer taraftan Sovyetlerin dağılması kapitalist bir inşa süreci başlatmıştır. Bu sürecin amacı ticaretin geliştirilmesi ve ekonominin dışa açılmasıdır. Aynı dönemde 1980'lerde artan ekonomik liberalizasyon politikalarıyla Türk ekonomisi de dışa açılmaktadır. Her iki devlet içerisinde eş zamanlı yaşanan bu gelişmeler sonucunda Rusya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir hale gelmeye başladığı görülmektedir. Ancak günümüzde olduğu gibi bu dönemde de taraflar arasında dış ticaretteki artışta, siyasi krizler sebebiyle dalgalanmalar ve ani düşüşler yaşanmaktadır. Bu ani dengesizliklere rağmen dış ticaret, yaşanan krizin çözüme kavuşmasıyla eski seviyesine kısa bir zamanda geri dönebilmektedir. Nitekim Tablo 2.1'de görüldüğü üzere ani dalgalanmalara rağmen Soğuk Savaş sonrası ticaret artarak devam edebilmiştir. Bu bağlamda 1990'larda ticaret üzerinden kurulan işbirliğinin, taraflar arasındaki krizleri engelleyemediği, tam tersi şekilde iki ülke arasındaki siyasi krizlerin ticari ilişkilere doğrudan ve negatif bir etkisi olduğu söylenebilmektedir ancak, bu etkinin de kısa sürede aşılabildiği görülmektedir (Balta ve Özkan,2016:23).

Doksanlı yılların başından itibaren Türkiye ile Rusya arasında insani, kültürel ve

²¹ İki ülke arasında bavullarla mal taşınıp bu şekilde ticaret yapılmasına denmektedir. 60'lı yıllarda Kıbrıs'tan valizlerle mal taşınıp Türkiye'de satılmasına benzetildiği içinde Türkler bavul ticareti demiştir. Tarafların devamlı olarak ülkeler arası seyahat ederek gerçekleştirdiğinden dolayı da mekik ticareti olarak da ifade edilmektedir (Yılmaz ve Yakşı,2016:33)

bilimsel işbirliği de gelişmeye başlamıştır. İki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 500. yılı dolayısıyla çeşitli kültürel ve bilimsel etkinlikler düzenlenmiştir. 12-14 Aralık 1992 tarihleri arasında Ankara’da yapılan “Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl” konulu sempozyumda halkları birbirine düşman eden tarih yazımından vazgeçilerek Türk-Rus tarihinin ortak komisyonlarca yeniden kaleme alınması kararlaştırılmıştır. Böylece iki yüz yıldan fazla bir zamanda öncelikli tehdit olarak algılanan bir düşmanın ortadan kalkıp kalkmadığı, eğer kalktıysa ortaya çıkan yeni aktörle, tarihsel nedenlerden kaynaklanan güvensizlik algısıyla artan düşmanlık söyleminin etkin olmadığı, eskisinden farklı bir diyalogun kurulabilme ihtimalinin tartışıldığı bir geçiş dönemi başlatılmıştır (Çelikpala,2015:122).

Tablo 2.1. Türkiye’nin Dış Ticaretinde Rusya’nın Yeri

	İhracat: Milyon Dolar	İthalat: Milyon Dolar	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı: Yüzde	Dış Ticaret Dengesi: Milyon Dolar	Dış Ticaret Açığı: Milyon Dolar
1990	530.7	1247.4	0.42	-716.7	1 778.1
1991	610.6	1119.9	0.54	-509.3	1730.5
1992	441.9	1040.8	0.42	-598.5	1482.7
1993	504.7	1542.3	0.33	-1037.6	2047.0
1994	820.2	1046.0	0.78	-225.8	1866.2
1995	1238.1	2082.4	0.60	-844.3	3320.5
1996	1482.0	1846.0	0.80	-364.0	3328.0
1997	2049.3	2048.4	1.00	0.9	4097.7
1998	1347.5	2154.9	0.63	-807.5	3502.4
1999	586.6	2371.9	0.25	-1785.3	2958.5
2000	643.9	3.886.6	0.16	-3242.1	4529.9
2001	924.1	3435.6	0.26	-2511.5	4359.7
2002	1168.0	3863.0	0.30	-2695.0	5031.0

Kaynak: Duman ve Samadov,2003:37

Moskova ve Ankara’nın tehdit algılamalarında dönüşüm yaşanmışsa da doksanlı yılların ilk yarısı jeopolitik bir rekabet içerisinde ilerlemiştir (Demiryol,2018:1440). Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu’nun, Sovyetlerin yarısı kadar bir nüfusa aynı zamanda daha dar bir ekonomiye sahip olması ve Kafkasların yukarısına çekilerek Türkiye’yle kara sınırı kalmaması, taraflar arasında daha rahat bir ittifak oluşturması beklendiği halde, iki devlet arasında yaşanan gerginlikler engellenememiştir (Erşen,2017:134). 1993 yılından itibaren Rus iç ve dış politikasında ağırlık kazanan, BDT’nin etkinliğinin artırılması ve eski Sovyet bölgesi üzerinde Rusya’nın imtiyazını öne çıkararak yakın çevre stratejisi, taraflar arasında çatışma konusu olmuştur. Eski Sovyet topraklarını hayat sahası ve arka bahçesi şeklinde tanımlayan Rusya, bu bölgeye başka

güçlerin nüfuz etmesinden rahatsızlık duyarak, Türkiye'yi bu anlamda rakip olarak görmeye başlamıştır (Purtaş,2017:16).

Türk iç ve dış politikasında çokça kullanılan “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” ifadesi bu mücadelenin söylemsel yansımasıdır. Yaşanan bu mücadele taraflar arasındaki tehdit algısındaki değişim ve jeopolitik güç dengesi doğrudan ittifak ve işbirliğini oluşturmakta yeterli değildi. Tam tersi şekilde, jeopolitik mücadele alanının radikal değişimi ve bununla beraber iki ülkenin buna ayak durması zaman almaktaydı (Erşen,2017:134).

Bu dönem Ankara açısından yıllarca göz ardı edilmek zorunda kalınan Avrasya ile ilişkilerin yeniden inşasına olanak tanıyacak önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ankara SSCB tehdidinin kalmadığı bölgelerde, Türkiye'nin jeopolitiğini gözden geçirme imkanı elde ederek, yakın çevresiyle ilişkilerini yeniden ele almaya çalışmıştır. Artık Sovyetler Birliği değil Rusya Federasyonu vardı. Yeni aktörün güç dengelerindeki yerinin yeniden hesaplanması gerekmektedir. Oluşan yeni durum Ankara açısından bir taraftan fırsatları, diğer taraftan ise tehditleri içerisinde barındırmaktaydı. Ankara'nın Türk Cumhuriyetlerle aralarındaki diyalogu geliştirmeye çalışması, model ülke olarak tanımlanmaya başlanan ve jeopolitik önemini yeniden belirginleştiği bir ortamda karşısına yeni fırsatların gelmesi olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin karşısındaki en temel rakibi ise, Sovyetlerden farklı olarak nüfuz mücadelesine girişilebilecek büyüklükte olan Rusya Federasyonu'dur. Bu durum, doksanlar boyunca Türk-Rus ilişkilerinin kapsamını belirlemiş ve Türkiye'nin Avrasya politikasını şekillendiren en temel unsurlar arasında yer almıştır. Fakat bu ortam, karşılıklı işbirliği ve anlayışa vurgu yapan ve ikili ilişkileri çok boyutluluğa taşıyan söylem değişikliğinin olduğu gözlemlenebileceği bir sanal yakınlaşmanın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim iki devlet ortak çıkarların geliştirilmesine imkan tanıyacak konularda işbirliğinin önemini karşılıklı olarak anlayarak, oluşabilecek herhangi bir krizin etkilerine karşı ilişkilerin devamlılığını sağlamak adına diyalogu koparmamışlardır (Çelikpala,2015:121-123).

Türkiye, Trans-Atlantik sisteminin güneydoğu ucunu oluşturan bir üyesidir. Üstelik, dil, kültür, tarih ve coğrafya yoluyla güney Kafkasya, kuzey Karadeniz ve Orta Asya'ya doğrudan bağlı olan tek üyesidir. SSCB kontrolünün 1990'ların başından itibaren sınır bölgelerinde azalması, Moskova'nın Avrasya'daki geçmişten gelen etkisine ve çıkarlarına bir zorluk oluşturarak, güney Kafkasya ve Orta Asya'da yeni ve güçlü bir Türkiye görünümüne yol açmıştır. Bu durum, Moskova tarafından büyük bir tehdit olarak

algılanmıştır; çünkü Türkiye, Moskova'nın hala tam olarak güvenmediği Trans-Atlantik sistemi ile stratejik bir geri çekilme yaptığı Avrasya sistemi arasındaki tek doğrudan fiziksel ve politik bağlantı noktasıdır. Bu nedenle, Türk-Rus ilişkilerinin kapsamı ikili terimden çok daha geniştir. Rusya'nın 1990'da Avrupa Konvansiyonel Kuvvetleri'nde öngördüğü Kuzey Kafkasya'daki güç kısıtlamalarını ihlal ettiği konusundaki tartışma, belki de Türk-Rus ikili ilişkileri ile Trans-Atlantik ve Avrasya dünyalarındaki gelişmeler arasındaki bağlantının en iyi örneğidir. Ayrıca Bosna'daki (1992-95) ve Kosova'daki (1999 yılının başındaki) savaşların olumsuz yansımaları, ikili ilişkilerin küresel gelişmelerden ayrıştırmanın oldukça güç olabildiğini de göstermektedir (Sezer,2000:60). Zira iki devletin Balkanlardaki tutumları farklılık arz etmekteydi. Bosna'daki savaşta oldukça aktif bir politika izleyen Türkiye Bosnalıların yanında olurken, Rusya Sırpıları desteklemiştir. NATO'nun bu bölgeye düzenlemek istediği askeri operasyona Türkiye destek vermekteydi. Dolayısıyla birbirine zıt görüşleri olan Ankara ve Moskova, ortaya çıkan kriz sürecinde Yunanistan-Rusya-Yugoslavya ve Arnavutluk-Türkiye-Makedonya şeklindeki eksenlerde farklı taraflarda olmuşlardır (Kolobov, et al.,2006:140-141).

Özetle, 1990'larda taraflar, her ikisinin de önemli çıkarları olduğu iddia edilen Güney Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar gibi bölgelerde birbirleriyle rekabet içinde oldular. Ayrıca Rusya, Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı Kıbrıslı Rumlara da açıkça destek verdi. Moskova tarafından S-300 hava savunma sistemlerinin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne satışı konusu, Kıbrıs-Rum hükümeti Aralık 1998'de konuşlandırmaya devam etmeme kararı verene kadar ikili ilişkilerde ciddi gerginliğe neden oldu. Rusya tarafında ise, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1996'dan beri, özellikle askeri alanda yoğunlaşması, Moskova ve Arap müttefiklerini olumsuz yönde etkilediği için sıkıntıya neden oldu (Sezer,2000:60).

Bu dönem boyunca gergin seyreden Türk-Rus ilişkileri, doksanlı yılların sonlarında farklı bir aşamaya geçerek, taraflar arasında çok boyutlu ortaklığın zemini oluşturulmaya çalışılmıştır (Demiryol,2018:1440). Bu bağlamda taraflar arasında 1990'lı yılları karşılayan karşılıklı bağımlılık, bu dönemin sonlarından itibaren yerini asimetrik bağımlılığa bırakacaktır. Nitekim 1998'e kadar ithalat-ihracat dengesi, her iki ülke aleyhine de çok açık değilken, 1998'den itibaren bu oran, Türkiye'nin ihracatı aleyhine ciddi bir değişim göstermiştir. Türkiye-Rusya dış ticareti, esasen Rusya'nın Türkiye'ye ihracatı üzerinden gelişmiş, Rusya'nın Türkiye'den ithalatındaki gelişme ise sınırlı kalmıştır. Bu durumun en temel nedeni, Türkiye'nin enerjide Rusya'ya bağımlılığı nedeniyle ikili ticaret hacminin

Rusya lehine gelişmesidir. Nitekim, Rusya ile Türkiye arasındaki dış ticaretin en önemli kalemini, Rusya'nın Türkiye'ye sattığı doğal gaz ve petrol oluşturacaktır (Balta ve Özkan,2016:23).

Başbakan Viktor Çernomyrdin'in 16-17 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, bu ticari ilişkiler açısından bir dönüm noktası oldu. Zira bu ziyaret sırasında taraflar arasında Mavi Akım Doğal Gaz Anlaşması imzalandı. 30 milyar dolar değerindeki 25 yıllık projede, Rusya'dan Türkiye'ye yılda 16 milyar metreküp doğal gaz tedarik edilmesi öngörülüyordu. Bu vesileyle Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz, Türkiye'nin büyük komşusuyla rekabet etmek yerine işbirliği yapmak arzusunda olduğunu ifade ediyordu. Çernomyrdin ise, "Türkiye, Rusya tarafından uzatılan eli sıkarsa, yirmi birinci yüzyılda ekonomide stratejik ortaklar olacağız; üçüncü ülkelerle birlikte çok şey yapabilir ve bölgedeki istikrar ve huzur sigortalarına katkıda bulunabiliriz" ifadelerini kullanmaktaydı (Sezer,2000:66).

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1990'ların sonlarına doğru Ankara, Avrasya politikasındaki Turancı vizyondan vazgeçip Rusya'nın Sovyet topraklarındaki etkinliğini kabul etmiştir. Moskova ise Türkiye'ye zayıflatılması gereken bir düşman ve Batı'nın bir uzantısı algısından biraz daha uzaklaşmıştır. Bu dönem, her iki taraf içinde Batı karşıtlığının arttığı, terörizm ve ayrılıkçılığın Batılı unsurlarla bağdaştırıldığı ve bu yüzden ulusal bütünlüğünün korunması amacıyla Batıdan uzaklaşıldığı görülmektedir. (Erşen,2017:135). Bu dönemde Türkiye'nin Rusya ile, ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Mavi Akım Anlaşmasını yapması; Rusya açısından ise, NATO'nun doğuya doğru genişleme politikalarının oldukça tedirgin edici olması, taraflar arasında bu yönde itici bir güç oluşturmuştur.

1997'de imzalanan Mavi Akım Doğal Gaz Anlaşması uyarınca Karadeniz altından inşa edilen hat 2005 yılında açılmıştır. İki devlet arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) konusundaki rekabetin geride kalıp işbirliğine geçildiğinin göstergesi Mavi Akım projesinin hayata geçirilmesidir²². Bu projenin hayata geçmesiyle Türkiye Rusya'nın enerjide önemli ortaklarından bir olurken, gelecekte yapılacak işbirliklerinin de kilometre taşı olmuştur (Özbay,2011:41). Aynı zamanda Mavi Akım Anlaşması'yla Türkiye doğal

²² Rusya'nın BTC projesine ilişkin sert tutumunun yumuşamasında GAZPROM, LUKOİL gibi büyük şirketler etkili olurken, Türkiye'nin Mavi Akım Projesi'ni tercih etmesinde de GAMA, TEKFEN ve ENKA gibi Rusya'da iş yapan firmaların lobi çalışmaları etkili olmuştur (Purtaş,2017:19-20). Daha önceki dönemlerde Rusya'nın Türk firmalarına proje vermesi ve bu firmaların bölgedeki faaliyetlerinin önünü açması bu şirketlerin Rusya'ya karşı gönüllü lobicilik faaliyetlerinde bulunmalarını sağlamıştır.

gazının üçte ikisini Rusya'dan almaya başlamıştır. Bu durum Moskova karşı geçmişten gelen jeopolitik rakip algısını yumuşatarak, ekonomide önemli bir ortak olarak değerlendirilmeye başlanmasını sağlamıştır (Purtaş,2017:19).

Bu dönem Balkanlarda ve Kafkaslardaki rekabet nedeniyle hassas olan ilişkiler Çeçen ve terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) sebebiyle zaman zaman gerilmiştir. PKK lideri Abdullah Öcalan, 17 Ekim 1998'de Suriye'yi terk etmesinin ardından Rusya'ya gelerek sığınma hakkı talep etmiştir. 4 Kasım 1998 tarihinde Rus Parlamentosu Alt Kanadı (Duma), aldığı kararla devlet başkanını sığınma hakkını tanımaya davet etmiştir. Ancak Yeltsin, parlamentonun alt kanadının bu talebini yerine getirmeyerek, Öcalan'ın ülkeden çıkarılmasını sağlamıştır (Purtaş,2017:20). Bu aşamada iki ülke ilişkileri ciddi bir sınavdan geçmiştir. Bu aşamadan sonra Ankara, özellikle 1999 tarihindeki İkinci Çeçen Savaşı'nda daha ihtiyatlı hareket etmiştir. Çünkü bu dönem iktidara gelen Putin'in, Türkiye'deki Kürt ayrılıkçı hareketlerini Çeçenler karşısında koz olarak kullanabilme ihtimali söz konusudur. Aslında 1994-1996 yılları arasındaki Birinci Çeçenistan Savaşı'nda Ankara'nın, her ne kadar Rusya'nın toprak bütünlüğünü savunsa da, Çeçenlere dolaylı olarak yardım yaptığı iddiaları taraflar arasında gerilime sebep olmuştu (Kolobov,et al.,2006:224). Ancak şimdi, Batı'nın sert tavrına rağmen Türkiye'nin politik bir tercih olarak tepkisiz kalması, kompartmanlaştırma stratejisinin bir örneğini sunmaktaydı. Nitekim bu dönemde ekonomik olarak sıkıntıda olan Türkiye açısından Rusya'yla ticari ilişkilerin, taraflar arasında sorun oluşturan bölgesel ve siyasi sorunlardan olabildiğince ayrı tutulması gerekmiştir (Erşen,2017:149). Nitekim Moskova da, Türklerin Çeçenleri destekleme ihtimaline karşı Kürt kartını oynamaya başlamış ve 1994 yılında kendi topraklarında, PKK taraftarı olan Kürtlerin konferans yapmasına, 1995 yılında ise bir Kürt Evi'nin açılmasına müsaade etmişti (Olson,1998:212).

Diğer taraftan, 1990'lı yılların sonlarına doğru taraflar arasında askeri ve ekonomik güç dengesindeki kaymalar, tehdit algılarını da değiştirerek siyasi işbirliğine ortam sağlamıştır. Nitekim 1998 yılı Ekonomik Krizi'nin akabinde Rusya'nın askeri kapasitesindeki azalma, Ankara'nın Rusya'ya karşı tehdit algısının azalmasını kolaylaştırmıştır. Tehdit algılarında yaşanan bu dönüşümle beraber iki devlet arasında askeri, siyasi ve ticari ilişkilerin gelişebilmesinin önü açılmıştır (Demiryol,2018:1440).

Tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin içişlerine dahil olmama noktasında hassas yaklaşımları, aralarındaki diyalogun daha fazla gelişmesinin de önünü açmıştır. 1999

Kasım'da Başbakan Ecevit Moskova'ya ziyarette bulunmuş ve iki devlet arasında “Terörle Mücadele Konusunda İşbirliği Ortak Deklarasyonu” imzalanmıştır. Çeçenistan ve PKK meselelerindeki yaklaşımlarının farklılık göstermesi nedeniyle karşı karşıya gelen devletler bu eşikten atlayarak komşuluk ilişkilerini geliştirebilmişlerdir (Purtaş,2017:20).

Bu dönemde iki devlet arasında terörle mücadelede ortak bir tanımlama yapılamamıştır. Ancak bu konunun ticari ve ekonomideki işbirliklerine engel oluşturmadığı görülmüştür. Bu yönde bir ilerleme her iki tarafın dış politikasının yeniden yapılanmasıyla da ilişkilidir. Ankara açısından, “çok boyutlu dış politika” yönelimine girilirken, Devlet Başkanı seçilen Putin, “Biz çıkarlarımıza ters düşmedikçe herkesle işbirliğine gideceğiz” açıklamasını yaparak (Özbay:2011:49-50) Ankara ile ilişkilerini geliştirme niyetinde oldukları mesajını vermiştir (Demiryol:2018:1440).

2.4. İlişkilerde 2000'ler:Artan Diyalog Dönemi

Bu bağlamda iç politikadaki iktidar değişiklikleri ve güç dengesindeki değişimler Rusya ve Türkiye'yi yakınlaşmaya itmiştir (Demiryol,2018:1440). Bu süreçte devletler arasında diplomatik temasların çoğalması, ilişkilerin diğer alanlarda da gelişmesini kolaylaştırırken, bu durum imparatorluklar döneminde ve Soğuk Savaş sürecinde oluşan güven sorunu ve negatif algılamaların giderilmesine de yardımcı olmuştur (Özbay,2013:11).

Nitekim 2001 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in önerisiyle Stratejik Üçgen olarak adlandırılan Orta Asya-Moskova-Ankara- üçgeninde siyasal ve ekonomik alanlarda işbirliği yapılması ve bu alanların belirlenmesi amacıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Yine 2001'de BM Genel Kurulu sırasında New York'ta dışişleri bakanları düzeyinde Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa başlıklı belge imzalanmıştır. Bu belgede Rusya ile Türkiye arasında ileri bir ortaklık kurulduğu ve geçmişin rekabetinden vazgeçildiği ifade edilmektedir. Üstelik ilk kez ikili bir anlaşmada Avrasya söz konusu olmaktadır (Balta ve Özkan,2016:28). Seçkin Köstem'e göre, yapılan bu anlaşma ile kompartmanlaştırma olarak tabir edilen, stratejik ve güvenlik alanlarında birbirine engel olmayacak şekilde insani ve ekonomik münasebetleri geliştirme temelinde karşılıklı nüfuz alanlarında saygıya ve birbirini incitmemeye dayalı bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır (Köstem,2017:7).

11 Eylül 2001 tarihi taraflar arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olarak kabul

edilebilir. Zira New York'ta Dünya Ticaret Örgütü binasına yapılan terör saldırısı ardından her iki ülke uluslararası terörizm ile mücadeleye hazır olduklarını ifade etmişlerdir (Yılmaz ve Yakşı,2016:36). 2002 yılında ise Türkiye ve Rusya Genelkurmay Başkanları Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması'nı imzalamışlardır (Balta ve Özkan,2016:28).

Diğer taraftan Ankara, Rusya'nın İslam İşbirliği Teşkilatı'na gözlemci statüsünde katılmasını desteklerken, Moskova, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemiştir. Ayrıca TBMM'nin 2003 Mart Irak tezkeresini reddetmesi, taraflar arasında en önemli gelişme olmuştur. Bununla beraber Rusya Türkiye'yi bağımsız adımlar atabilen sadece ABD'nin izin verdiği çerçevede hareket etmeyen, çıkarları için bağımsız politikalar yürütebilen bir devlet olarak görmeye başlamıştır (Özbay,2013:14-15).

Irak'ın işgaliyle başlayan süreçte, istikrarın bölge ülkeleri tarafından sağlanması yönünde fikir birliği sağlayan Ankara ve Moskova, güvenlik konularında ortak adımlar atma motivasyonu bulmuşlardır. Nitekim Karadeniz'de NATO'nun genişlemesi konusuna, Moskova şiddetli bir şekilde karşı çıkarken, Türkiye'de olumlu bakmamıştır. Diğer taraftan iki devletin aynı tarafta olduğu bir başka konu Gürcistan'da gerçekleşen 2003 Gül Devrimi ve Ukrayna'da yaşanan "Turuncu Devrim" ve bunlarla beraber değişen iktidarlardır. Türkiye, ABD'nin yeni oluşan rejimleri demokratikleştirme amacıyla müdahalelerini zararlı bulurken, Rusya'da bölgedeki ABD etkisini dengeleme yönünde politikalara gitmiştir (Demiryol,2018:1440).

2004-2005 yılları gelişmelerin seyrine bakıldığında Kınıklıoğlu'nun yorumuyla bir tür "altın çağ" dönemidir. Daha önce yapılan anlaşmaların sonuçları alınmaya başlanmış, karşılıklı tehdit algıları kırılmış ve liderlerin sıklıkla bir araya gelmeleriyle oldukça verimli bir atmosferin var olduğu bir dönem olmuştur. Aralık 2004'te Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye ziyareti, 32 yıl sonra Türkiye'ye yapılan ilk devlet başkanı seviyesinde ziyaret olma önemine sahiptir. Bu ziyaretinde Putin, Türkiye ile artık bloklar arası bir ilişki biçiminin gereği kalmadığını, zira aralarında rekabet edilmesi gereken bir durumda olmadığını ifade etmiştir. Başbakan Erdoğan ise her iki tarafında uluslararası istikrar konularında fikirlerinin örtüştüğünü söylemesi ilişkilerdeki dönüşümü işaret etmekteydi (Çelikkpala,2015:134). Yapılan bu ziyarette "Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon" yapılırken aynı zamanda askeri-savunma ve ekonomi konularında da altı

farklı anlaşma imzalanmıştır (Özby,2011:52).

Putin'in bu ziyareti sonrasında taraflar arasındaki üst düzey ziyaretler artmıştır. 2005 yılında Başbakan Erdoğan üç kez Moskova'ya gitmiştir. Putin'de Kasım 2005'te Mavi Akım açılışını yapmak üzere Samsun'a gelmiştir. Buradaki konuşmasında milli kurtuluş savaşını Atatürk'ün burada başlattığına değinerek sembolik bir önemi olduğuna vurgu yapmıştır (Purtaş,2017:25-26).

Karşılıklı ziyaretlerin ardından bir diğer önemli ziyaret, Türkiye'den Rusya'ya cumhurbaşkanlığı düzeyindeki ilk ziyaret olan Haziran 2006 tarihinde Ahmet Necdet Sezer'in ziyaretidir (Özby,2011:52). Bu ziyaret, aynı zamanda çok yönlü işbirliği çabalarını hızlandıracak bir süreci başlatacaktır. Nitekim ziyaretten sonraki süreçte taraflar arasında bu çabaları yansıtacak çok sayıda belge imzalanmıştır. 2009 yılında bilim, enerji, kültür ve ekonomi alanlarında hükümetler arası 12 belge; 2010 yılında ise vize muafiyetini de içeren 16 ayrı belge daha imzalanacak ve Türkiye ile Rusya arasında ilerleyen ilişkileri kurumsallaştırmak amacı ile Üst Düzey İşbirliği Konseyi kurulacaktır (Balta ve Özkan,2016:29).

Bu gelişmeler dışında 2002 ve 2010 yılları arasında Ankara'nın dış politikasında medeniyetler arası işbirliği, komşularla iyi ilişkiler sürdürmek ve ortak tarihsel geçmiş gibi söylemlerin ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Ayrıca dış politika araçları olarak barış inşası, kalkınma yardımı ve arabuluculuk gibi yeni söylemlere yönelmeye başlanmıştır. Diğer taraftan belirtilmelidirki, Ankara dış politikasında Batı karşıtlığına dayalı bir söylem üzerinde durulmamıştır (Balta ve Özkan,2016:29-30).

Aynı dönemlerde Batı karşıtlığı yükselen Moskova açısından ise, Batı'yı Rusya için hem bir model hem de bir rakip olmaktan çok, kendi çıkarlarına tamamen karşıt bir tehdit olarak değerlendirmeye başlamıştır (Balta ve Özkan,2016:30). Ancak bu dönemlerde Batı'nın karşı duruşu ve tüm olumsuz eleştirilere rağmen, Mavi Akım Projesi'nin ilerlemesi ülke ilişkilerinde yeni gelişmelere zemin oluşturmuştur. Bu anlaşma her ne kadar ekonomik özellikte olsa da, dış politikada da önemli sonuçlar oluşturma potansiyeli taşımaktaydı. Taraflar arasında sadece ticaretin ilerlemesini değil aynı zamanda ortaklık ve dostluk atmosferinin psikolojik ve siyasi olarak gelişmesinin de önünü açmıştır (Kolobov,et al.,2006:199). Öte yandan bu dönemde Karadeniz İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)'un kuruluşu bölgesel işbirliği konusunda ilişkilerin olumlu

seyredebilmesine olanak sağlamıştır. Aynı şekilde artan askeri ve teknik ilişkilerle alakalı ziyaretler taraflar arasındaki ilişkilere bu yönde olumlu yansımaları olmuştur (Kolobov,et al.,2006:271).

Ağustos 2008 tarihinde yaşanan Gürcistan-Rusya Savaşı iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer faktördür (Yılmaz ve Yakşı,2016:37). Bölgesel dengeleri etkileyen Gürcistan Savaşı, 2004'ten sonra sertleşen karşılıklı söylemler ve diplomatik kınamalarla, Rusya ve Gürcistan'ı savaşa götürmüştür (Oran,2013:539). Bu savaşla birlikte Türkiye, Moskova'nın bir kez daha sınırlarına dayanan bir askeri tehdit oluşturabileceğini görmesiyle, kısa süreliğine de olsa geçmişteki tehdit algısını yeniden hissetmiştir (Aktürk,2013:68). Bu süreçte Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olmuştur. Yeni siyasal ortamda Rusya ve Türkiye'nin farklı yerlerde oluşu, iki devletin politikalarında ayrışmalarının işaretiydi. Rusya, Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devletler olarak görürken, Türkiye, SSCB'nin dağılmasının ardından çizilen sınırların muhafazası konusunda Batı tarafıyla aynı yaklaşıma sahiptir (Oran,2013:539).

Diğer taraftan Beş Gün Savaşı esnasında Rus ordusu, Tiflis'in güneyinde modernizasyonunu Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı Marneuli Havaalanı'nı bombalamıştır. Buna mukabil, Türkiye'nin herhangi bir ekonomik yatırımına zarar vermemiştir. Bu da, Rusya'nın, Kafkasya'da, Türkiye'nin askeri-stratejik pozisyon elde etmesine tahammülü olmadığı ancak ekonomik yatırımlarından o ölçüde rahatsız olmadığı anlamını taşımıştır. Bombardımanın, özellikle, Türkiye'nin Gürcistan'daki ekonomik yatırımlarından çok askeri yatırımlarını hedeflemesi Rusya'nın, askeri çıkarlarına zarar vermediği sürece Türkiye'yi işbirliği yapılabilecek bir ülke olarak algıladığının mesajı olarak da yorumlanmıştır (Aktürk,2017:139-140).

Ancak Ankara'nın Soğuk Savaş öncesi dönemden farklı bir tavır sergilediği de söylenebilir. Nitekim Ankara bölgesel istikrarın sağlanabilmesi adına normalleşme altyapısı oluşturması için "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu" oluşturulmasını önererek, öncelikle Moskova'ya ziyarette bulunmuştur. Türkiye'nin bölgenin geleceği konusunda Batı dünyasından farklı bir vizyonunun olup olmadığı, Karadeniz'e giriş yapan Amerikan gemileri bağlamında Montrö Anlaşması'nın ihlal edilip edilmediği ve Türkiye'nin NATO'dan çıkmayı düşünüp düşünmediği gibi konular, Türk dış ve güvenlik politikasında bir tür eksen kayması olup olmadığı tartışmaları etrafında ele alınmıştır (Çelikpala,2015:135). Zira Gürcistan Savaşı esnasında Türkiye, Montrö Anlaşması'na sadık

kalarak, Boğazlar üzerinden ABD'ye ait hastane gemilerinin geçişine izin vermemiştir (Yılmaz ve Yakşı,2016:37).

Gürcistan Savaşı esnasında dolaylı olarak karşılaşmalarına rağmen, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri devam etmiştir (Aktürk,2017:140). 24 Şubat 2010 tarihinde ise taraflar arasında ağır sanayi, enerji, tarım sektörü ve tekstil sektörlerinde stratejik ortaklık konularında görüşmeler yapılmıştır. Devam eden ikili görüşmeler sonucunda Rusya Devlet Başkanı Medvedev Mayıs 2010'da Türkiye'yi ziyaret ederek çok kapsamlı anlaşmalara imza atmıştır. İki ülke arasında “Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri” imzalanmış ve taraflar arasında vize serbestliği, Türkiye'nin Akkuyu mevkiinde nükleer enerji santrali yapımı, Samsun ve Kafkasya limanları yoluyla ortak bir uluslararası feribot-demiryolu hattı inşası, bitkisel ürünlerin korunması ve turizmde geliştirilebilecek işbirliği alanları ele alınmıştır (Topsakal,2016:49). Bu süreçte 2010 yılında yapılan ikili anlaşmada Rusya'nın Türkiye'nin Akkuyu bölgesinde Türkiye'nin ilk nükleer santralinin inşa edilmesine yönelik projesi, stratejik bir önem barındırmasından dolayı önemli bir gelişme olmuştur (Aktürk,2017:140).

Taraflardan birinin Batı ile yakınlaşması, diğerinin ise mesafeli durması, bu bağlamda, Ankara'nın özellikle 2011 sonrasında, dış politika söylemlerinde öne çıkan revizyonist politik çizgiyle beraber taraflar arasında yeniden soğuk bir atmosfer oluşturmuştur. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan değişimler; Ürdün, Libya, Bahreyn, Tunus, Yemen ve Mısır'daki çatışmacı olayların üzerine Suriye Savaşı'nın da gelmesi, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin dış politikasında bir farklılaşma oluşturacaktır. Zira Arap isyanları akabinde Ahmet Davutoğlu öncülüğündeki dış politika, çok yönlü bir hatta seyredecektir (Balta ve Özkan,2016:30-31).

Türkiye ve Rusya, Arap Baharı süreci ve sonrasında Ortadoğu'nun geleceğine yönelik farklı politik görüşlerde olmuşlardır. Karşılıklı şüphelerin arttığı bu dönemde 10 Ekim 2012 tarihinde Moskova'dan havalanan Suriye'ye ait bir yolcu uçağının silah taşıdığı gerekçesiyle Ankara'ya indirilmesi taraflar arasında soğuk bir hava estirmiştir. Her ne kadar Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yaşanan bu durumun ilişkilere zarar vermeyeceğini ifade etse de, Devlet Başkanı Putin'in 14 Ekim 2012 tarihinde gerçekleşmesi beklenen Türkiye ziyaretini ertelemesi uçak olayına bir tepki olarak algılanmıştır. Ancak Putin beklenen ziyareti 3 Aralık 2012'de gerçekleştirmiş ve taraflar arasında on bir işbirliği anlaşması yapılmıştır. “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Toplantısının” gerçekleşmesi ve

tarafklar arasında yapılan karşılıklı olumlu açıklamalar, yaşanan olayın ilişkilerde bir sorun oluşturmadığı mesajını vermekteydi (Özby,2013:27).

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihinde tarafların, uluslararası aktörler arasında en güç durumlar karşısında dahi, karşılıklı olarak ilişkilerin devamlılığını sağlama eğiliminde oldukları görölmüştür. Nitekim 2013 yılı Ukrayna Krizi ve akabinde Kırım'ın ilhakı ile uluslararası aktörler arasında farklı konumlarda olmalarına rağmen tarafların bu yöndeki eğilimlerini sürdürdükleri gözlemlenmiştir.

3. BÖLÜM

3. KIRIM'IN İLHAKI VE ULUSLARARASI AKTÖRLERE ETKİSİ

Bu bölümde “yeni bir Soğuk Savaş mı başlıyor?” gibi yorumlara neden olan 2013 Ukrayna Krizi ve ardından gerçekleşen 2014 yılı Kırım’ın ilhaki olayının gelişimi ve uluslararası aktörlere yansımaları incelenmiştir. Türkiye ve Rusya devletleri arasında 2014 yılı Kırım ilhaki sonrasında kompartmanlaştırma stratejisinin uygulanıp uygulanmadığı tartışmalarına binaen, dönemin konjontürü açıklanarak koalisyonlar arasındaki meselelerin mahiyeti incelenmiştir. Bu incelemede ilhaka giden süreç, Kırım yarımadasının önemi, Rusya’nın Türkiye’nin de dahil olduğu Batı bloğu ile yaptırımlar süreci ve kriz ortamı açıklanmıştır.

3.1. Kırım’ın İlhaki’na Giden Süreç

Ukrayna eski Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç’in 2013 yılında AB ile Derinleştirilmiş Doğu Ortaklığı Projesi’ni (DOP) imzalamayı reddetmesi üzerine, Batı yanlısı kitlelerin tepkisiyle ülkede meydana gelen ayaklanmalar krize yol açmıştır. Giderek artan şiddet olayları ve polisin sert müdahalesi ile yaşanan krizin büyümesi, Rusya’nın olaylara müdahalesini kolaylaştırmıştır. Nitekim kriz ortamı, Rusya için Kırım’ın ilhakına zemin oluşturmuş ve nihayetinde Putin yönetimi, Kırım’ı topraklarına katmıştır. Kırım’ın ilhakına giden süreç, çoğunlukla Bağımsızlık Meydanı’ndaki ayaklanmaların sonucu olarak görülse de yaşanan sürecin daha derin temelleri vardır.

3.1.1. Kırım Krizi’ne Tarihinin Yansımaları

Geçmişte çeşitli medeniyetleri ağırlamış olan Kırım, defalarca işgale uğramış ve istila edilmiştir (Aras,2017:30). Daha önce Cenevizlilerin kontrolündeki yarımada 1475’te Osmanlı Devleti’ne teslim edildi. Kırım Hanlığı, 1774’te Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından Rusya’nın kontrolüne geçmiş (Derman ve Ongarova,2014:19), 1783’te Rus İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiş ve Sovyetler Birliği’nin kurulmasıyla 1921-1945 arası dönemde ayrı bir Sovyet Cumhuriyeti olmuş fakat 1945-1954 arasında özerk yapısını kaybederek Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti’ne dahil olmuştur. 1954 yılında ise, Sovyet lideri Kruşçev tarafından Kırım’ın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne bağlanmasına

karar verilmiştir²³ (Aras,2017:30). O dönemde SSCB topraklarının tümü tartışmasız bir şekilde Moskova'ya bağlı olduğundan teknik olarak hiç bir şeyi değiştirmeyeceği düşünülen bu hediyein uzun vadeli neticeleri, Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını kazanmasının ardından görülecektir (Baştürk,2014:11). 1991'de SSCB'nin dağılması ile bağımsız Ukrayna devletinin bir parçası haline dönüşen Kırım'ın özerkliği Kiev tarafından kabul edilmiştir (Derman ve Ongarova,2014:19). 2 milyon nüfusu ve 27.000 kilometrekarelik yüzölçümüyle bir yarımada olan Kırım, 1992 yılında kendi Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi ile Ukrayna devleti içinde Kırım Özerk Cumhuriyeti olarak kabul edilmiştir (Aras,2017:30).

1992 yılına gelindiğinde Moskova, 1954 yılında Ukrayna'ya hediye edilen Kırım'ın kendi sınırları dışında kalmasına itiraz etmeye başlamıştır. 21 Mayıs 1992'de Rus Parlamentosu, 1954'de Kırım'ın Ukrayna'ya bağlanmasına ilişkin kararın yasa dışı olduğunu, 9 Temmuz 1993'te ise Duma, Karadeniz donanmasının bulunduğu Sivastopol üzerinde Moskova'nın hak sahibi olduğunu iddia etmiştir. Kırım sorunu sebebiyle Rusya ve Ukrayna devletleri arasında devam eden uyuşmazlık 31 Mayıs 1997'de Kiev'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'na kadar sürmüştür. Rusya'nın Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tanıdığı bu anlaşma, Duma tarafından 25 Aralık 1998 tarihinde onaylanmıştır. Bu onay ile Moskova, Kırım üzerindeki iddialarından en azından bir süreliğine vazgeçmiş olsa da, Putin'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere bundan sonra "Kırım insanların kalbinde ve aklında hep Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştır. Bu sebeple, 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca Kırım sorunu, Sovyet sahasındaki dondurulmuş sorunlardan biri olarak görülmüştür (Purtaş,2017:29).

3.1.2. Kırım Etnik Nüfusu ve Tatarlar

Ukrayna'da bağımsızlık yıllarında ideolojik-kültürel gruplaşma milli kimlik sorunlarına yol açmıştır. Kriz süresince bölgenin güney, batı ve doğu taraflarındaki gelişmelere özellikle bu bölgede yaşayan halkların farklı kimlik algılamalarına sahip olmasının da ciddi etkileri olmuştur. Ukrayna'nın batısında kendilerini çoğunlukla Avrupalı olarak tanımlayan Ukrayna milliyetçisi bir topluluk vardır. Doğusunda ise daha çok Ortodoks Ukraynalı nüfus olup kendilerini Rus kimliğine daha yakın bulmaktadırlar. Ayrıca

²³ Kruşçev yönetimi Kırım'ı Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nden alıp Ukrayna'ya bağlamıştır. O dönem birlik içerisinde bu değişimin ana nedeni Kırım'ın ulaşım ve ekonomik ilişkiler bağlamında Rusya'dan ziyade Ukrayna ile daha yakın olmasıdır. Bu bağlamda Moskova yerine Kiev'in yönetimine bırakılarak bir kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır (Aksöz,2015:9). Çünkü yarımada'nın Rusya ile zaten bir kara bağlantısı yoktu, elektrik ve su ihtiyacını da Ukrayna'dan sağlamaktaydı (Derman ve Ongarova,2014:19).

Ukrayna, Rusya dışında yaşayıp en fazla Rus nüfus bulduran bir bölgedir. Ülkede Rusların toplam nüfusu % 20 civarındadır. Bu oran Kırım bölgesinde % 50'lik bir kısmı oluşturmaktadır (Sandıklı ve İsmayılov,2015:14).

SSCB döneminde bölgedeki demografik yapıya müdahale edilmesi nedeniyle burada Rus kimliği oldukça artmıştır. Nüfusun bu şekilde çeşitlilik göstermesi, ülke genelinde tek bir ulusal kimlik anlayışının oluşmasını zorlaştırmaktadır. Ukrayna'da iktidara gelen hükümetlerin, her biri kendi dönemlerinde Slav milliyetçiliği ile Ukrayna milliyetçiliğini birer dönem gündeme getirdikleri görülmektedir. Bu sebeple iktidarlar toplumun bir kısmıyla barışık olurken bir kısmını da küstürmüş veya dışlamışlardır (Aksöz,2015:13).

Kırım yarımadasında ise Çarlık döneminden bu yana, bölgeye Rusların göçüyle beraber gittikçe artan bir Rus nüfus vardır. Buna ek olarak Ukraynalıların varlığı ve 13. yüzyıldan beri burada var olan Kırım Türkleri zıt grupların bir arada var olmalarına neden olmuştur (Aksöz,2015:14). Kırım nüfusunun ise % 70'ini Rus, % 16'sını Ukraynalı ve % 12,6'sını Kırım Türkü oluşturmaktadır (turkasi:2019). Yaşanan krizde Kırım Türkleri, yarımadanın Rusya'ya bağlanmasındansa Ukrayna içerisinde özerk bir yönetimi yeğlemektedirler (Baştürk,2014:14).

Kırım Tatarlarının Moskova'nın karşısında yer almalarının sebebi, Ruslarla yaşadıkları tarihi tecrübelerden kaynaklanmaktadır. Kırım Rus idaresi altındayken buradaki Müslümanlar sık sık baskı politikalarına maruz kalmışlardır. Bu baskı politikaları kültürel psikolojik ve dini boyutlarda olabilmıştır. 1905 Rus Devrimi'yle bir rahatlama dönemi yaşanmışsa da, 1917 Devriminde Bolşeviklerin katliamına maruz kalmışlardır. 1920'lerin başında Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönem baskı politikaları azalmış ancak, Stalin'in SSCB'de iktidara gelmesiyle Tatarlar için yeniden katliam ve baskılar artmıştır (Baştürk,2014:12).

2014 yılında yaşanan Kırım ilhakında da benzer şekilde, birçok Kırım Türkü tutuklanmış, yayın organları yasaklanmıştır (Akpınar et al.,2017:8). Diğer taraftan "Kırım Sıradaki Yugoslavya mı?" yazısında Jochen Bittner, Bosnalılar nasıl Sırp yönetiminden korkuyorlarsa, Tatarlarda Rus kontrolünden korkmaktadırlar diyerek benzer tecrübeler yaşandığını ifade etmiştir (Bittner,2014:61-62).

Rusya, Kırım'daki benzer politikalarını Polonya'da da uygulamıştı. Rusya, Katolik zulmünden Ortodoks nüfusu koruma gerekçesiyle buraya müdahalede bulunmuştur. Aynı

şekilde 1956 yılında Macaristan, 1968 yılında da Çekoslovakya'yı işgal etmişti. Bu ilhak bu açıdan bakıldığında beklenmedik bir durum değildi. Rusya kontrol almak istediği bölgeyi önce cesaretlendirmiş daha sonra burada bir parti kurmasının ardından, bu partinin ezildiğini iddia ederek, bölgeye asker gönderme gerekçesinin arka planını oluşturmuştur. Söz konusu Ukrayna'da da bu yöntemleri uyguladı ve Kırım'a destek sağladığını öne sürdü (Özdemir,2014:33).

Farklı etnik toplulukların varlığı ayrılıkçı hareketlerin meydana gelmesi sebebiyle Ukrayna'da merkezîyetçi bir devlet yapısı oluşturmanın önüne geçmektedir. Bu durum uluslararası aktörlerinde dahil olmasıyla uluslararası bir mesele halini almıştır. Etnik çeşitlilik gösteren Ukrayna'da toplum içinde herhangi bir etnik grubun öne çıkarılması, toplumdaki diğer etnik kökenli grubun içine çekilmesine yol açmış, ayrılıkçı hareketleri tetiklemiştir. Toplumsal uzlaşma kültürünün tabana yayılmaması ve grupların birbirlerine karşı düşman imajıyla yaklaşmaları, esasında devletlerin çeşitliliği teke indirgeyen politik tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle Karadeniz'de stratejik olarak önemli bir konumda bulunan Kırım yarımadasının ilhakı bu sebeplerle de ilişkilidir (Aksöz,2015:20).

3.1.3. Bağımsızlık Sonrasında Ukrayna Politikaları

SSCB'nin yıkılmasının ardından bağımsız olan Ukrayna'nın jeopolitik konumu ve tarihsel süreçte izlediği dış politika Ukrayna Krizi'nin ortaya çıkmasındaki etkenler arasındadır. Nitekim bağımsızlık sonrası Ukrayna'da yaşanan kimlik sorunu, yönetimlerin Batı ile Rusya arasında bir tercihe zorlanması ve bir yandan Rusya ile ilişkileri sürdürürken öte yandan NATO ve AB ile işbirliğini geliştirmesi bu Kriz'in oluşumuna zemin oluşturmuştur. Kırım'ın stratejik olarak önemli bir konumda bulunması ve askeri, ekonomik ve politik olarak Rusya'nın çıkar alanlarından biri olması Kriz'in nedenleri arasındadır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanması sonrasında 2004 yılı "Turuncu Devrim'e" kadar geçen zamanda Ukrayna'daki iktidarlar, politikalarında Rusya ile uyumlu olmuşlardır. Ancak 2004 yılından sonra bu durum değişmeye başlamış ve Ukrayna, Batı ve Rusya arasında ikilem yaşamaya başlamıştır. "Turuncu Devrim", Batı yanlısı Ukrayna iktidarlarının Moskova aleyhtarı politikaları, Rusya'nın Kiev iktidarına uyguladığı ekonomik baskılar ve Kiev-Moskova arasında meydana gelen doğal gaz krizleri iki devlet arasındaki ilişkileri sarsmıştır (Sandıklı ve İsmayilov,2015:5).

Bağımsızlık sonrasında Ukrayna’da yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal gerilimler de Kriz’in oluşumunu kolaylaştırmıştır. Zira etnik, dinsel ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan halk hareketleri, istikrarlı hükümetlerin kurulamaması ve siyasete müdahil olan zengin oligark sınıfının faaliyetleri, etkili ve istikrarlı bir dış politika oluşumunu engellemiştir. Nitekim bağımsızlığın ardından Ukrayna’da cumhurbaşkanı olan Kravçuk, Kuçma, Yuşçenko, Yanukoviç ve Poroşenko dönemlerinde AB, NATO ve Rusya ile ilişkilerde birbirine zıt politik tercihler ortaya çıkmıştır (Aksöz,2015:9). Bu durum ciddi bir liderlik sorunu olduğunu ve siyasi yelpazenin parçalı halini göstermektedir (Derman ve Ongarova,2014:13).

Ukrayna’daki toplumsal tezatlıklar coğrafi olarak da kendisini göstermektedir. Doğu ve Batı olarak ikili bir yapıda olan Ukrayna’da, bu şekilde bir ayrımın oluşmasının temel sebebi, Doğu tarafının yıllarca Rusya, Batı’nın ise Avusturya yönetimleri etkisi altında kalmış olmasıdır. Günümüzde Batı Ukrayna’ya bakıldığında kendisini Avrupalı olarak gören bir toplumsal ve kültürel yapının etkisi olduğu görülmektedir. Daha çok Katolik nüfusun yoğun olduğu bu bölgede ekonomi genelde tarım üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha çok Ortodoks nüfusun bulunduğu Doğu Ukrayna’da ise, önemli ölçüde Ruslaşmış ya da Rus kökenli vatandaşlar çoğunluktadır. Ekonomik faaliyet temelde sanayi üzerine olan bu bölge nüfusu, kendilerini daha çok Avrasyalı olarak tanımlamaktadır (Saraçlı,2015:76).

SSCB sonrası Ukrayna, iç meselelerdeki dengesiz tutumların dışında ekonomik yönelimler ve güvenlik boyutunda da ikilemler yaşamış ve bunların sonuçlarıyla baş etmeye çalışmıştır. Diğer Sovyet Devletleri’nde olduğu gibi Ukrayna’da, bağımsızlığın ardından ekonomik sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ülkenin doğusu ticaret ve sanayi ürünlerinin üretildiği bir endüstri bölgesidir. Batı Ukrayna ise değerli topraklara sahip olması nedeniyle tahıl ambarı ya da tahıl ülkesi olarak konumlandırılmıştır. Ukrayna bağımsızlığından sonra da sanayi ve tarımdaki bu bölünmeyi sürdürmüştür. Fakat öncekine kıyasla Kiev’in öncelikli hedefi, pazar ekonomisine uyum sağlamak olmuştur (Sağlam,2014:436). Ancak ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçişini sağlayacak ekonomik düzenlemelerin hayata geçirilmesi geciktirildiğinden, Ukrayna dış politikasında ekonomik koşullar önemli bir unsur olmuştur. Öyle ki bağımsızlıktan itibaren Ukrayna ekonomisi, dış politikada hangi uluslararası veya bölgesel örgütlere dahil olacağı konusunda belirleyici olmuştur (Derman ve Ongarova,2014:14). Ukrayna, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamaya çalışsa da, ülkenin sektörel kısıtlılığı,

yabancı yatırıma muhtaç konumu ve sınırlı ticareti Ukrayna ekonomisinin aşılamaayan sorunları olmuştur. Buna bir de siyasette olduğu gibi ekonomide de çarpık özelleştirmeler nedeniyle yolsuzluk ve oligarklaşmalar eklenince Kiev ekonomik kalkınma için farklı projeleri göz önüne almaya başlamıştır. Ayrıca, denge stratejisiyle hareket etmeye çalışan Ukraynalı yöneticileri, hem Moskova'nın hem de Brüksel'in "ya biz ya onlar" şeklindeki tavırlarıyla Kiev'i tercihe zorlamaları, içinden çıkılması zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır (Sağlam,2014:436).

AB pazarına dahil olarak ekonomik sıkıntılarından kurtulmayı hedefleyen Ukrayna yönetimi, 2010'da AB ile DOP içerisindeki Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamıştır. Ancak Ukrayna ekonomisinin, söz konusu uyum politikalarını uygulandığı takdirde ekonomik daralmanın aşıp aşılamayacağı, rekabetin oldukça zorlu geçtiği Avrupa pazarında ne kadar dayanabileceği, etkili bir ekonomi politikası uygulanmadığı için belirsiz kalmıştır. Ülkedeki kutuplaşmanın iç savaşa dönüşmesi nedeniyle gündemde sınırlı yer tutsa da, rekabetin zorlu olduğu AB pazarına girmenin anlamı Rusya'yla olan ticaretin bitirilmesi demektir. Moskova'nın ekonomik gücünü sınırlandırma potansiyeli taşıyan DOP eğitim, bilim-kültür alanında işbirliği, aşamalı vize kolaylığı, Serbest Ticaret Anlaşması, ortak dış ve savunma politikasında işbirliğini de kapsamaktadır. Ancak DOP'a dahil olmak için Rusya'ya komşu olmanın dışında, AB mevzuatının da hayata geçirilmesi gerekmektedir (Sağlam,2014:437).

Özellikle 2007'de yapılan seçimler ile Yuliya Timoşenko'nun Başbakan olmasının akabinde AB ile Kiev iktidarı arasında ekonomik-politik ilişkilerde müzakereler başlamıştır. Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Ukrayna ile ekonomik entegrasyon ve vize kolaylıkları gibi konularda ilerlemeler kaydedilmiştir. Beklenildiği üzere Moskova, Kiev iktidarının Rusya'ya karşı izlediği politikalarından ve Batı ile ilişkilerini geliştirmesinden rahatsızlık duymuştu. Ukrayna'nın neredeyse bütün AB ülkeleriyle olan ticaret hacminin, kendisi için en büyük doğal gaz ihracatçısı olan Rusya ile gerçekleştirdiği ticarete denk olması, ekonomik olarak da Rusya için Ukrayna'nın önemini göstermektedir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:6). Dolayısıyla Rusya Ukrayna'ya karşı hem ekonomik hem de siyasal kozlara sıklıkla başvurabilmiştir. Örneğin Rus doğal gazına bağımlı olan Ukrayna'ya karşı doğal gaz satışını durdurmakla ve doğal gaz fiyatlarını arttırmakla baskı uygulamıştır. Bu gelişmeler, taraflar arasında doğal gaz krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Moskova, Kiev'in DOP'u imzalaması durumunda, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü garanti

edemeyeceğini bildirmiştir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:6-7).

Rusya tarafından gelen baskılar ve Batıdan yeterli destek alamayan Kiev yönetimi halkın taleplerini karşılayamamıştır. Bu sebeple 2010'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Batı taraflı iktidar kaybetmiştir. Kampanyasında hem Batı hem de Rus yanlısı kitleye hitap eden Viktor Yanukoviç, seçimi kazanmıştır. Ukrayna, Yanukoviç yönetiminde Rusya'nın Sivastopol Deniz Üssü'nün kullanım süresini 2042'ye kadar uzatmış ve NATO üyeliğinden vazgeçmiştir. Aynı zamanda, Rus gemilerine Kerç Boğazı'ndan geçiş serbestliği tanımıştır. Yanukoviç'in Rus yanlısı politikaları özellikle ülkenin merkez ve batı bölgelerdeki nüfusu rahatsız etmiştir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:6-7).

Konumu itibariyle Ukrayna'nın, Rusya ve AB arasında sıkışmış bir halde olduğu görülmektedir. Yani ülkenin iki taraftan birine yönelmesinin anlamı öteki taraftaki çıkarlarından vazgeçmesi demektir. Yanukoviç yönetimi Moskova'yla daha yakın iletişime sahip olsa da, AB ile DOP'u son ana kadar müzakere etmiştir. Buna karşılık Moskova, 2013 Ağustos'unda gümrükleri kapatıp Kiev'e güçlü bir mesaj vermiştir. Pazarlıkların son ana kadar devam etmesine karşın Yanukoviç, söz konusu seçimi bir referanduma götürerek halkın desteğini almayarak, Brüksel ile müzakerelerden çekilmiştir. Bu kararda Rusya'nın Ukrayna için doğal gaz fiyatında indirim yapması, ülkenin toprak bütünlüğü üzerinden tehditler ve Rus tarafından gelen maddi destek sözünün etkisi olduğu söylenebilir (Derman ve Ongarova,2014:18).

2013 yılı sonlarında Ukrayna'da Rus yanlısı yönetim ile Batı taraflı muhalefet arasındaki ideolojik mücadele gerilime dönüşmüştür. Yanukoviç yönetiminin beklenilmedik bir şekilde 2013 Kasım ayında DOP'u imzalamaktan vazgeçmesi üzerine söz konusu gerilim çatışmaya dönüşmüştür (Sandıklı ve İsmayılov,2015:6-7).

3.2. Maydan Olayları ve Rusya'nın Kırım'ı İlhakı

Yanukoviç'in Doğu Ortaklığı Anlaşması'nı reddetmesi üzerine Kiev Meydanı'nda toplanan Doğu Ukraynalılar daha gelişmiş bir Ukrayna için Rusya ile yakınlaşma taraftarıyken, Batı Ukraynalılar ise NATO ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesi taraftarıydılar (Sağlam,2014:435).

Aralık 2013'te Maydan Meydanı'nda 800.000 protestocu toplanmıştır. Bu durum Ukrayna tarihindeki en büyük protesto gösterisi olma özelliğine sahiptir. Bu eylemlerle

beraber Ukrayna Parlamentosu eylem yapmayı sınırlandıran bir yasa tasarısını onaylanmıştır. Eylemlerde polislerin halka karşı aşırı güç kullanmasıyla can kayıpları yaşanmıştır. Bu sebeple gösterilerin şiddeti daha fazla artmış, hükümetin istifaya zorlanmasıyla eylem yapmayı kısıtlayan yasa kaldırılmıştır. Ayrıca Yanukoviç, Moskova ile askeri, ekonomik ve politik olarak yakınlaşmayı sürdürmüştür. Moskova'nın Ukrayna'ya doğal gaz fiyatında indirim yaptığı ve kredi verdiği eylemciler tarafından duyulmasıyla da gösterilerin şiddeti büyümüştür. Aynı zamanda Batı-Rusya rekabetinde Kriz derinleşmiştir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:6-7).

Gösterilerin en başında polislerin sert müdahalede bulunması olayları tırmandırmış göstericiler de artık Evromeydan olarak adlandırılan Bağımsızlık Meydanı'nda eylemlerine devam edebilmek amacıyla savunma hatları kurmuşlardır. Buna karşılık Yanukoviç yönetimi kendi partisi tarafından da terk edilerek, istifa etmeye zorlanmıştır. Bu koşullarda 21 Şubat'ta Yanukoviç, muhalefetle vardığı anlaşma metnini onaylamadan Rusya'ya kaçmıştır (Derman ve Ongarova,2014:18-19).

Tüm bunlar yaşanırken Kırım'da Rus kökenli vatandaşlardan Rusya'ya bağlanma ve bağımsızlık yönünde talepler meydana gelmiştir. 2014 Şubat ayında Kırım'da yarı askeri gruplar ve Rus yanlısı halk devlet binalarını işgal etmiştir. Aynı ayın sonlarında Kırım Parlamentosu'nda referandum kararı çıkmıştır. Bu süreçte Moskova arka planda ayrılıkçı hareketleri desteklemiş ve Tatarları kontrol altına almaya çalışmıştır (Aksöz,2015:10).

Bunun dışında Rusya haklı bir hukuki gerekçe oluşturmak amacıyla, Osetya'da da yaptığı gibi, Rus kökenli vatandaşlara pasaport dağıtarak, haklarını korumak istediğini öne sürmüştür (Topal,2014:29-35). Moskova, Yanukoviç yönetimi ardından gelen iktidarı tanımayarak, Kırım Yarımadası'na askeri güçlerini yerleştirerek burayı işgal etmiştir. Bu aşamadan sonra Kırım Krizi uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Ukrayna Parlamentosu, 15 Mart'ta Kırım Bölgesel Parlamentosu'nu kaldırmıştır (Derman ve Ongarova,2014:18-19). 16 Mart 2014'te yapılan Referandumdan çıkan karar % 95'lik bir oranla Ukrayna'dan ayrılma yönünde olmuştur. Ancak referandum ortamında uluslararası gözlemcilerin olmayışı, demokratik ve şeffaf bir alanda gerçekleşmemesi sebepleriyle bu referandumun şaibeli bir sonuç ürettiği iddia edilmiştir. Üstelik bu referandum, oy kullanmayı reddeden Tatar Türkleri tarafından boykot edilmiştir (Aksöz,2015:10). Referandum sonucuyla beraber özel statüye sahip Sivastopol şehri ve Kırım Özerk Cumhuriyeti Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanmıştır. Çıkan sonuç sadece Rusya tarafından tanınırken, hiçbir devlet bu

durumu tanımamıştır (Derman ve Ongarova,2014:18-22). Fakat çok kısa bir süre sonra Kırım'ın Rusya'ya bağlanma kararı, Rus Parlamentosu tarafından onaylanmış ve Kırım resmen Rusya'ya dahil olmuştur.

3.3. Kırım'ın Önemi

Rusya açısından Kırım, Harita 3.1'de görüldüğü üzere, Karadeniz'de söz sahibi olabilmek ve sıcak denizlere ulaşabilmek için önemli bir geçiş kapısıdır. 1954-2014 yılları arasında Ukrayna'ya bağlı bir durumda olan Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve Ukrayna'da yaşanan çatışma, hem Soğuk Savaş'ın ardından Batı Avrupa'ya hem de bölgesel istikrar ve uluslararası normlara yönelik önemli bir meydan okumadır. Rusya için Karadeniz bölgesinde stratejik olarak vazgeçilemez nitelikteki Kırım, adeta Soğuk Savaş'ın Batı-Doğu Bloklarını tekrar karşı karşıya getirmiştir. Putin'in Mart 2014'teki konuşmasında, "Halkımızın kalbinde ve zihninde Kırım her zaman Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olmuştur" şeklindeki ifadesi Kırım'ın Rusya için ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki, Kruşçev'in 1954'te Kırım'ın Ukrayna'ya bir hediye olarak verilmesiyle ilgili Rusya'da ve Batı'da sık sık tekrarlanan ifade, Kruşçev'in muhtemelen sarhoşken bunu yaptığı şeklindedir (Aras,2017:30).

Moskova açısından Ukrayna, kültürel ve tarihsel olarak oldukça önemli bir devlettir. Ukrayna'nın başkenti Kiev, Kiev Rus Devleti'nin (882-1240) olduğu bölgede yer almaktaydı. İki halkta akraba olup, ortak bir tarihi paylaşmaktadırlar. Bu sebeple SSCB'nin dağılmasının ardından bu bölgenin bağımsızlığını kabul etmek Moskova için oldukça zor olmuştur (Sandıklı ve İsmayılov,2015:14). Brzezinski'nin "Rusya, Ukrayna olmaksızın da imparatorluk statüsüne geri dönmeye çabalayabilir. Ama o zaman ağırlıklı olarak Asya imparatorluğu olacaktır. Ancak Moskova, Ukrayna üzerinde yeniden hakimiyet elde ederse, doğal kaynaklara ve Karadeniz'e geçit olması için gerekli maddi kaynaklara kendiliğinden kavuşacaktır" ifadesi bunu destekler niteliktedir (Brzezinski,2017:72). Rus akademisyen ve stratejist Dugin ise Ukrayna için "Üniter Ukrayna'nın daha fazla yaşamını sürdürmesine izin verilemez. Bu ülke, jeopolitik ve etnik-kültürel gerçekliklerin çeşitliliğine uygun surette birkaç kuşağa bölünmelidir" ve Kırım için "Kırım'ı egemen Ukrayna'ya bırakmak mümkün değildir. Çünkü bu durum Rusya'nın jeopolitik güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturacaktır" şeklindeki ifadeleriyle Kırım ve Ukrayna ile ilgili genel algıyı yansıtmıştır (Dugin,2016:206-207).

Kaynak: (Homan,2018).

Harita 3.1. Kırım Haritası

Nitekim yaşanan krizle beraber Kırım'ın Rusya'ya katılmasıyla Putin, Ruslar için Kırım'ın “Kudüs'te bulunan Tapınak Tepesi'nin Müslümanlar ve Yahudiler için taşıdığına benzer kutsal bir değer taşımakta” olduğunu ifade etmiştir. Putin'in ifadesi, Rus milletçiliğinin derin yapısını göstermektedir. Rus halkının bu bölgede Ortodoksluğu kabul etmiş olmaları açısından önemlidir. Aynı zamanda Knez Vladimir'in bu bölgede vaftiz olması ve sonrasında ise 3. Roma Teorisi'nin²⁴ yerleştirilmesi anlamında önem arz etmektedir (Özel,2015: 74).

Karadeniz'de önemli bir yarımada olan Kırım, coğrafi imkanları ve limanlarıyla önemli bir bölgedir. Ayrıca Rus filosunun Karadeniz'deki merkez üssünün burada olması Kırım'ın önemini göstermektedir (Aksöz,2015: 20). Kırım'daki Karadeniz Filosu stratejik konumu itibariyle, 2008 yılındaki Gürcistan-Rusya Savaşı'nda Rusya'nın Gürcistan'ı yenmesine de büyük katkı sağlamıştır (Al ve Aypek Ayvacı,2017:233). Rus filosunun varlığı dışında, doğal gaz geçiş hatlarının konumu nedeniyle de ayrıca önemli bir bölgedir. Rus enerji şirketi Gazprom tarafından Avrupa'ya giden gazın % 30'luk bir kısmı buradan geçen hatlarla yapılmaktadır. Rusya'nın Avrupa'ya bu hatlardan giden doğal gazı kesmeye yönelik tehditleri, sahip olduğu bu stratejik avantajı ile yapmıştır (Baştürk,2014:14-15).

²⁴ Bu teoriye göre Roma İmparatorluğu dünya hakimiyetinin merkeziydi. Yıkılmasından sonra devam eden Bizans İmparatorluğu bu misyonu üstlenmişti. Her iki Roma'nın da yıkılmasının ardından artık 3. Roma'nın Moskova olduğu yönünde bir görüştür. Ona bu gücü veren ise tek Ortodoks devlet oluşudur. Rusya'nın devlet geleneği içerisinde önemli yer tutan 3.Roma teorisi, Ortodoksluğun Rusya tarihi içindeki önemi, Kiev Knez'i Vladimir'in 988'de Hristiyanlığı ülkesinin resmi dini olarak kabulü ile başlamıştır (Jafarov ve Aydın,2007:20)

3.4. Kırım İlhakı'nın Uluslararası Hukukta Yeri

Kırım ilhacında uluslararası sistemde, sınırların değişmezliği ve toprak bütünlüğü ilkelerinin çiğnenmesi vardır (Derman ve Ongarova,2014:18). Kırım'ın ilhacında Rusya, Abhazy ve Osetya'da yaptığının aksine, karşı saldırı yerine önlemenin daha uygun olduğunu düşünerek, karşı taraftan ateş açılmasını beklemiştir (Trenin,2014:23).

BM Anlaşması'na göre bir devletin başka bir devlete karşı tek taraflı kuvvet uygulaması uluslararası hukuka aykırıdır. Bu fiilin işlenmesi durumunda ise BM adı altında bozulan barışı yeniden sağlamak amacıyla, ortak kuvvet kullanılmak suretiyle bir güvenlik mekanizması oluşturulmuştur. Bu durumun uygulanabilir olması için bir takım meşru gerekçeler vardır. Bunlar üye devletlerden birine silahlı saldırı, uluslararası güvenlik ve barışın sağlanması ve meşru müdafaa hakkıdır. Buradan hareketle Kırım'ın ilhacı olayında, Rusya'nın siyasi bağımsızlığına yönelik bir saldırı olmadığı gibi, ülke bütünlüğü ya da egemenliğini hedef alan bir durumda yoktur. Bu sebeple meşru müdafaa gerekçesiyle hareket edilmesini gerektiren bir tehdit söz konusu değildir. Kırım'daki Rus vatandaşların hayatlarıyla ilgili bir tehditte söz konusu olmadığından dolayı vatandaşlarının hakkını koruma gibi bir meşru gerekçede söz konusu değildir. Diğer taraftan 1976 yılında İsrail'in Uganda'ya ve 1989 yılında ABD'nin Panama'ya askeri müdahalelerinde de aynı gerekçe söz konusuydu. Bu müdahalelerde de görüldüğü gibi hukuken meşru bir gerekçe değildir (Topal,2014:30).

Milletlerarası hukuk üzerinden değerlendirildiğinde, işgal yoluyla toprak kazanmanın hukuka aykırı olduğu açıktır. Bu şekilde toprak kazanılabilmesi, sadece söz konusu bölgenin sahipsiz olması veya herhangi bir devletin egemenliği altında olmaması durumunda mümkün olabilmektedir (Al ve Aypek Ayvaci, 2017:231).

Kırım'ın ilhacıyla Rusya, en büyük deniz gücü olan Sivastopol'deki Rus donanmasının varlığını güvence altına almıştır. Öte yandan Moskova, Kırım'ı ilhakını hukuki olarak Kırım halkının tercihiyle dayandırarak, resmi söylemlerde yarımada yaşayan soydaşların hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasını gerekçe olarak belirtmiştir. Kosova'da referanduma dahi gidilmeden bağımsızlık ilanı yapıldığını ve bunun uluslararası toplum tarafından tanındığını hatırlatan Putin, uluslararası toplumu Kırım halkının referandum ile aldığı Rusya'ya bağlanma kararını anlayışla tanımaya davet etmiştir. Kırım ilhacı, Kosova'da yaşananların tek emsal (sui generis) olarak

kalmayacağıının göstergesi olmuştur (Taşdemir, 2015:659). Putin'in Batı dünyasından beklediği anlayış bir türlü gelmemiş, tam tersine Moskova, Batı'nın yaptırımları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Purtaş,2017:30).

Kırım, Moskova'nın gerek Batı gerekse Ukrayna karşısında elinde bulundurduğu bir koza dönüştürülmüştür (Baştürk,2014:39). Kırım, jeopolitik konumu gereği, Rusya ve AB arasında tampon bir bölge olması nedeniyle bölgesel olarak önemlidir. Diğer taraftan değişen uluslararası düzende önemli bir yeri olan Kırım, Rusya açısından NATO'ya karşı bir güç simgesi olmuştur. Zira NATO'nun Rusya sınırlarına kadar yayılma politikaları sürdürmesi, Moskova'yı oldukça rahatsız etmektedir. Nitekim Putin Almanya'da 10 Şubat 2007 tarihinde düzenlenen Münih Konferansı'nda bu rahatsızlığını dile getirmiştir. Putin'in NATO ve ABD'yi eleştirdiği bu konuşması, oldukça yankı bulurken özellikle üçüncü dünya devletlerince oldukça destek almıştır. Konferans sırasında Putin'in tek kutuplu dünya düzeninin sona ermesi gerektiğine yönelik çağrısının ardından, Kırım'ın ilhaki ise, bu düzeni sona erdiren bir olay olarak yorumlanmıştır. Bu algının da etkisiyle, Kırım uluslararası bir krize dönüşmüştür (Al ve Aypek Ayvacı,2017:232).

3.5. Kırım İlhakı'nın Rusya-Batı İlişkilerine Etkisi

İlhak, uluslararası güvenliğe doğrudan bir meydan okuma ve bütün üye devletlerin egemenliğini koruyan uluslararası hukuk düzenini bozan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Aras,2017:43). Kırım ilhakını Ukrayna'nın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı bir saldırı olarak değerlendiren, NATO ve AB yeni statükoyu tanımamışlar ve uluslararası hukuk çerçevesinde geçersiz olduğunu belirtmişlerdir. ABD ve AB bu ilhak sonrasında Rusya'ya ekonomik yaptırımlar²⁵ uygulamaya başlarken, Rusya ise birliklerini Kırım'a yerleştirip, buradaki donanmasını güçlendirerek politikasında kararlı olduğunu göstermiştir (Aksöz,2015:10). Rusya, ekonomik yaptırımlar rağmen yarımadadaki ilhakı sürdürerek, geri adım atmamıştır. Aynı zamanda Asya-Pasifik'te ticari arayışlara girerek, farklı ekonomik ortaklıklara yönelmiştir. Avrupa ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin yaptırımlarla bozulması AB ekonomisine de zarar vermiştir. Bu nedenle Avrupa devletleri arasında yaptırımların gevşetilmesi gerektiğine yönelik tartışma ve eleştiriler artmıştır (Sandıklı ve İsmayılov, 2015:12).

²⁵ Bu yaptırımlar; bankacılık, enerji ve savunma sektörlerindeki belirli Rus devlet kuruluşlarının Batı'nın finans piyasalarına ve hizmetlerine erişiminin kısıtlanması ile petrol arama konusundaki belirli yüksek teknolojinin ve üretim teçhizatının Rusya'ya ihraç edilmesine ambargo şeklindedir. Ayrıca Rusya'ya belirli askeri ve çift kullanımlı malzeme satışında da kesintiler yapılmıştır (Christie,2015).

Kırım meselesi, meşruiyet ve yasallık arasında kalırken, diğer taraftan Rusya ve AB'nin karşılıklı güç mücadelesinde birbirlerini test etmelerine olanak tanımıştır. Bu mücadelede taraflardan hangisinin kazanacağından çok, ne ölçüde kazanç elde edileceği önemli olmuştur. Nitekim Rusya açısından AB'nin büyük bir enerji pazarı olması ve AB için ise Rusya'ya enerjide yüksek oranlarda bağımlı olmak tarafları birbirine bağımlı hale getirmiştir (Al ve Aypek Ayvacı 2017:224).

Rusya, Karadeniz'deki varlığını konsolide ederek, bölgede dikkate alınması gereken bir aktör ve oyun kurucu olduğunu uluslararası camiaya göstermiştir. İlhak nedeniyle yaptırımlara maruz kalan Rusya, ekonomik zorluklarla uğraşırken aynı zamanda uluslararası aktörler arasında izole edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Aksöz,2015:14). Ancak yaptırımlara rağmen Rusya'nın elindeki enerji kozu, geri adım atmayıp direnmesine imkan tanımıştır. Doğal gazda AB'nin ana tedarikçileri Cezayir, Norveç ve Rusya'dır. Ukrayna Krizi'nde, Kiev'in doğal gaz borcunu ödemediği gerekçesiyle Rusya'nın kesinti yapması, AB ülkelerini oldukça zor bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Bu konuda AB'nin enerji güvenliği kapsamında, enerji tedarikinde çeşitlendirme politikaları geliştirmelerinde, 1979 yılındaki Petrol Krizi ve 2014 yılında gerçekleşen Ukrayna Krizi AB'nin bu yöndeki politikalarında iki ana kriz olmuştur. Krizin ortaya çıkmasıyla birlikte, ABD, kaya gazı ile AB'nin enerji çeşitliliğine katkıda bulunmak için adımlar atmıştır. Yine de AB'nin kaya gazı ithalatı kısa zamanda gelişecek bir durum olmadığından, AB, Ukrayna Krizi'nde daha temkinli davranmış ve hatta eleştirilere maruz kalmıştır (Al ve Aypek Ayvacı,2017:235). Haziran 2016'da yaptırımlarla ilgili konuşan Putin, "Avrupa'ya yönelik bir kinimiz yok, ancak bu süreç tek taraflı olamaz. Avrupa ile ortak bir yolda buluşabiliriz. Rusya, Batıyla yeni bir Soğuk Savaş yaşamak arzusunda değil. Bizim dileğimiz bir anlaşma ortamı oluşmasına yöneliktir" açıklamasını yapmıştır. Ayrıca, yaptırımlardan sadece Avrupa ve Rusya'nın zarar gördüğünü vurgulayarak, ABD'nin isteğiyle yaptırımları uzatan Avrupa'yı anlamakta zorlandıklarını ifade etmiştir (Aras,2017:45).

Yaşanan Kriz'in temelinde bir güç mücadelesi yattığı açıktır. Bir yandan Rusya siyasi ve ekonomik olarak güç kazanmaya çalışırken, diğer yandan ABD ve AB'nin bunu engellemeye çalışması Kriz'in arka planını oluşturmaktadır. Atlantikçi ve Avrasyacı politikaların çatıştığı Kırım Krizi'nde, Rusya ve AB arasındaki enerji yönlü kaygılar bu Kriz'e yön veren temel sorundur. Dolayısıyla Rusya ve AB arasındaki öncelikli bağ enerjidir. Bu sebeple Ukrayna'nın güvenliği enerjide transit bir geçiş güzergahında olması

nedeniyle AB için önemlidir (Al ve Aypek Ayvacı,2017:229-234).

ABD'nin Kırım meselesine bakışı AB'den farklı değildir. Soğuk Savaş'ın ardından güç kaybı yaşayan Rusya'nın boşlukta kalan bölgeleri çevrelemeye yönelik politikaları aynı şekilde AB'nin çevreleme politikalarıyla paraleldir. ABD, Avrupalı müttefiklerinin Rusya'ya bağımlı olması nedeniyle enerji güvenliği kapsamında bu pazarda Rus tekelini kırmak istemektedir. Bu nedenle alternatif enerji hatlarını desteklemekte ve Azerbaycan doğal gazı ile Türk Cumhuriyetlerinden gelecek güzergahları öne çıkarmaktadır. Ayrıca Rusya'nın Kırım'ı topraklarına katması ile Karadeniz'deki bir takım askeri faaliyetler gerçekleştirilememektedir. Zira burada askeri önlemler almak isteyen NATO, Montrö Sözleşmesi kapsamında askeri gemilerini sadece 21 gün sürüyle burada tutabilmektedir. Dolayısıyla buradaki filosunu güçlendiren Rusya karşısında NATO dezavantajlı konuma gelmiştir (Aksöz,2015:15-16).

Kırım'ın ilhakı ve Rusya'ya yaptırımlar neticesinde gelinen noktada, AB-Rusya yaklaşması önemli bir darbe almış, Almanya-Rusya işbirliği ekseninde Avrupa'nın ABD'den uzaklaştırılması ve Anglo-Sakson cephe açısından kötü bir senaryo olan Rusya-Almanya ittifakı geri planda kalmış, Rusya tehdidinin yeniden gündeme gelmesi Avrupa'nın güvenliği için ABD'ye duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Moskova, Batı yaptırımlarını Amerikan tek taraflılığının bir ürünü olarak algılamakta ve Washington'un AB devletlerini çıkarlarına ters düşen bir politika takip etmeleri için zorladığını düşünmektedir. Zira Moskova'ya göre, AB'nin zayıflığından dolayı transatlantik ilişkilerde ABD daha fazla baskın gelmektedir (Aras,2017:45-46).

AB, Doğu Avrupa devletleriyle ekonomik bağlarını güçlendirerek ve Avrupa değerlerinin temel alındığı bir değişim süreci ile Ukrayna'yı bölgesel bir entegrasyona dahil etmeyi hedeflemekteydi. Bu kapsamda bölgedeki devletlerle ortaklık anlaşmaları imzalayarak, Rusya'nın bölgedeki etkisini sınırlandırmayı amaçlamaktaydı (Aksöz,2015:11-15). Yegorov'a göre Batı'nın bu bölgeye yönelik politikaları, buradaki halka bir fedakarlık amacı taşımamakta, Sovyet sonrası oluşan boşluğu politik olarak doldurabilmeyi hedeflemektedir (Yegorov et al., 2014:2). Sonuç olarak yaşanan Kriz'de taraflar bir güç mücadelesine girerken, karşılıklı çevreleme politikaları ve enerjinin getirdiği bağımlılık sebebiyle eş zamanlı olarak zarar görmüşlerdir.

4. BÖLÜM

4. 2014 SONRASI KRİZLER VE UYUŞMAZLIKLARA RAĞMEN SÜRDÜRÜLEN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN KOMPARTMANLAŞTIRMA STRATEJİSİ ETRAFINDA ANALİZİ

Bu bölümde 2014 yılı ve sonrasında Türkiye ve Rusya Devletleri ilişkileri kompartmanlaştırma stratejisi ile analiz edilmiştir. Bu stratejinin taraflara sağladığı koşullar ve sonuçları üzerinde durulurken, aynı zamanda taraflara maliyeti açısından değerlendirilmeler yapılmıştır. Buradan hareketle yaşanan krizlerle beraber olay incelemesi yapılmıştır. Bunu desteklerken üçüncü bölümde açıklanan Kırım'ın ilhakıyla gerilen uluslararası camiada Türkiye-Rusya arasında meydana gelen meseleler, karşılıklı tepkilerin niteliği ve bununla beraber iki devletin hangi yönde ilerleme kaydettiği açıklanmıştır. Ardından Türkiye-Rusya arasında meydana gelen Uçak Krizi'ne değinilmiş ve bu Kriz'in arka planını oluşturan Türkiye ve Rusya'nın karşılaştırmalı Suriye politikaları verilmiştir. İlişkilerin düzelme süreci ve bu Kriz yaşanırken taraflar arasında kesilmeyen noktalar bir arada anlatılmıştır. Bu çatışmalar yaşanırken, görüşülen işbirliği alanları ve ilişkilerde kopmayan noktalar örnek olarak sunulmuştur. Son olarak taraflar arasında yapılan farklı zamanlardaki kompartmanlaştırma örnekleri bir arada incelenerek koşullar karşılaştırılmıştır.

4.1. Kırım'ın İlhakı ile İlişkileri Etkileyen Meseleler

4.1.1. Kırım Türkleri

Türkiye, Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakı süreçlerinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü vurgulamış ve krizin uluslararası hukukun toprak bütünlüğü ilkesi çerçevesinde, taraflar arasında diyalog yoluyla çözüme kavuşması taraftarı olmuştur. 2014'te Kırım'da düzenlenen referandumun sonuçlarını tanımamış ve Kırım'da yaşananların bir işgal olduğunu belirtmiştir. 1 Mart 2014'te Ukrayna'ya resmi ziyarette bulunan dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu toprak bütünlüğünün önemini vurgulayarak Türkiye'nin krize bakışını açıkça ortaya koymuştur. Diğer taraftan Davutoğlu, bu ziyareti Kırım'daki Tatar Türklerinin haklarının korunmasına yönelik hassasiyetlerini vurgulamak için gerçekleştirdiğini de bildirmiştir. Çünkü Kırım'ın ilhakı sonrasında,

Putin'in Tatar Türklerine karşı politikaları²⁶ Tatarlar kadar Ankara'yı da rahatsız etmiştir. Nitekim Kırım Tatarlarının liderleri olan Mustafa Cemilev'in ve Rafet Çubarov'un Rus yasalarını ihlal etme ve etnik gruplar arasında çatışma ve nefreti körükleme gerekçesiyle, beş yıl boyunca Kırım'a girişleri yasaklanmış ve bu durum Ankara'da tepkilere neden olmuştur (Sandıklı ve İsmayılov, 2015:29-30).

Ukrayna Krizi'nde Türkiye her ne kadar Kiev iktidarına destek olsa da, Moskova ile ilişkilerin zarar görmemesi için ihtiyatlı davranmaya da özen göstermiştir. Bu konuda özellikle, Ukrayna'dan geçmesi planlanan doğal gaz hattının, Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasına yönelik Moskova'nın teklifi Ankara'yı daha dikkatli davranmaya yöneltmiştir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:30). Ankara, Moskova ile iktisadi bağlarını göz önüne alarak Rusya'nın askeri eylemlerine sert bir tepki göstermekten kaçınmıştır. Doğal gaz ithalatında Rusya'ya olan bağımlılık, Ankara'nın Kırım konusunda denge politikası izlemesini zorunlu kılmıştır (Koren,2014:42).

Kırım konusunda dengeli bir siyaset izlemek durumunda kalan Ankara, diğer taraftan AB ile sonu belirsiz ilişkiler sürdürürken Orta Asya merkezli örgütlere göz kırpmaya başlamıştır. 7 Haziran 2012'de NATO üyesi olan Türkiye'ye Şanghay İşbirliği Örgütü Diyalog Partneri statüsü verilmiştir. Nitekim Şubat 2013'te dönemin Başbakanı Erdoğan Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gerektiğinde Türkiye'nin katılabileceğini ifade etmiştir (Özel,2015:80).

4.1.2. Kriz Ortamında Yapılan Anlaşma: Güney Akım ve Türk Akımı

İki devletin stratejik ortaklığı Kırım Krizi'nde bir testten geçerken (Balcı,2017), 1 Aralık 2014 tarihinde var olan kriz ortamında Putin, beşinci Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi'ne katılmak için Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur (Çulha,2017:295). Kırım Krizi'nin hala sıcak olduğu bir zamanda Putin'in Türkiye'ye olan ziyareti önemliydi. Çünkü Türkiye'nin enerji güvenliği konusunda, Ukrayna Krizi büyük önem taşımaktadır. Türkiye doğal gazının yaklaşık % 55'ini Rusya'dan satın almaktadır. Türkiye topraklarında, ısınma ve elektrik üretimi büyük ölçüde Rusya'dan ithal edilen doğal gaz ile sağlanmaktadır. Ukrayna üzerinden de günde 42 milyon metreküp kadar Rus doğal gazı gelmektedir. Bu nedenle herhangi bir kesinti durumunda Türkiye'nin bir gaz kıtlığı yaşama riski vardır. Zira Türkiye'nin, doğal gaz için ne yeterli depolama kapasitesi, ne de

²⁶ Moskova bu süreçte, Kırimlı siyasilere tutuklanması, ağır para cezaları ile yıldırma politikaları izlemiştir.

olası enerji krizinin üstesinden gelmek için elektrik rezervleri bulunmaktadır. Bu nedenle enerji kesintisi riskinin, Türkiye'nin diplomatik manevralarını kolayca gölgede bırakabilme ihtimali vardır (Mikhelidze, et al, 2017:4). Ayrıca Harita 4.1'de görüldüğü üzere Türkiye'nin Marmara Bölgesi'ne Batı Hattı'ndan²⁷ ulaşan gaz da Ukrayna üzerinden gelmekle birlikte, Mavi Akım Hattı da Rusya'dan Karadeniz'in altından büyük miktarda doğal gazı Türkiye'ye taşımaktadır. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının % 55'ini tek başına Rusya'dan sağladığı düşünülür ise Ukrayna'daki istikrarsızlığın çok büyük bir riski beraberinde getirdiği açıkça görülmektedir (Özel,2015:82).

Kaynak: (turkrus,2020)

Harita 4.1. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı ve Batı Hattı

Ancak bu dönemde işbirliği konusunda Türkiye ve Rusya arasında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İki devlet 2015 yılından itibaren Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı'ndan gelecek gazın miktarının 19 milyar metreküpe çıkarılmasını kararlaştırmışlardır. Bunun dışında Rusya, Türkiye'de doğal gaz santralleri ve depolama tesisleri yapılması için görüşmeler gerçekleştirmiştir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:26).

En önemlisi Putin, 2014 yılındaki bu ziyaretinde, Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nden vazgeçip, Harita 4.2'de görüldüğü üzere, Türkiye üzerinden geçirmeyi planladığı Türk Akımı Projesi'ni Türkiye'ye sunmuştur. Rusya'nın Türk Akımı Projesi'ni ileri sürmesinde AB'nin Rusya üzerindeki yaptırımları ve buna bağlı olarak Güney Akım

²⁷ Rus hükümetinin internet sitesinde yayınlanan Türk Akımı'na ilişkin hükümetlerarası anlaşma metninde, Batı Hattı ile Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan sınırından sağlanan gaz iletimine, Türk Akımı Projesi'nde ilk hattın devreye girmesiyle son verileceği belirtilmiştir (Abay,2017).

Projesi'nin yapımındaki engellemeler etkili olmuştur. Avrupa Komisyonu'nun Proje'ye onay vermemesi ve Bulgaristan'ın kendi topraklarından geçmesine izin vermemesi nedeniyle Güney Akım Projesi'nin inşaatı durmuştur (Sandıklı ve İsmayılov,2015:26). Bu projenin iptal edilmesi AB için 2.5 milyar avroluk bir zarar demektir. Bu nedenle Türkiye ve Rusya arasındaki gerçekleşen görüşme ve sonrasında Türkiye'den geçecek alternatif bir boru hattı döşeneceği açıklanması Avrupa'ya karşı bir doğal gaz savaşı olarak yorumlanmıştır. The Times gazetesi, Putin'in 25 milyar sterlin tutarındaki planını iptal ederek, Türkiye'den geçmesi planlanan anlaşma ile ilişkilerini daha fazla yakınlaştırmak istediği ve Batı yaptırımları sonrasında Türkiye'nin önemini daha iyi anladığını ileri sürmüştü. Türkiye açısından ise, Türk Akımı Projesi'nin hayata geçirilmesi ile o dönem Türkiye'nin enerji noktasındaki güvensizliğinin de bir nebze giderileceği hedeflenmiştir (Özel,2015:81-82).

Rusya'nın ihraç ettiği doğal gazın büyük bir kısmı Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu noktada Türkiye, Rusya için güçlü bir alternatiftir. Fakat AB Türk Akımı Projesi'ne olumlu yaklaşmamış ve Batılı yetkililer bu projenin kalıcı olamayacağını ileri sürmüşlerdir (Özel,2015:81). Avrupa devletlerinin projenin hayata geçmesi konusunda en önemli şartı, Moskova'nın doğal gazın sürekli akışı konusunda güvence vermesiydi (Sandıklı ve İsmayılov, 2015:27).

Kaynak: (En Son Haber,2019).

Harita 4.2. Türk Akım Güzergahı

Carnegie Pavel Shlykov, Rusya ve Türkiye'yi kazan-kazan politikalarıyla yan yana gelebilen devletler olarak yorumlamıştır. Ayrıca her iki ülke, tek kutuplu dünya düzenine

karşı duruşlarıyla ortak bir görüştedirler. Bu bağlamda Moskova'nın Batı yaptırımlarıyla mücadelesi ile Ankara'nın AB üyeliği konusunda yaşadıkları taraflar arasındaki ilişkiyi güçlendiren bir etken olabilmektedir. Zira kriz, Türk Akımı Projesi'yle Türkiye'ye enerji geçiş güzergahı olarak önemini artırabilmesinin önünü açmıştır (Özel,2015:81-82). Nitekim 8 Ocak 2019 tarihinde Proje'nin vanalarının açılması Avrupa'nın enerji koridoru olma noktasında Türkiye'nin konumunu daha fazla güçlendirmiştir.

Türk Akımı Projesi'nin gündeme gelmesinin ardından Türkiye için stratejik önemi olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin (TANAP) bu projeden ne şekilde etkileneceği tartışılmaya başlanmıştır (Sandıklı ve İsmayılov,2015:27). Harita 4.3'de görüldüğü üzere TANAP'ın ilk adımı Azerbaycan ve Türkiye arasında 24 Aralık 2011'de yapılan antlaşmayla atılmıştı (En Son Haber, 3.12.2019).

Kaynak: (En Son Haber,2019).

Harita 4.3. TANAP Güzergahı

Avrupa'nın doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığı kırma ve enerji güvenliği açısından çeşitlendirmeye gitme niyeti ve Rusya dışından gelecek gazın Türkiye geçişli hatla alınmak istenmesi sebebiyle, ilk başlarda TANAP Hattı'nın gerçekleşme imkanının Türk Akımı'na göre daha yüksek olduğu görüşü hakimdi (Sandıklı ve İsmayılov,2015:27). Ancak Rusya tarafından 2018 Ekim itibariyle deniz hatlarının Türkiye'ye ulaştırılması ile Ocak 2019'da Türk Akımı'nın deniz inşaat çalışmaları bitirilmiştir, Ekim 2019 tarihi itibariyle de kara inşaatı tamamlanmıştır (CNN Türk, 2019). TANAP'ın açılışı ise 12 Haziran 2018'de (En Son Haber,2019) gerçekleştirilmiştir. Bu proje kapsamında Türkiye üzerinden geçirilecek Azeri gazını Yunanistan'dan Avrupa'ya bağlayacak olan Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ayağı ise 1 Aralık 2019'da faaliyete geçirilmiştir.

4.1.3. Karadeniz Jeopolitiğinde Dengelerin Değişmesi

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle, Karadeniz havzasında Türkiye aleyhine ve Rusya lehine güvenlik ve ticaret ekseninde dengeler değişse de, meselenin küresel boyutta bir Batı-Rusya gerginliğine dönüşmesi, Türkiye'nin krizde sesinin yükselmesine engel olmuştur. Karadeniz havzası Türkiye için güvenlik, ticaret ve akraba topluluklar konularında stratejik öneme sahiptir. Rusya Genelkurmay Başkanı, Kırım'ın ilhakının ardından konunun Türkiye yönüne vurgu yaparak Türkiye'nin Karadeniz'deki etki alanının ciddi bir şekilde sınırlandırıldığını söylemiştir (Koçak,2017:17).

Karadeniz, Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne, Marmara ve İstanbul Boğazları ile de Akdeniz'e ve oradan da açık sulara geçişi sağlayarak jeostratejik ve jeopolitik açıdan önem arz etmektedir. AB ülkeleri ve ABD açısından Hazar enerji kaynaklarının transferinde Karadeniz, bir geçiş güzergahı olarak ön plana çıkmaktadır (Özel,2015:82).

Ahmet Davutoğlu Stratejik Derinlik adlı kitabında, Karadeniz havzasının Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşmanın gölgesinde kalarak, jeoekonomik öneminin anlaşılamadığını ve yeterince değerlendirilememiş olduğunu söylemektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında SSCB'nin dağılmasıyla Karadeniz'deki aktör sayıları artmış ve Türkiye üzerindeki blok baskısı kalkmıştır. Ortaya çıkan yeni aktörlerin Rusya ile yaşadığı çelişkiler, Türkiye-Ukrayna ilişkilerinin gelişmesine ivme kazandırmış ve Türkiye Karadeniz'de en geniş kıyıya sahip ülke konumuna gelerek burada önemli bir diplomatik avantaj sağlamıştır (Davutoğlu,2016:160-275). Aynı şekilde Brzezinski SSCB'nin dağılmasının ardından, Ukrayna'nın Moskova açısından kaybını, jeostratejik bir kayıp ve Rusya'nın bölgede seçeneklerinin azalması olarak ifade etmiştir (Brzezinski,2017:134-135). Bu bağlamda 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ile Rusya, Brzezinski'nin bahsettiği kaybını telafi etmiş ve artık bu havzada daha fazla söz sahibi olarak dengeleri kendi lehine değiştirmiştir.

Ayrıca yaşanan kriz Türkiye'nin 1990'larda başlattığı bölgesel işbirliği girişimlerinin de zayıflamasına neden olmuştur. BLACKSEAFOR, Karadeniz Uyum Harekatı (KUH) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) kapsamındaki bölgesel işbirliği, krizle beraber sekteye uğramıştır. Bu doğrultuda Ukrayna Krizi'nin başlaması ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi yeniden gündeme gelmiştir. ABD'nin Sözleşme'nin değiştirilmesi yönündeki taleplerine karşın, Ankara Sözleşme ile sahip olduğu haklardan vazgeçmek istememektedir. Yine Ankara, Rusya-Batı rekabeti çerçevesinde Karadeniz'deki

gerginliği tırmandırmaya neden olabilecek bir askeri hareketliliğe sıcak bakmamaktadır. Rusya'nın tavrı da Türkiye ile aynı gözükmektedir. Hem Rusya hem de Türkiye tarafından, Montrö'nün Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere sağladığı avantajlar ve kıyısı olmayan ülkelere getirdiği kısıtlamalar kabul görmektedir (Sandıklı ve İsmayılov,2015:28-29).

Fakat Karadeniz'de Moskova tarafından münhasır ekonomik bölgeye yapılan izinsiz geçişler ve bölgede dengeleri değiştiren Rus filosunun varlığı Ankara'yı rahatsız etmektedir. Ancak Ankara Moskova ile ilişkilerinin bu gelişmeler sonucunda yara almasından da çekinmektedir (Aksöz,2015:16). Böylece taraflar arasındaki münasebetler zaman zaman gerilimli bir hal alsada, Ankara'nın Rusya'ya yönelik Batı yaptırım ve politikalarına dahil olmaması Moskova'da olumlu karşılanmıştır (Sandıklı ve İsmayılov,2015:29).

Kırım yarımadası Türkiye'nin güvenliği açısından da hassas bir bölgeyi oluşturmaktadır çünkü Karadeniz'in doğu, batı ve güney kıyılarına oldukça yakındır. Kırım ilhakıyla Karadeniz'de daha fazla söz sahibi olan Rusya'yı dengelemek açısından, Ukrayna ile ilişkiler Türkiye için önem taşımaktadır. Türkiye'nin NATO üyesi ve ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olması, 1990'lardan beri Ukrayna politikasını şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Batı ile ilişkilerinin de etkisiyle Ankara, Rusya'nın yayılma ve baskıya yönelik politikalarını önlemek amacıyla stratejiler geliştirme ihtiyacı duymuştur. Bu sebeple, eski Sovyet cumhuriyetlerinde Batı yanlısı iktidarları desteklemiştir. Batı yanlısı bir Ukrayna oluşumunu destekleyen Ankara, bölünmüş ya da Rusya yanlısı bir Ukrayna'nın, Türkiye'nin Karadeniz'deki stratejik etkisini zayıflatacağını ve Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Rusya'nın etkisini arttıracaağının farkındadır. Diğer taraftan Ankara açısından Batı ile uyum içinde bulunan bir Rusya'nın varlığı da önemlidir. Bunun aksine Batı'dan uzaklaşan ve yayılmacı bir politika izleyen bir Rusya, Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit olabilme potansiyeli taşımaktadır (Sandıklı ve İsmayılov,2015:28).

4.2. Uçak Krizi ve İlişkilere Yansıması

4.2.1. Uçak Krizi'ne Giden Süreç

Ortadoğu'da Arap Baharı olarak bilinen isyanların başından itibaren Ankara Hükümeti, toplumların taleplerine destek çıkarken, Moskova Hükümeti tam tersi şekilde statükodan yana olmuştur. Suriye'de yaşananlar, ilk başlarda Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak görülse de zamanla bir iç çatışmaya dönüşerek bölgedeki siyasi düzenin değişmesinde etkili olmuştur. Yüzlerce Suriye vatandaşının hayatını kaybettiği ve

birçoğunun göç etmek zorunda kaldığı bu savaşta, Moskova en başından itibaren Beşar Esad yönetimine destek verirken, Ankara muhalefet tarafında yer almıştır (Koçak,2017:15).

2011 yılından bu yana Suriye’de devam eden savaşta, 2015 Eylülü’nde Moskova’nın doğrudan askeri müdahalesi ile kampaşmalar da artmıştır (Has,2018:13). Zaten Suriye meselesinde Ankara ile Moskova’yı karşı karşıya getiren ise Moskova’nın Suriye’ye doğrudan müdahalesidir. Ankara’nın, 24 Kasım 2015 tarihinde Rus Ordusuna ait Su-24 tipi bir Rus jetini Türk hava sahasını ihlal etmesi nedeniyle angajman kuralları çerçevesinde düşürmesiyle mevcut karşıtlık krize dönüşmüştür. Bu olayla birlikte Rusya Hükümeti, Ankara’ya karşı bir takım zorlayıcı yaptırımlar uygulamıştır. Yaşananlar neticesinde iki devlet ilişkileri oldukça gerilmiş ve zarar görmüştür (Koçak,2017:15).

İlişkilerin bir anda krize evrilmesinin arka planında bir takım gelişmeler söz konusudur. Yaşanan Uçak Krizi’nin öncesinde ilk kez 3 Ekim 2015’te bir Rus savaş uçağının sınırlarını ihlal ettiği gerekçesiyle Ankara, Moskova’yı uyarmıştır. Moskova, bu ihlali kabul etse de, bu olayın hemen ertesi gününde yine bir Rus uçağı, devriye halinde olan Türk uçaklarının radarlarını kilitlemiştir. Bunun üzerine Türkiye Hükümeti, Moskova’yı yeniden ikaz etmiş ve durumun ciddiyetini göstermek amacıyla NATO’ya başvurmuştur (Erşen,2016:157). Her iki ülkenin Suriye bölgesindeki çatışmalarda farklı politik önceliklere sahip olması, ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Ankara denge anlayışıyla sürdürdüğü Suriye politikasını Beşar Esad’ın yıkılması üzerine kurmuş ve Arap muhaliflerin gücünün verdiği güvene dayanarak kısa zamanda sonuç almayı ummuştur. Ancak Ankara, yakın zamana kadar iyi ilişkiler sürdürdüğü, yapılacak reformlarla dönüşebilmesi için çaba içine girdiği Esad rejiminin direncini, bölgedeki aktörlerin etkinliğini, muhaliflerin yapısını ve silahlı bir direnişe karşı tecrübesini hesaba katmamıştır (Ertuğrul,2012:2).

Moskova ise Suriye’ye sınırı olmamasına rağmen bu bölgede oldukça aktif bir politika izlemiştir. Rusya’nın Ortadoğu’da tek askeri üssü olan Tartus Deniz Üssü’ne sahip olması Beşar Esad iktidarına destek vermesinde önemli bir etkidir. Çünkü bu bölgede söz sahibi olmak isteyen Rusya için, Esad iktidarının devrilmesi bu Üssün de kaybı anlamına gelmiştir. Buna bağlı olarak Moskova, elde etmek için çok çaba harcadığı uluslararası prestijini de kaybetme korkusu yaşamıştır. Diğer taraftan Rusya ve Suriye arasındaki silah ticareti, Rus vatandaşı olup radikal İslamcı gruplar arasında savaşan insan sayısının artması

gibi faktörler de Rusya'nın politikalarını şekillendirmektedir. Moskova bu durumu ulusal güvenliğe tehdit olabilecek bir potansiyel olarak görmektedir (Öztopal, 2017:113-114).

Rusya'nın Suriye Krizi'ne doğrudan müdahil olmasıyla, birçok bölgesel sorunda yeniden dikkate alınması gereken büyük bir güç olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Suriye Krizi, Kosova gibi önceki örneklerin aksine Moskova'nın, farklı bir coğrafyada Batı'nın muhtemel askeri müdahalesini engelleme yeteneğini gösterme hedefini de taşır (Has, 2018:13).

Kırım'da ve öncesinde Gürcistan Savaşı'nda uluslararası hukuku çiğneyen Rusya'ya Batı'dan gelen tepkiler, ciddi bir yaptırım gücü oluşturamamıştır. Zira Kırım'daki ilhaktan dolayı uygulanan yaptırımlar sürerken Moskova, Suriye'de öncekinden daha aktif bir politika izleyebilmiştir. Moskova'nın, Suriye müdahalesi ile 2013 ve 2014 yılında yaşananları ve Doğu Ukrayna'daki isyancılara verdiği desteği unutturma amacıyla olması da mümkündür. Ayrıca Moskova'nın, Batı'ya kendisinin onayı olmadığı sürece uluslararası sorunların çözümlenemeyeceği şeklinde mesaj verdiği yönünde yorumlar da mevcuttur (Öztopal,2017:115).

Bu dönemde Batı ittifak sisteminin bir parçası olan Türkiye, çatışan iki tarafla da ilişkilerini bozmadan devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesi, Türk dış politikasındaki tüm dengeleri alt üst etmiştir (Purtaş,2017:30).

4.2.2. 24 Kasım 2015 Uçak Krizi

30 Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa müdahale etmesi, Rusya ve Türkiye'yi karşı karşıya getirdi. İlk kriz 3 Eylül'de Rus savaş uçaklarının Türkiye hava sahasını ihlal etmesiyle yaşanmıştı. Türkiye'nin desteklediği Türkmenlerin Rus hava operasyonları sonucu zor durumda kalması nedeniyle, 21 Kasım'da yapılan güvenlik zirvesinde Türkmenlere yapılan saldırılarda doğrudan müdahale kararı verilmişti. Bu karara bağlı olarak, 24 Kasım tarihinde Rus uçağının Türk hava sahasını ihlal etmesi ve Türk Hava Kuvvetlerinin yaptıkları uyarılara cevap alamamaları üzerine Türk jetleri uçağı düşürmüşlerdir (Balcı,2017). Bu olayla beraber ikili işbirliği çerçevesinde ilerleyen ilişkiler bir anda alt üst olmuş ve Rusya-Türkiye ilişkileri her iki tarafın gündeminde ilk sıraya oturmuştur (Zengin,2015:62). Ancak burada belirtmelidir ki Ankara, sınır ihlalleri konusunda katı angajman kuralları uygulamaya, 2012 Haziran ayında bir Türk keşif

uçağının Lazkiye’de Suriye güçleri tarafından ihtarsız şekilde vurulmasının ardından başlamıştır. 2013 Eylül ayında bu angajman kuralları dikkate alınarak Türkiye’nin hava sahasını ihlal eden bir Suriye uçağı, uyarısız bir şekilde düşürülmüştür. 2015 Kasım ayındaki uçak düşürme olayında ise Türk tarafı, Rus pilotları defalarca uyardıktan sonra müdahaleyi gerçekleştirmiştir (Erşen,2016:158).

Rus jetinin vurulması esnasında uçakta bulunan iki pilot paraşütle atlamış, ancak pilotlardan biri uçağın düştüğü bölgedeki muhalifler tarafından öldürülmüş, diğer pilot ise Rusya tarafından yaralı olarak kurtarılmıştır. Yaralı kurtulan pilot, Türk F-16’ları tarafından hiç uyarılmadıklarını ve Türk hava sahasını ihlal etmediklerini ileri sürmüştür. Ancak ABD yönetimi ve olay yaşanırken o bölgede uçuş yapan Hollandalı pilotlar Türk pilotların Rus pilotları, birçok kez ikaz ettiğini doğrulamıştır. Sonuçta NATO ve AB devletleri, bu olayda Ankara’nın yanında yer almışlar ve iddialarını desteklemişlerdir (Kılıçarslan,2016:67).

Rus pilotların Türk hava sahasını ihlal etmediğini ileri süren Putin, muhalifleri destekleyen Türkiye’nin Rusya’yı sırtından bıçakladığını söylemiştir. Türk tarafı ise, Rusya’nın Türkmen köyleri bombaladığını belgelerle kanıtlayarak, hava sahasını korumanın en doğal hakkı olduğunu iddia etmiştir. Ankara, Rus uçağının Türk hava sahasını ihlal ettiğine dair görüntüleri ve haritayı detaylı şekilde yayımlasa da Moskova, ikna olmamış, dahası ihlal görüntülerine teknolojik bilgi ve belgelerle yanıt verememiş ve bulunduğu söylenen uçağın kara kutusunun arızalı olduğunu belirtmiştir (Kılıçarslan,2016:67-69). Ankara tarafından yapılan açıklamaları kabul etmeyen Moskova, Türk Hükümeti’nden tazminat ödemesini ve kendilerinden özür dilemesini talep etmiştir. Ancak Ankara, özür dilenmesi gereken bir durum olmadığını zira devletinin sınırlarını korumayı amaçladıklarını ifade etmiştir (Erşen,2016:158).

Sonuçta Suriye’deki çatışmalar nedeniyle Ankara’nın algıladığı tehdit düzeyi, benzer ihlallerin geçmişte de yapılmış olması ve Türk hava sahasının, Türkiye’nin belirlediği angajman kurallarının çok ötesine geçilerek ihlal edilmesi birlikte düşünüldüğünde, uçağa müdahale Ankara açısından bir anlamda zorunlu hale gelmiştir. Ancak uçağı düşürme kararı, sonrasında yıkıcı sonuçlar üretecek, oldukça riskli bir karardır. Türk yönetiminin olayın yaşanmasının hemen ardından Rusya ile diyalog kurmak yerine NATO’ya başvurması ise Moskova’yı asıl rahatsız eden durum olmuştur. Zira Ankara’nın Ukrayna Krizi sebebiyle zaten gergin olan NATO-Rusya ilişkileri döneminde böyle bir harekette bulunması, Rusya tarafından hainlik olarak algılanmıştır (Erşen,2016:158-159).

4.2.2.1. Türkiye'ye yaptırımlar

Türk Hükümeti tarafından yapılan aramalara cevap vermeyen Putin, doğrudan temastan kaçınarak krizi tırmandırmaya yönelik politikasını sürdüreceğini belli etmiş ve Türkiye için çeşitli yaptırımlar uygulama kararı almıştır. 1 Ocak 2016'dan itibaren iki ülke arasındaki seyahatlere çeşitli kısıtlamalar getirilmiş, Rusya'ya vizesiz seyahat uygulaması askıya alınmıştır. Türk firmalarının faaliyetleri ve Türk vatandaşlarının işe alınması yasaklanmıştır. Türk tarım ve gıda ürünlerinin ülkeye girişine sınırlandırmalar getirilmiştir. Ayrıca Türkiye'yi Irak ve Şam Devleti (DEAŞ)'a destek vermekle suçlayan Moskova Suriye'ye S-400 füzelerini yerleştirmiştir (Balcı,2017).

Yaşanan krizle, 24 Kasım 2015 tarihinden 2016 yılının Ağustos ayına kadarki sekiz aylık zaman diliminde Türkiye, başta turizm, inşaat ve tarım olmak üzere pek çok sektörde ciddi kayıplar yaşamış ve Türk ekonomisi için zor bir dönemden geçmiştir (Kılıçarslan,2016:72). Antalya'ya gelen Rus turist sayısı 2015 yılında yaklaşık 500 bin iken 2016 yılında bu rakam 20 binlere düşmüştür (Balcı,2017). Türk turizm sektörüne gelen bu büyük darbeye, bir de DEAŞ saldırılarından dolayı ülkeye gelen Avrupalı turist sayısındaki azalma eklenince, Türk turizmi Irak Savaşı'ndan bu yana en kötü dönemini yaşamıştır. Aynı zamanda krizle beraber taraflar arasındaki ticaret hacmi de düşüş göstermiştir. Tablo 4.1'de görüldüğü üzere bu kriz, 2014'te 31.2 milyar dolar olan ikili ticaret hacminin büyük bir gerileme kaydederek 2015'te 23.9 milyar dolar seviyesine inmesine sebep olmuştur (Çelikpala,2017).

Tablo 4.1. 2013-2017 Yılları Arası Türkiye Rusya Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)	Dış Ticaret Hacmi Değişimi, Bir Önceki Yıla Göre
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	%-3,8
2014	5.943.014	25.288.597	31.231.611	%-2,5
2015	3.588.331	20.401.757	23.990.088	%-23,2
2016	1.732.954	15.162.386	16.895.340	%-29,6
2017	2.734.316	19.514.094	22.248.410	%31,7

Kaynak: (Yüksel,2018).

Rusya ve Türkiye arasındaki ithalat değerlerinin en düşük olduğu yıl, 2016'dır. Bunun nedeni, Rusya Federasyonu'nun Türkiye'den almış olduğu ürünler üzerinde bu dönemde uyguladığı yaptırım politikasıdır (Can, vd.,2019:15). Diğer taraftan Ukrayna Krizi

sebebiyle Rusya'ya uygulanan ambargo ve düşen petrol fiyatlarının da etkisiyle Rus ekonomisinin % 4 oranında daralması, ikili ticaretteki gerilemeye zemin oluşturmuştur (Kılıçarslan,2016:74-75).

İki devlet arasında yaşanan diplomatik kriz enerji ithalatına da yansımıştır. 2016 yılında Türkiye'nin Rusya'dan ihraç ettiği doğal gaz % 7,5 oranında düşerek 2,6 milyar metreküpe kadar gerilemiştir. Ayrıca Rus doğal gaz şirketi Gazprom ile Türkiye'ye doğal gaz ithâl eden özel şirketler arasında fiyat konusundaki görüş ayrılıklarını çözme çabaları, bu süreçte olumsuz sonuçlanmıştır. Shell Enerji, Enerco Enerji, Avrasya Gaz, Kibar Enerji, Bosphorus Gaz gibi şirketler, 2013 yılında Moskova ile yapılan anlaşma uyarınca Türkiye'ye 10 milyar metreküp doğal gaz ithâl etmektedirler. Rusya 2014 ve 2015 yılında bu şirketler için % 10,25'lik bir indirim uygulayacağını bildirmiş, ancak 2016 yılı için bu uygulamayı yapmayacağını duyurmuştur (İsmayıl ve Aliyev,2016:197-198).

Yaşanan kriz, Türkiye'nin enerji güvenliği açısından alternatif enerji kaynaklarına ve kaynak çeşitlendirmesine gitmesi yönündeki görüşleri artırmıştır. Diğer taraftan Moskova, Ankara'nın böyle bir arayışa girmesinden de endişelidir. Nitekim kriz sonrasında Rusya'nın doğal gaz fiyatında indirim yapmaması nedeniyle Türkiye sınıvlaştırılmış doğal gaz (LNG) alımına yönelik politikalar izlemiştir (İsmayıl ve Aliyev,2016:197-198).

Uçak Krizi sonrasında Rusya, Suriye'de hareket serbestisi kazanarak, bu krizden fayda çıkartabilmiştir. Rus uçağının düşürülmesinin akabinde askeri anlamda bölgeye yığınak yapılmış ve S-400 hava savunma sistemleri bölgeye konuşlandırılmıştır. Kılıçarslan'a göre, Rusya'nın olaydan önce S-400 füze sistemlerini bölgeye getirmesi hem ABD hem de İsrail tarafından kesinlikle kabul edilmeyecek bir gelişme iken, kriz sonrası kimse itiraz etmemiştir. Rusya aradığı fırsatı bu krizle elde etmiş, ABD'nin daha önce hava tehdidi olmadığı için füzelerin getirilmesine yönelik itirazını böylelikle aşabilmiştir. Rusya sadece S-400 füze sistemlerini getirmekle kalmamış, Türkiye'den Suriye'ye giden yardım konvoylarını hukuka aykırı şekilde vurmaya başlamıştır. Ayrıca Türkmen Dağı bölgesine rahatlıkla müdahale etmiş ve S-400 füzeleri sayesinde Türkiye'nin bölgeye hava hareketi yapmasının önünü kesmiştir (Kılıçarslan,2016:70).

Bu bağlamda, Rusya'nın bütün iletişim kanallarını kapatıp krizi doğrudan tırmandırması, akabinde özür mektubuyla yine aynı hızla çok kısa bir zamanda ilişkileri düzeltmeye çalışması Rusya'nın kriz sonrası bölgede elde etmek istedikleriyle doğrudan

alakalıdır. Şöyle ki yaşanan krizle Rusya, S-400 füze savunma sistemlerini yerleştirebileceği haklı bir sebep kazandığı için bölgede askeri yığınak yapma fırsatını yakalamıştı. Hemen ardından kısa süre içerisinde Türkiye ile ilişkilerini daha fazla zarar görmeden toparlamak istedi; ki, krizin başında hiçbir diyalog yolunu açmayan Putin için, özür mektubunun yeterli olması bu bağlamda şaşırtıcı olmamalıdır. Moskova'nın bu hedefine ulaşması, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de gerçekleştirilen darbe girişimi ile daha da kolaylaştı. Bu noktada, Rusya'nın bu denli krizi tırmandırmasının doğrudan Rus uçağının düşürülmesi ile değil, bu olayın kendisine fırsatlar yaratacağını görmesi ile bağlantılı olduğu iddia edilebilir. Diğer taraftan nasıl Ankara açısından sınır ihlali yapan uçağa müdahale etmek bir zorunluluk ve buna bağlı olarak bir prestij meselesi olmuşsa, aynı şekilde uçağın düşürülmesine tepki göstermek de Moskova açısından bir prestij meselesine dönüşmüştür. Düşürülen uçağa tepkisiz kalmak ya da en azından cılız bir tepki vermek, uluslararası arenada ABD ve diğer Batılı devletler kadar söz sahibi olmak ve özellikle Ortadoğu bölgesinde var olduğunu göstermek isteyen Rusya açısından kabul edilemez bir duruş olarak algılanmıştır.

4.2.3. Uçak Krizi Sonrası Artan Diyalog Dönemi

Kriz sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımlar, Rus ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Üstelik kriz öncesinde Kırım ve Ukrayna meseleleri sebebiyle Batılı devletlerin Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımları ve düşüş eğilimine giren petrol fiyatları, Rus ekonomisini zaten zora sokmuştu. Dolayısıyla Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinde kısa zamanda normalleşme eğiliminde olması doğaldı. Ayrıca ekonomik boyut kadar Rusya'nın jeopolitik çıkarları açısından da Türkiye önem arz etmektedir. Moskova her ne kadar Esad rejimini ayakta tutmayı başarmış ve Suriye'deki olaylarda önemli bir siyasi etkinliğe ulaşmış olsa da, kalıcı bir çözüm üretilebilmesi için bölge devletlerinin desteği önemlidir. Bu noktada Moskova, İran, Mısır ve İsrail'in yanı sıra muhaliflerin yanında olan Katar ve Suudi Arabistan'la bile diyalog geliştirebilmiştir. Bu bağlamda bölgede en önemli aktörlerden biri olan Türkiye ile ilişkilerinin kopuk olması bir çelişki yaratmıştır. Kısa zamanda elde ettiği stratejik avantajları uzun vadede de sürdürmek isteyen Putin açısından, Suriye konusunda Türkiye ile ilişkileri düzeltmek önem kazanmıştır. Diğer taraftan Moskova için jeopolitik olarak önemli bir diğer nokta Karadeniz'dir. NATO'nun Romanya aracılığıyla Karadeniz'de sürekli bir askeri güç bulundurmak istemesi ve Temmuz 2016'da Polonya ve Baltık ülkelerine askeri birlik yerleştirme kararı alması, Putin'i oldukça rahatsız

etmiştir. Bu gelişmeler de Karadeniz'deki NATO etkisini minimize etmeye çalışan Moskova'yı, Türkiye ile hızlı bir normalleşme sürecine itmiştir (Erşen,2016:161-162).

Moskova, Türkiye ile olan ilişkilerinin normalleşmesi için tazminat ödenmesini, sorumluluk alarak özür dilenmesini ve düşürme olayından sorumlu olanların cezalandırılmasını istemiştir (Kurban ve Cabbarlı,2019:113). Ankara açısından bu taleplerin yerine getirilmesi haklı olunan bir konuda geri adım atmak olarak algılandığı için ilk başlarda Moskova'nın taleplerine uzak durulmuştur (Erşen,2016:160). Ancak bu tutum uzun süre devam ettirilememiş ve Erdoğan, Moskova'nın istediği özür mektubunu nihayetinde Putin'e yollamıştır.

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev arabuluculuğuyla iki devlet arasında başlayan görüşmeler sonucunda Moskova'nın taleplerini karşılayan bir uzlaşya varılmıştır. Putin, 29 Haziran 2016 tarihinde yaptığı bir açıklamada, Erdoğan'dan gelen özür mektubu ile özür ve tazminat taleplerinin karşılandığını ve Türkiye ile ilişkilerde normalleşme sürecinin başladığını ifade etmiştir (Balci,2017). 27 Haziran 2016 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından oldukça dikkatli bir diplomatik üslupla kaleme alınan mektupta özür ifadesi yer almamış, ancak Türkçe çevirisinde "kusura bakmasınlar" anlamına gelen "izvinite" kelimesi kullanılmıştır. Üstelik "kusura bakmasınlar" ifadesinin Rus Hükümetine değil, ölen pilotun ailesine hitaben yazıldığı görülmektedir. Ancak bu ifade Putin tarafından yeterli görülmüştür. Ankara'nın attığı bu adım sayesinde taraflar arasındaki gerginlik çözülmeye başlamıştır. Rusya'nın talep ettiği tazminat konusunda ise herhangi bir gelişme olmamış, bu konu daha sonra gerçekleşecek olan Putin-Erdoğan görüşmesinde de gündeme gelmemiştir. Uçağı düşürenlerin cezalandırılması talebi, Türk Hükümeti'nin, Rus pilotun ölümünden sorumlu olduğu iddia edilen Alpaslan Çelik'in yargı sürecinde olduğu beyanı ile yerine getirilmiştir. Paraşütle havadayken Rus pilotu vuran Çelik, aynı zamanda Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu olması ve darbe girişimine dahil olması nedeniyle tutuklu olarak yargılanmıştır. Bu durum medyada pilotların Türk Hükümeti'ni zor durumda bırakmak için uçağı özellikle düşürdükleri şeklindeki iddiaların yaygınlık kazanmasına neden olmuştur (Erşen,2016:160-161). Burada dikkat çeken nokta ise, üzerinde başka bir dava daha bulunan Çelik hakkında yapılan açıklamanın, Moskova açısından yeterli bulunmuş olmasıdır.

Ticaret, turizm ve güvenlik konularında ardı ardına adımlar atmaya başlayan iki devlet arasında asıl yakınlaşma, 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi

sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu olaya NATO'nun ve Batılı devletlerin gösterdiği geç ve cılız tepkiye karşın, Moskova, Türkiye Hükümeti'nin yanında yer alarak, ilişkilerin düzelmesine katkı sağlamıştır. Nitekim darbe girişimi sonrası Türkiye Cumhurbaşkanı ilk arayan liderlerden biri Putin olmuştur (Koçak,2017:15). Putin'in Binali Yıldırım Hükümeti'ne verdiği destek, Moskova ve Ankara için ilişkilerin düzelmeye ivme kazandırmıştır (Purtaş,2017:30). Darbe karşıtı ilk destek açıklamasının Rusya'dan gelmesi ve ardından Rus uçağının düşürülmesinden darbe girişiminde bulunan FETÖ'nün sorumlu tutulması ilişkilerdeki normalleşme sürecine güçlü bir psikolojik zemin oluşturmuştur. Türkiye tarafı uçak düşürülme olayının sorumlusu olarak FETÖ'yü işaret ederken, Putin de 23 Aralık 2016'da, uçağın düşürülmesinden Türkiye'deki iktidarı sorumlu tutan düşüncesini değiştirdiğini açıklamıştır (Balcı,2017).

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Putin ve Erdoğan, 9 Ağustos 2016'da St. Petersburg'da bir araya gelmişlerdir (Koçak,2017:15). Uçak Krizi'nden sonra gerçekleşen bu ilk görüşme, Rusya ve Türkiye arasındaki yakınlaşmanın en önemli göstergesidir. Bu görüşmede Rusya tarafından uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırılması gibi normalleşme ve iyileştirme adımları atılmış, ayrıca Suriye konusunda da önemli kararlar alınmıştır. Nitekim görüşmede Uçak Krizi ile sekteye uğrayan Türkiye'nin Suriye'de planladığı Fırat Kalkanı Harekatı'na Putin'den olumlu yanıt gelmiş ve bunun üzerine Ankara 24 Ağustos'ta operasyonu başlatmıştır (Balcı,2017). Ayrıca St. Petersburg'ta Türk ve Rus tarafları arasında gerçekleşen Suriye görüşmelerine İran da dahil olmuştur. Bu durum, Suriye konusunda İran ve Rusya ile politikaları ters düşen Ankara'nın Suriye politikasında değişiklik olarak yorumlanmıştır. St. Petersburg Zirvesi'nde özellikle ekonomik ilişkilere odaklanılmıştır. Ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılması telaffuz edilmiş, Akkuyu Nükleer Santrali'ne stratejik yatırım statüsü verileceğini ifade edilmiş ve Türk Akımı Projesi'nin hızlandırılması için adımlar atılmasına karar verilmiştir. Rus-Türk Ortak Yatırım Fonu kurularak savunma sanayinde işbirliği yapılması yönünde kararlar alınmıştır (Erşen,2016:162-163).

Zirve'de alınan karara uygun olarak 10 Ekim 2016'da İstanbul'daki Dünya Enerji Kongresi'nde iki ülke, Türk Akımı Projesi ile ilgili son anlaşmayı da imzalamışlardı. Aynı dönemde Türkiye'nin Rusya'dan almayı planlandığı hava savunma sistemi görüşmeleri de yapılmıştır. Ayrıca bunun öncesinde 16 Eylül 2016'da Rus Genelkurmay Başkanı'nın Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında iki devlet arasında doğrudan bir askeri iletişim hattının

kurulmasına karar verilmişti. Bu bağlamda taraflar arasındaki askeri ilişkilerde de artış yaşandığı söylenebilir (Erşen,2016:163-164).

Görüldüğü üzere diplomatik ilişkilerin normalleşmesiyle Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Santrali Projeleri hızla yeniden gündeme gelmiştir. Ayrıca aynı dönemde Türkiye'nin enerji talebinin seyrine bağlı olarak Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarı yeniden yükselmiş ve 2017'de önceki yıla nazaran 29 milyar metreküpe ulaşmıştır (Demiryol,2018:15). Türkiye'nin ilk nükleer santrali olacak olan Mersin Akkuyu Nükleer Santrali Projesi'ne ise Mayıs 2015'te ön lisans verilmiş ve projenin temel atımı gerçekleştirilmiştir. Akkuyu Nükleer Santrali ile ilgili 2016 Mart'ında projenin inşaat çalışmasının durduğu haberleri çıksa da, hem Rus hem de Türk yetkililer bu haberi yalanlamışlardır. Projenin iptal edilememesinin nedeni, anlaşmada tek taraflı fesih hâlinde iptal eden tarafın tazminat ödemesi gerektiğine ilişkin maddenin yer almasıdır. Ayrıca Rusya, projeye 2016 yılına kadar 3 milyar dolar civarında bir yatırım yapmıştır. Bu durum Rusya'nın yaptırımlara Akkuyu Projesi'ni dahil etmeme nedenleri arasında gösterilebilir (İsmayıl ve Aliyev,2016:197).

Diğer taraftan iki devlet Suriye'deki iç savaşta ortak inisiyatif alma konusunda da anlaşmışlardı. Suriye'deki çatışmalara kalıcı bir çözüm bulmak amacıyla İran'ın da katılımıyla Moskova'da toplantı yapılması planlanırken gerçekleşen bir suikast ile iki devlet ilişkileri yeniden sınavdan geçti. 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, bir Türk güvenlik görevlisi tarafından suikaste uğrayarak hayatını kaybetti. Suikastten sonra her iki yönetim de soğukkanlı hareket ederek bu olayın ilişkilere yönelik sabotaj olduğunu ileri sürdü. Nitekim planlanan Moskova toplantısı gerçekleştirilerek, Suriye konusundaki işbirliğinin bu olayın gölgesinde kalması engellendi. Üç ülkenin dış işleri bakanlarının bir araya geldiği bu toplantıda Suriye konusunda mutabakat sağlanmış ve Astana'da Ocak 2017'de üst düzey bir toplantının daha yapılmasına karar verilmiştir (Koçak,2017:16).

Taraflar arasında krizin aşılmasıyla Ankara, Fırat Kalkanı Operasyonu'nu bu rahatlıkla yürütebilmiştir. Ankara'nın Suriye'ye sınır bölgelerde güvenliğini artırmak amacıyla başlattığı bu operasyon ile taraflar arasında istihbarat ve askeri konuların da önemi artmıştır. Bu operasyon sırasında iki ülke yetkilileri arasında gerçekleşen yoğun görüşme ve ziyaretler, Uçak Krizi sonrası ilişkilerde yakalanan ivmenin önemli göstergelerindendir (Koçak,2017:16). Ayrıca Suriye merkezli olarak yaşanan gelişmeler karşısında iki tarafın

zaman zaman farklılaşan politikalarının, aralarındaki ilişkilerin zarar görmemesi amacıyla yüksek sesle gündeme getirilmesinden kaçınıldığı görülmektedir (Çelikpala,2015:138).

4.3. Taraflar Arasında Yapılan Kompartmanlaştırmaların Karşılaştırılması

Türkiye ve Rusya arasındaki krizler, çatışmalar veya diplomatik iletişim kesikliği, genellikle iki tarafa da zarar verecek şekilde sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda her iki halk, imparatorluklarını kaybederken müttefiklerinin kendileri kadar büyük yara almaması, tarafların benzer bir kadere sahip olduklarını ve birbirlerine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. İki devlet, birbirlerine olan ihtiyaçlarının önemine binaen, anlaşmazlık yaşadıkları konuların, işbirliği geliştirebilecekleri alanlara bir engel teşkil etmesini önlemeye ve ilişkilerini bu şekilde geliştirmeye çalışmaktadırlar. Keza iki taraf arasında iyi komşuluk ilkesi her zaman korunmaya çalışılmıştır. Bu ilke, bir tarafın diğerinin her dış politika hamlesini tasvip ettiği anlamına gelmemekle beraber, diyaloga açık, iyi niyet temelli ve işbirliğine önem veren bir dış politika vizyonuna işaret eder. Türkiye-Rusya ilişkilerindeki meselelerin kompartmanlaştırılması bu çerçevede düşünülebilir. İki ülkenin sahip olduğu karmaşık karşılıklı bağımlılık, tarafları aralarındaki meseleleri ilişkilerine etki etmeden çözmeye zorlamakla beraber iyi komşuluk ilkesine de bağlı kılar (Purtaş,2017:32).

Ukrayna Krizi ve akabinde Kırım'ın ilhakı sürecinde Ankara, her ne kadar Moskova'nın eylemlerini onaylamayıp Ukrayna'nın yanında yer alsada da, daha sonrasında ABD, AB ve Rusya arasında yaşanan gerilimde arabuluculuk rolü üstlenerek, tarafları enerji alanında yakınlaştırmaya çalışmıştır (Koçak,2017:10). Diğer taraftan Ankara'nın Batılı müttefiklerinin yaptırımlarına katılmayıp da Moskova'yı memnun etmiştir. Kırım Tatarları konusunda da Ankara'nın Tatarları ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklemesine rağmen iki devlet karşı karşıya gelmemeyi başaramıştır. Tüm bunlar yaşanırken tarafların Türk Akımı Projesi üzerine görüşmeleri hangi temele dayanırsa dayansın bir izole alan örneğidir. Böylece taraflar, bu süreci ilişkilerine zarar vermeden hatta ilişkilerini geliştirerek ve kazanç elde ederek atlatabilmişlerdir.

Görüldüğü üzere Ukrayna Krizi Ankara'nın kontrollü tepkisiyle Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji alanında bir fırsata dönüşmüştü. Ancak Kasım 2015 Uçak Krizi, adının tam karşılığı olarak bir krize sebep olmuştur (Öztopal,2017:72-73). Bu kriz, Rusya ve Türkiye arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığın sürdürülebilirliği açısından da bir test vakası niteliğindedir. Ancak krizle Moskova tarafından Türkiye'ye yönelik uygulamaya

konulan birçok yaptırıma rağmen, doğal gaz alanında bir yaptırım uygulanması resmen gündeme gelmemiştir (Demiryol,2018:14). Büyük zarar gören ilişkilere rağmen nükleer santral projesi de feshedilmemiştir (Koçak,2017:10). Bu bağlamda böylesi bir kriz ve yaptırım ortamında dahi Rusya'nın Akkuyu ve Türk Akımı Projeleri'ne dokunmaması, bir izole alan örneği oluşturmaktadır. Bu sayede taraflar arasında siyasi bir krizin patlak verdiği bu dönemde Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan karşılamaya devam etmiştir (Abbasigil,2016:78).

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi sonrasında da karşı karşıya gelen Rusya ve Türkiye Hükümetleri, aralarındaki siyasi diyalogu devam ettirmişlerdir. Nitekim Erdoğan, Rusya'nın hava harekatı başlamadan önce Moskova'daki bir caminin açılışına katılmış, Putin ise G20 Zirvesi için geldiği Antalya'da Türk yetkililerle görüşmüştür. Bu temaslarda Suriye konusunda taraflar arasında bir fikir birliği sağlanamasa da, Türkiye ve Rusya'nın ortak öncelik alanlarına sahip olduğunu ileri süren Putin, Türkiye ile ilişkilerinin önemli olduğuna vurgu yapmıştır (Erşen,2016:156). Ayrıca 9 Ağustos'ta yapılan St. Petersburg Zirvesi'nde taraflar Suriye meselesi için ayrı bir toplantı yapılmasını kararlaştırarak, bu konunun ilerleme kaydedilmek istenen politik, ticari ve enerji konularının gölgesinde kalmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu karar bir izole alan oluşturma örneğidir. Problem yaratacağı ya da tarafları zorlayacağı düşünülen Suriye konusunun ayrı olarak ele alınması, bu problemin yok sayıldığı anlamına gelmemektedir. Zira iki taraf da aktörler arasındaki konumlarının farkındalardır. Sadece problem teşkil eden bu konuyu daha reel bir yaklaşımla ve farklı bir platformda ele almak amacıyla izole bir alan oluşturmuşlardır.

St. Petersburg Zirvesi'nde taraflar arasında yeniden başlayan askeri-siyasi diyalog sayesinde Fırat Kalkanı Harekatı'na girildi. Hatta bunun ötesinde Dabık ve Cerablus gibi stratejik olarak önemli yerler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin desteğiyle harekatta bulunan Özgür Suriye Ordusu tarafından IŞİD'den geri alınabildi (Erşen,2016:164). Moskova'nın Halk Savunma Birlikleri (YPG) ve Demokratik Birlik Partisi'yi (PYD) giderek daha fazla ABD güdümüne giren aktörler olarak değerlendirmesi sebebiyle Fırat Kalkanı Harekatı'na karşı çıkmadığı söylenebilir. Ankara'nın Fırat Kalkanı'yla ilgili olarak Esad yönetimine Moskova aracılığıyla dolaylı olarak bilgilendirmede bulunması ve dönemin Başbakanı Binali Yıldırım'ın Esad'ın bu süreçte bir muhatap olarak kabul edilebileceğine ilişkin sözleri, bu konuda Türkiye ve Rusya arasında belli bir uzlaşmanın ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu uzlaşımın en önemli yansıması ise, Ankara ve Moskova'nın Suriye'de

muhafif gruplar ve Esad yönetimi arasında ateşkes süreci başlatmalarındır. Bu noktada Ankara, Türkiye'nin şehirlerin güvenli şekilde boşaltılmasına uğraşırken, Moskova'nın Halep'in yeniden rejimin kontrolüne bırakılması için çalışması, gerginliğe sebep olmuştur. Ancak bu gerginliğe rağmen taraflar ateşkes sağlama amacıyla işbirliğine devam etmişlerdir. Nitekim 19 Aralık 2016 tarihinde düzenlenen Moskova-Tahran-Ankara üçlü zirvesi bu işbirliği sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. Bu zirve sonucunda ilan edilen Moskova Deklarasyonu ile çatışmalı taraflar arasında yeniden görüşmelerin başlatılması sağlanmıştır. Ayrıca Aralık 2016'dan itibaren Rus savaş uçakları da El Bab bölgesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne destek vermeye başlamışlardır (Erşen,2016: 165-166).

İlişkilerdeki bu normalleşme, 19 Aralık 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un bir Türk güvenlik görevlisi tarafından öldürülmesiyle yeniden sınavdan geçmiştir. Ancak Üçlü Zirve'den bir gün önce gerçekleştirilen Karlov suikasti dahi iki devlet arasında olumlu seyreden görüşmelerin önüne geçememiş ve yukarıda değinildiği üzere her iki taraf açısından da bir sabotaj olarak değerlendirilmiştir. Bu suikaste rağmen Moskova'da bir araya gelen taraflar (Balcı,2017) bu olaydan kısa bir süre sonra Suriye'deki askeri harekâtlarını ortak yürütebilmek amacıyla bir koordinasyon anlaşması dahi yapmışlardır. Her ne kadar Rus savaş uçaklarının 9 Şubat 2017'de El Bab'da Türk askerlerinin bulunduğu bir binayı vurması bu koordinasyonda bazı önemli zayıflıkların olduğunu gösterdiyse de, Ankara yaşanan olayı bir kaza olarak değerlendirerek Moskova ile bu sahada işbirliğine devam edeceklerini ifade etmiştir (Erşen,2016:165-166).

Suriye konusunda taraflar arasındaki ilişkilerde ilerleme kaydedilse de ikili arasındaki sorunların tamamen aşıldığını ileri sürmek mümkün değildir. 19 Aralık 2016 Üçlü Zirvesi'nden sonra devam eden Astana görüşmeleri akabinde Moskova'nın, Suriye'de bulunan Kürtler için öngördüğü özerklik, Ankara'yı tedirgin etmiştir. Ayrıca Moskova YPG ve PKK'yı hala bir terör yapılanması olarak değerlendirmemektedir. Ancak diğer taraftan ABD'nin Fethullah Gülen'i iade konusundaki çekimser duruşuna karşın Moskova'nın bu yapılanmaya 2000'lerden beri izin vermemesi, taraflar arasında bir anlayış birliğinin oluşumuna işaret etmektedir (Erşen,2016:166).

İlişkilerin düzelmesiyle beraber 2016 Kasım ayında iki devlet arasında S-400 hava savunma sistemleri de görüşülmeye başlanmıştır. İlk etapta Ankara'nın talep ettiği hava savunma sistemlerini vermeyen NATO'ya karşı blöf olarak yorumlanan bu görüşmeler, 2017 Eylül ayında S-400'lerin alımına yönelik anlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmıştır.

Ankara, bu noktada Batı'nın bu sistemler konusunda kendisine sorun çıkardığını, ancak Yunanistan'ın Rusya'dan S-300 sistemlerini almasına herhangi bir tepki göstermediğini ileri sürmüştür (Özgen,2017:73-74). Türkiye'nin S-400 talebi, Suriye İç Savaşı'nda belirginleşen hava savunma sisteminin yetersizliğine, 1983 yılında başlayan ve 2019 yılı itibarıyla hala devam eden PKK-YPG ile mücadelesinde oluşan güvenlik açığına ve DEAŞ'a karşı operasyonlarını sürdürürken belirginleşen askeri güvenlik açığına dayandırılmaktadır (Cengiz ve Duran,2019:555). Türkiye'nin Batılı müttefiklerini karşısına alarak, Rusya ile savunma sistemi konusunda ticari bir ilişkiye girmesi ise, taraflar arasında izole alan oluşturma çabalarına bir diğer örnek olarak gösterilebilir. Bu ticari ilişkinin sonucu olarak da Türkiye 2019 Temmuz ayında patriotları teslim almaya ve 25 Kasım'da test etmeye başlamıştır.

Rusya ve Türkiye arasında yaşanan çatışmalara bakıldığında Demiryol'un ifade ettiği üzere, iki devlet arasında kurulan asimetrik ilişkinin sınırları vardır ve bu sınırların iki tarafın jeopolitik çıkarları arasında kurulan uyum tarafından belirlendiği görülmektedir. Kompartmanlaştırma stratejisinin iyi işlediği ve ithalat bağımlılığının bir güvenlik sorunu oluşturmadığı durumlarda asimetrik karşılıklı bağımlılık siyasi işbirliğine zemin oluşturabilmiştir. Ancak jeopolitik çıkarların farklılaşması, kompartmanlaştırma sistemine zarar vermiş ve ithalat bağımlılığının güvenlik bağlamında endişeye yol açtığı dönemlerde asimetri nedeni güç ilişkileri ve rekabet dinamikleri ön plana çıkmıştır (Demiryol,2018:15). Bu bağlamda 24 Kasım Uçak Krizi sonrasında Ankara Moskova'dan doğal gaz ithal etmeye devam etmiş ve bir çok alanda yaptırıma giden Moskova, enerji sektörünü yaptırımlardan muaf tutarak Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Santrali projelerinin çalışmalarını devam ettirmiştir. Ancak buna rağmen Ankara, enerji güvenliği açısından çeşitlendirmeye gitmek amacıyla Katarla LNG görüşmelerini de sürdürmüştür.

Emre Erşen'in ileri sürdüğü gibi Türkiye-Rusya ilişkilerinde görmezden gelinen sorunlar bir yanılsama oluşturabilir. Bu durum iki devlet arasında kompartmanlaştırma stratejisi yapıldığı gerçeğini de değiştirmemektedir. Taraflar, aralarındaki artan ticaret, enerji, turizm ve diplomatik ilişkilerin de etkisiyle kazan-kazan anlayışına bağlı olarak işbirliğini devam ettirmeyi tercih etmektedirler. Ancak bu durum bazen bir tercih, bazen de zorunluluk olarak ortaya çıkabilmektedir. Kompartmanlaştırma stratejisi, çok uzun bir geçmişe sahip Türkiye-Rusya ilişkilerinde zaman zaman başvurulabilen stratejilerden ve yöntemlerden yalnızca bir tanesidir. Bu kadar uzun tarihsel geçmişe sahip iki devlet

arasındaki ilişkilerin tek bir teoriye veya stratejiye sığdırılması başlı başına zaten imkansızdır.

Kompartmanlaştırma stratejisinin iki devlet arasındaki ilişkilere uygulanabilmesi için doğrudan bir kriz ortamına ihtiyaç yoktur. Farklı taraflardaki müttefiklere sahip devletlerin, dahil oldukları tarafların krize sürüklenmesi, söz konusu iki devletin ilişkilerini doğrudan etkiler. Bu noktada devletlerin taraf oldukları gruptan belli ölçüde ayrışıp işbirliğine devam etmeleri de bir kompartmanlaştırma örneğidir. Örneğin Kırım ilhakı sonrasında Türkiye-Rusya ilişkilerinin diplomasi ve enerji alanında devam etmesi ve yeni projelerin masaya yatırılması bir kompartmanlaştırma örneğidir. Diğer taraftan 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu'na ait uçağın Türk Hava Kuvvetlerince düşürülmesi sonrasında Türkiye'ye yaptırımlar devam ederken Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı görüşmelerine devam edilmişti. Bu da iki devlet arasında, doğrudan yaşanan bir kriz ortamında yapılan kompartmanlaştırma örneğidir. Buradan hareketle Türkiye-Rusya ilişkilerinin bu stratejiye belli ölçüde muhtaç hale geldiği söylenebilir. Diğer taraftan üçüncü bir tarafı dengelemek ya da cezalandırmak amacıyla da bu stratejiye başvurulabilir. Rusya'nın Güney Akım Projesi'ni iptal edip benzer hatlardan Ukrayna'yı bypass ederek Türkiye ile Türk Akımı Projesi'ni imzalaması buna örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Türkiye'nin, üyesi olduğu NATO'dan istediği füze savunma sistemlerini alamayınca, Rusya'dan S-400 patriotlarını alması bu yönde bir kompartmanlaştırmadır.

Kompartmanlaştırma stratejisi iki devletin belli uyumsuzluklar konusunda geçmişte olduğu kadar gelecekte de başvurabilecekleri bir yöntemdir. Devletlerin ilişkilerini ve birbirine yaklaşımlarını güç ve güvenlik anlayışıyla değerlendiren klasik realizmin, artan küreselleşme sonucu etkisinin zayıfladığı şeklindeki yorum, kompartmanlaştırma stratejisini ele alma yöntemi olarak yanıltıcı olabilmektedir. Her ne kadar bu yorum haklılık payı taşısa ve bu tarz teorilerin temel mekanizmaları değişen dünyada işlerliğini yitirse de, izole alan yaratma stratejisi olarak da tabir edilen kompartmanlaştırmının iki devlet ilişkilerinin yorumlanmasında sadece bir araç olduğu unutulmamalıdır. Üstelik bu strateji, uluslararası düzene yönelik hem realist hem de liberal değerlendirmelerde yer alabilmektedir. Bu bağlamda ana teorilerin ilişkileri yorumlayış şekli ile stratejilerin ilişkiler açısından değerlendirilmeleri farklı kulvarlarda olmalıdır. Kompartmanlaştırma bir yaklaşım tarzı olarak, iki devletin izole alan yaratarak belli konularda diyalog halinde kalıp ilişkileri koparmamak adına çabalamalarıdır. Türkiye ve Rusya yönetimleri, gelecekte ortaya

çıkabilecek farklı sorunlarda da bu yöntemle hareket edebilir ya da farklı yaklaşımlarda da bulunabilirler.

Diğer taraftan, bu stratejinin doğası özelde Türkiye ve Rusya ilişkilerine elverişli ve uyumludur. Taraflar arasında bu stratejiye tercih, zorunluluk veya başka bir ülkeyi dengeleme amacıyla başvurulmaktadır. Türkiye'nin alım gücü, kaynakları ve nüfusu göz önünde bulundurulduğunda Rusya ile ilişkilerinde bu stratejinin oldukça uygulanabilir olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu stratejinin uygulanabilirliği, yaşanan uyuşmazlığın hangi iki devlet arasında olduğu kadar, konjonktür gereği yaşanan olay ve aktörlerin niteliğiyle de ilgilidir.

Ankara, AB ve ABD ile uyuşmazlık durumlarında Moskova'yı alternatif olarak değerlendirip belli dönemlerde sempati oluşturma ötesinde, karşılıklı ilişkilerde kolayca krize sürüklenmeyecek daha sağlam ve reel, diplomatik ilişkilere zemin oluşturacak adımlar atmalıdır. Nitekim kompartmanlaştırma stratejisi bu süreçte iki devletin de bekası için başvurulabilecek bir stratejik araç niteliğindedir. Ancak özellikle doğrudan kriz ortamlarında yaptırımların ve karşılıklı tepkilerin de bir siyasi araca dönüşmesi ve ülkelerin kazanımlarının zarar görebilmesi ihtimali ile, iki devletin bu türden izole alan oluşturma koşulları yetersiz kalabilmektedir. Bu minvalde kompartmanlaştırma stratejisi iki devleti yorumlayan bir teori değil ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlama amacıyla devletlerin başvurabildiği bir araçtır. Bu perspektiften bakıldığında da salt herhangi bir döneme sıkıştırılmayan bu stratejinin iki devlet ilişkilerine oldukça uyum sağladığı sonucu çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Günümüzde devletler arasında oluşan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, ihtilaflı konularda dahi askeri yöntemlere başvurmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü karşılıklı değişim ve işbölümünün artmasıyla, devletler arasındaki temaslar yoğunlaşmış ve birbirine bağımlı hale gelen devletler açısından çatışma olasılığı azalmıştır. Artık en büyük bölgesel devletler dahi askeri yöntemlere eskisi kadar yönelmemektedirler. Zira oluşan karşılıklı bağımlılık nedeniyle kayıplar artık tek taraflı değil çok taraflı olabilmektedir. Bu yüzden devletler, işbirliklerini yaşanan sorunların gölgesinden kurtarıp ön plana çıkarma eğilimindedirler. Çalışmanın odak noktasında yer alan kompartmanlaştırma stratejisi bu noktada önemlidir. Zira strateji, iki devlet arasında ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlayabilmek, yatırım yapılan ve karşılıklı fayda sağlaması beklenen ortak işbirliği alanlarının bozulmasını engellemek amacıyla devletler için ortak bir alan sunmaktadır.

Çalışmada Türkiye-Rusya ilişkilerini ele alan strateji ve kuramlardaki farklı yorumlamalar üzerinde durulmuştur. Türkiye-Rusya ilişkileri liberal bir bakış açısıyla ele alındığında iki devlet arasındaki asimetrinin güç dengesine olan etkisini dikkate almadığı takdirde yetersiz bir açıklama sunmaktadır. Diğer taraftan realist değerlendirilmelerde ise bir belirsizlik söz konusu olabilmektedir. Çünkü iki devlet, siyasi işbirliğini aralarındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığa rağmen sürdürebilmişlerdir. Bu noktada kompartmanlaştırma stratejisi bu boşlukları doldurarak; iki tarafın güç dengesini yok saymadan işbirliği yapabilmelerini açıklamaktadır. Davranışsal yaklaşım ise tarafların süregelen rekabetleri üzerinden deneysel bir inceleme yapmak üzere büyük-küçük güç çatışması üzerinden ilişkileri değerlendirir. Ancak bu bakış açısı işbirliği dönemlerinin beş yüz yıllık bir geçmişte istisnaları oluşturduğu sonucunu çıkararak odak noktasını tek yönlü tutmaktadır. Diğer taraftan ekonomi gibi işlevsel alanların ön plana çıkarılması gerektiğini öne süren işlevselci okul ile kompartmanlaştırma stratejisinin önerileri benzer yaklaşımlar sergilemektedir. Kompartmanlaştırma stratejisi, devletler arasındaki işbirliğini ön plana çıkarırken, yine söz konusu devletleri merkezine alarak önerilerde bulunur. Ancak işlevselcilik, zamanla devletlerin yetkilerini, ulus-üstü bir yapıya devretmesi gerektiğini önerir. Bu yaklaşıma göre, sorunlara uluslararası düzeyde çözüm bulmak amacıyla, siyasal yargılardan uzak uluslararası örgütler kurulmalıdır. Yaklaşımlar çerçevesinde inceleme yapılan bu bölümde, kompartmanlaştırma stratejisinin taraflar arasında birleştirici bir güç ve tek bir döneme sığdırılamayarak, gelecekte de tarafların politikalarında başvurabileceği

geniş ve çok işlevli bir “araç” olduğuna vurgu yapılarak, ikili ilişkileri açıklayan dinamik bir strateji olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ve Rusya arasında hızla yaşanan gerilimler ve ardından gelen işbirliği, uluslararası sistemin yapısı ile alakalı olduğu kadar, iki devletin aynı bölgeye nüfuz etme arzusu sebebiyle çatışan ve Batı’yı dengeleme arzusu nedeniyle uzlaşan çıkarlara sahip olmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu ilişkinin, ulusal çıkar algılarının da etkisiyle şekillendiği söylenebilir. Kompartmanlaştırma stratejisi sadece ikili ilişkilerinden değil aynı zamanda üçüncü bir tarafa bağlı olarak ve çatışma alanlarının yansımaları nedeniyle de ortaya çıkar. Ya da konjonktürel olarak içinde bulunulan durum iki tarafa başka bir seçenek bırakmayabilir. Dolayısıyla Rusya ve Türkiye açısından kompartmanlaştırma stratejisi üçüncü bir ülkeyi dengelemek için ya da dış politika amaçları doğrultusundaki uygulamalarında bir tercih veya zorunluluk olarak ortaya çıkabilmektedir.

İlişkilerin tarihinde ise iki devlet istikrarsızlıklara rağmen, çeşitli nedenlerle bir araya gelmeyi başarabilmiştir. Erken dönemde Mustafa Kemal Atatürk ve Sovyet Lideri Lenin arasında gerçekleşen askeri ve maddi konulardaki yardımlaşma ve sonrasında 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması’nın imzalanması iki tarafın da birbirlerine problem çıkarmak istemediklerinin göstergesidir. Buna ek olarak Batı karşısında yalnızlaşan bu iki devlet, aralarındaki diyalogu geliştirme imkanı bularak 1927’de bir ticaret anlaşması imzalamışlardır. II. Dünya Savaşı’nın ardından ise, SSCB’nin Türkiye’den toprak talep ettiği iddiaları ve bunun üzerinden şekillenen politik algılarla beraber, iki devlet, yine farklı koalisyonlara sürüklenmiştir. Soğuk Savaş döneminde Ankara, dış politikada Batı odaklı tek bir yön almış ve bunun olumsuz sonuçlarıyla yüzleşince, SSCB ile işbirliği seçeneğini daha fazla gündemine almıştır. Bu doğrultuda Sovyet teknolojisiyle çeşitli fabrika ve tesislerin yapımına girişilmiştir. Özellikle 50’lerde yani Soğuk Savaş’ın en keskin olduğu yıllarda taraflar arasında geliştirilen işbirliği alanları, erken kompartmanlaştırma örneklerini sunmaktadır. Ardından 1974 Kıbrıs Harekati ile Batı’nın uyguladığı silah ambargosu, Ankara’yı SSCB ile işbirliğine daha da yaklaştırmıştır. Aynı şekilde SSCB’nin 1979 Afganistan müdahalesiyle Batı’nın yaptırımlarına maruz kalması da, uluslararası arenada üçüncü tarafların neden olduğu dışlanmışlıkla tarafları yakınlaştırmıştır. 1980 Askeri Darbesi’nin ardından Washington’la yeniden yakınlaşan Ankara, bu yakınlığa rağmen 1984 yılında SSCB ile ilk doğal gaz anlaşmasını imzalamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya ve Kafkaslarda yaşanan nüfuz

mücadeleleri ve terör konusundaki tavır bağlamında yaşanan sıkıntılara rağmen iki devlet arasında doğal gaz sektöründe anlaşmaların yapılması, ilişkilerin inişli çıkışlı seyrini yansıtmaktadır. Artan diplomatik diyaloglar süreciyle beraber, Batı'nın tüm karşı çıkışlarına rağmen Türkiye, Rusya ile Mavi Akım Doğal Gaz Anlaşması'nı imzalamıştır. 1990'ların sonlarında patlak veren İkinci Çeçenistan Savaşı'nda ise Ankara'nın, müttefiklerine Moskova'ya karşı kıyasla tepkisiz kalması, Emre Erşen'e göre kompartmanlaştırma örneklerinden biridir. Diğer taraftan 1998 Ekonomik Krizi'yle beraber Moskova'nın askeri kapasitede küçülmeye gitmesi, iki devlet arasındaki tehdit algılarını dönüştürerek, ilişkilerin bu yönde gelişebilmesinin de önünü açmıştır.

2001 yılına gelindiğinde, Çok Boyutlu Ortaklık adı altında taraflar arasında daha ileri bir ortaklık kurulması hedeflenmiştir. Taraflar arasında yapılan 2001 tarihli anlaşmada ilk defa Avrasya söz konusu olmuştur. Tarafların farklı görüşlerde olduğu bir bölgenin işbirliği anlaşmasında geçmesi, Seçkin Köstem'e göre bir başka kompartmanlaştırma örneğidir. Diğer taraftan Ankara, Rusya'nın İslam İşbirliği Teşkilatı'na gözlemci statüsünde katılmasını desteklerken, Moskova, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemiştir. Bunun dışında Mart 2003'te TBMM'nin Irak Tezkeresi'ni reddetmesi, Moskova'da Türkiye'nin, müttefiklerinden bağımsız politika yapabilen güçlü bir ülke olarak algılanmasını sağlamıştır. Nitekim Ankara, müttefiklerinin aksine Irak'ın işgali konusunda Moskova'yla aynı fikirde olmuştur. Gürcistan Savaşı'nda ise Rusya ve Türkiye dolaylı olarak karşı karşıya gelmelerine rağmen, Ankara Montrö Anlaşması'na sadık kalıp, Boğazlar üzerinden ABD gemilerinin geçişine izin vermemiştir.

2014 yılına gelindiğinde Kırım'ın ilhakı ile bir taraftan Batı-Rusya ilişkileri gerginleşirken, öte yandan Ankara-Moskova ilişkileri bir sınavdan geçmiştir. Gerek Karadeniz bölgesinde değişen dengeler, gerek Kırım Türklerinin durumu ikili arasında soğuk bir hava estirmişse de, Türk Akımı Anlaşması problemlerin kemikleşmesine izin vermeyerek taraflar arasında izole bir alan oluşturmuştur. Ayrıca her ne kadar ilhaka karşı çıksa da, Batı'nın yaptırımlarına Ankara'nın katılmayı Moskova'yı memnun etmiştir. Kasım 2015 tarihinde yaşanan Uçak Krizi ilişkilerde yeni bir gerilim noktası oluşturmuştur. Ancak doğal gaz kartını dış politikada diplomatik bir koz olarak kullanabilen Rusya'nın, bu krizde Türkiye'ye enerji üzerinden bir yaptırımda bulunmaktan kaçınması ve bu konuda en ufak bir tehditte dahi bulunmaması, Rusya açısından Türkiye'nin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim ilişkilerin normalleşme süreci, krizin ortaya çıkması kadar hızlı

ilerlemiştir. Yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasına rağmen ilişkilerde oldukça hızlı bir toparlanma yaşanmış, krizin arka tarafında üçüncü unsurların olabileceği görüşü tarafları birbirine yakınlaştırmıştır.

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde kompartmanlaştırmaya en eleştirel yaklaşan akademisyenler²⁸ dahi bu stratejinin iki devlet arasında kullanıldığını inkar etmemektedirler. Diğer taraftan kompartmanlaştırma stratejisinin iki devlet arasında uygulanması için doğrudan bir kriz ortamına da ihtiyaç yoktur. Farklı müttefiklere sahip devletlerin bu müttefikleri arasında bir kriz söz konusu olduğunda iki devletin ilişkileri doğrudan etkilenir. Bu noktada taraf oldukları gruptan belli ölçüde ayrışıp işbirliğine devam edebilmeleri de bir kompartmanlaştırma örneğidir. Nitekim bu noktada Kırım Krizi çerçevesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinin diplomasi ve enerji alanında devam etmesi ve yeni projelerin masaya yatırılması bir kompartmanlaştırma örneğidir. Zira NATO müttefiki olan Türkiye, yaptırımlara dahil olmasa da Rusya'ya karşı Batı ile daha yakın bir ilişki içindedir. Diğer taraftan 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Federasyonu'na ait uçağın Türk Hava Kuvvetlerince düşürülmesi ilişkilerde krize ve Türkiye'ye yönelik yaptırımlara neden olsa da, Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akımı görüşmelerine devam edilmiştir. Bu da iki ülke arasında, doğrudan yaşanan bir kriz ortamında uygulanan kompartmanlaştırma örneğidir. Buradan hareketle Türkiye Rusya ilişkilerinin bu stratejiye belli ölçüde muhtaç duruma geldiği de iddia edilebilir. Diğer taraftan daha önce de ifade edildiği gibi bu stratejiye üçüncü bir tarafı dengelemek ya da cezalandırmak amacıyla da başvurulabilir. Rusya'nın Güney Akım Projesi'ni iptal edip Türkiye ile benzer hatlardan Türk Akımı Projesi'ni imzalaması buna örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Ankara'nın ihtiyaç duyduğu füze savunma sistemlerini müttefiki olduğu NATO'dan alamayınca, Moskova'dan S-400 patriotlarını alması da bu yönde bir kompartmanlaştırmadır.

Ayrıca 9 Ağustos 2016'da yapılan St. Petersburg Zirvesi'nde taraflar Suriye meselesi için ayrı bir toplantı yapılmasını kararlaştırarak, odaklandıkları ticaret ve enerji konularının gölgede kalmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu karar açıkça bir izole alan oluşturma örneğidir. Problem yaratacağı ya da tarafları zorlayacağı düşünülen Suriye konusunun ayrı bir toplantıya ertelenmesi bu problemin yok sayıldığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine

²⁸ Türkçe literatürde kompartmanlaştırma stratejisi geçen çalışmalar: Emre Erşen, *Kompartmanlaştırma Stratejisinin Sorunları*. Fırat Purtaş, *Türk-Rus İlişkilerinde Bir Asırlık Barışın Formülü: Krizlere Rağmen Bozulmayan İyi Komşuluk*. Seçkin Köstem, *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Düşünmek*. Tolga Demiryol, *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları*. Ayşem Biriz Karaçay, *Türkiye-Rusya İlişkilerinin Unutulan İnsani Boyutu*.

taraflar, problem teşkil eden bu konuyu, daha reel bir yaklaşımla ele almak maksadıyla farklı bir platformda konuşmak üzere bir izole alan oluşturmaya çalışmışlardır. İlişkilerdeki normalleşme süreci, 19 Aralık 2016 tarihinde gerçekleşen Karlov Suikasti ile bir sınavdan daha geçmiştir. Ancak bir sonraki gün yapılacak Suriye görüşmelerinin askıya alınmadan gerçekleştirilmesi ve tarafların bunun bir sabotaj olduğuna dair ifadeleri ilişkilerin bu sınavdan da geçtiğini kanıtlar niteliktedir.

Türkiye ve Rusya arasındaki krizler, Türkiye'nin Rusya ile kurduğu asimetrik bağımlılık ilişkisindeki konumu itibariyle, stratejik tercih seçeneklerini daraltmakta ve bunun sonucu olarak da yatıştırma ve kompartmanlaştırma politikaları arasındaki çizgiyi belirsizleştirmektedir. Rusya açısından kompartmanlaştırma, daha çok ekonomik ya da bölgesel işbirliğindeki faydanın, siyasi zarardan büyük olmasıyla alakalıdır. Rusya, 2015 Uçak Krizi'nde olduğu gibi görüş ayrılıklarının derinleştiği zamanlarda, tırmandırma siyasetine gidebilme seçeneğini kendinde bulur. Türkiye açısından ise kompartmanlaştırma stratejisi Rusya ile mevcut asimetrik ilişkisi sebebiyle, seçeneklerini daraltmakta ve zarar hesabı odaklı serbest bir tercih yapmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü aralarındaki ilişkinin bozulmasından kaynaklanacak zarar Türkiye için daha yüksek olabilmektedir. Rusya ile siyasi kriz yaşanması durumunda Türkiye hem ticaretten elde ettiği mutlak faydayı yitirecek, hem de doğal gaz bağımlılığından kaynaklanan siyasi ve ekonomik risklerle de karşı karşıya kalacaktır. İthalat bağımlılığının güvenlik problemi oluşturmadığı ve kompartmanlaştırma stratejisinin işlediği dönemlerde asimetrik karşılıklı bağımlılık siyasi işbirliğine zemin oluşturmuştur (Demiryol,2018:1452).

Diğer taraftan kompartmanlaştırmanın sürdürülebilirlik üzerinden etkisine bakıldığında; yapılan projelerin bugün vanasının açılabilmesi, yukarıda üzerinde durulan uyuşmazlık ve kriz ortamlarında görüşmelere devam ederek izole alan yaratabilmeleri sayesinde gerçekleşebilmiştir. Salt bir döneme sığdırılmaması gereken olayları daha geniş ve reel bir perspektiften ele alma imkanı sunan bu stratejinin, çıkış maliyeti yüksek taraf olan Türkiye için asimetrik sınırları olsa dahi, bu strateji iki devlet arasında geçmişte yapıldığı gibi gelecekte de yapılabilecektir. İki devlet arasında bu strateji kriz ortamında dahi birleştirici bir unsur olabilmektedir. Bu minvalde kompartmanlaştırma stratejisi iki devleti yorumlayan bir teori değil, ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlama amacıyla devletlerin başvurabildiği bir araçtır. Bu perspektiften bakıldığında da salt herhangi bir döneme sıkıştırılmayacağı sonucu çıkmaktadır.

Ayrıca bu stratejinin doğası özelde Türkiye ve Rusya ilişkilerine uyum sağlamaktadır. Taraflar arasında bu stratejinin tercih, zorunluluk veya başka bir ülkeyi dengeleme ile uygulamaya geçirildiği görülmektedir. Uluslararası arenada sıkça zor durumda kalabilen iki ülkenin, bu sebeplerde kesişmesi, birbirlerine daha kolay tahammül edebilmelerini sağlamaktadır. Nihayetinde karşılıklı zarardan kar elde edebilmek amacıyla izole bir alanda ilişkileri bozmamak, her iki tarafın da çıkarına uyum sağlamıştır. Ancak bunu yaparken taraflar, birbirlerinin her dış politika hamlesini onaylamak zorunda da değildir. Dolayısıyla çatışma konularının da farkında olarak hareket ederler.

Bu çalışma ile, iki ülkenin kompartmanlaştırmaya gittikleri örnekler bir arada incelenerek Türkiye-Rusya ilişkilerine ilişkin literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır. Sonuç olarak taraflar arasındaki ilişkilerin kompartmanlaştırma perspektifinden incelendiği bu çalışmada iki devlet arasında gerçekleştirilen kompartmanlaştırmanın, gerçekleri geri plana iten bir durum oluşturmadığı ve geçmişte olduğu gibi gelecekte de gidilebilecek olan bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle Kırım'ın ilhakı bu stratejiyi bitirmemiş, iki devletin bu krizle beraber yeni kompartmanlaştırma alanları ürettikleri görülmüştür. Zira kompartmanlaştırmanın çatışma ve krizlerin yok sayıldığını ifade etmediği ve aynı zamanda tarafların birbirlerinin her dış politika hamlelerini onaylamaları anlamına da gelmediği öne çıkarılmıştır. Ayrıca kompartmanlaştırma, farklı koalisyonlarda olan iki devletin, incelenen olaylar kapsamında inişli çıkışlı ilişkilerine de oldukça oturan bir yöntem olmuştur. Bu noktada Türkiye, AB ve ABD ile uyuşmazlık durumlarında Rusya'yı alternatif olarak değerlendirip belli dönemlerde sempati oluşturmanın ötesinde, Rusya ile ilişkilerinde kolayca krize sürüklenmeyecek daha sağlam ve reel, diplomatik ilişkilere zemin oluşturacak adımlar atmalıdır.

6. KAYNAKLAR

- Abay, E. G. (2017). Türk Akımı nedeniyle Batı Hattı devre dışı kalacak, 30/01/2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-akimi-nedeniyle-bati-hatti-devre-disi-kalacak/771931>
- Abbasigil, S. Ö. (2016). Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 50-83.
- Akpınar, M. B., Maden, H., Fırat, A.S., Olcay, Ş. ve Kocatepe, Ö. F. (2017). Uluslararası Hukuk Açısından Kırım'ın İlhakı, *Türk Dünyası Birlik Platformu*.
- Aksöz, A. (Aralık 2015). Karadeniz'in Kilidi: Kırım'ın İlhakı Sorunu. *Genç İDSB*.
- Aktürk, Ş. (2013). Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi 2002-2012: Zirveden Dibe mi. *Hazar Raporu*, 55-70.
- Aktürk, Ş. (2017). Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi,1992-2015 Neorealist Bir Değerlendirme. Özcan, Balta and Beşgül (eds.), *Kuşku ile Komşuluk*, 129-145.
- Al, A., ve Aypek Ayvacı, F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Security Strategies Journal*, 13(26).
- Aras, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar. *Karadeniz Araştırmaları*, (53), 29-50.
- Balcı, A. (Mart 2017). Görseller ile Türk Dış Politikası. 5.12.2019. <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2017/03/Yap%C4%B1sal-Krizler-Sarmal%C4%B1nda-D%C4%B1s%CC%A7-Politika-2013-2017.pdf>
- Balta, E. ve Demir S. (2017). Rusya ve Türkiye'nin Ortak Tarihi:Çağdaş Rusya Federasyonu Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk İmgesi. Özcan, Balta and Beşgül (eds.), *Kuşku ile Komşuluk*, 111-128.
- Balta, E., ve Özkan, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerine “Tarih” ile Bakmak. Boğaziçi Üniversitesi-*TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*.
- Baştürk, L.(Mart 2014). Ukrayna krizi neden Türkiye’de dikkatleri Kırım’a çekti? (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*). Dübam.
- Baştürk, L.(Mart 2014). Ukrayna, Kırım ve Türkiye’nin siyaseti (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*). Dübam.
- Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Bittner, J. (Mart 2014). Kırım sıradaki Yugoslavya mı? (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*). Dübam.
- Brzezinski, Z. (2017). Büyük Satranç Tahtası. *İnkılap*, İstanbul.

- Büyükakıncı, E. (2004). Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya İlişkileri. Faruk Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, 700-701.
- Can, E., Özmutlu, S. Y., ve Aykaç, C. (2019). Politik İklim Değişikliklerinin Ülkelerarası Ticaretle İlişkisi: Türkiye Rusya Uçak Krizi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 28(1), 1-18.
- Cengiz, R. ve Duran, V. (2019). *Türkiye- ABD Geriliminde Bir Can Yakma Stratejisi*; S-400.
- Christie, E. H. (2015). Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?, 22/01/2020. <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2015/07/13/kirim-in-ilhakından-sonraki-yaptirimlar-ise-yaradi-mi/index.html>
- CNN Türk. (23 Ekim 2019). Türk Akım projesinde Rus doğalgazı Kıyıköy'e ulaştı. 3.12.2019. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turk-akim-projesinde-rus-dogalgazi-kiyikoye-ulasti>
- Çelikpala, M. (2015). Rekabet ve işbirliği ikileminde yönünü arayan Türk-Rus ilişkileri. *Bilig*, (72), 117-144.
- Çelikpala, M. (2017). Yeni yüzyılda stratejik ortaklık: Türkiye ve Rusya. 10.12.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/yeni-yuzyilda-stratejik-ortaklik-turkiye-ve-rusya/926673>
- Çulha, E. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 287-298.
- Davutoğlu, A. (2016). Stratejik derinlik. *Küre Yayınları*, İstanbul, 536.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4).
- Derman, G. S., ve Ongarova, Y. (2014). Ukrayna'da Siyasi Kriz. *Karadeniz Araştırmaları*, (42), 11.
- Dugin, A. (2016). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, çev. Vügar İmanov, İstanbul, *Küre Yayınları*.
- Duman, M., ve Samadov, N. (2003). Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 25-47.
- En Son Haber. (Kasım 2019). Türkiye'nin Türk Akım ve TANAP doğalgaz haritası. 3.12.2019. <https://www.ensonhaber.com/turkiyenin-turk-akim-ve-tanap-dogalgaz-haritasi.html>
- Erdil, M. (2015). Türkiye Rusya'dan istediği indirimini hala alamadı, Gazprom'a sert eleştiriler, 28/01/2020, <http://www.turkrus.com/68277-turkiye-rusyadan-istedigi-indirimi-hala-alamadi-gazproma-sert-elestiriler-xh.aspx>

- Erşen, E. (2016). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2) , 153-171. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtad/issue/29711/319701>
- Erşen, E. (2017). 2000’li Yıllarda Türkiye-Rusya İlişkileri “Kompartmanlaştırma” Stratejisinin Sorunları. Özcan, Balta ve Beşgül (eds.), *Kuşku ile Komşuluk*, 147-161.
- Ertuğrul, D. (2012). Türkiye Dış Politikası için bir test: Suriye krizi. *TESEV Dış Politika Programı*, (s 2).
- Gehring, T. (1996). Integrating integration theory: Neofunctionalism and international regimes. *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, 10(3), 225-253.
- Gökçen, S. (1961). Ankara-Moskova İlişkilerinin Gelişimi ve 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Andlaşması, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3(3), 117-140.
- Güncel Akademi (11 Ocak 2019), <https://www.guncelakademi.com/tbmyi-taniyan-ilk-devletler-siralaması-n893.html>, 21.03.2019.
- Gürses, Ü. (2015), 1957 Suriye Krizi, <http://tdpkrizleri.org/index.php/1958-irak-krizi/item/259-ana-sayfa-1957-suriye-krizi>, 03/02/2020.
- Han, A. K. (2019). Büyük Oyun, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/122311.asp#BODY> 06.01.2019.
- Has, K. (Mayıs 2018). Yeni Rusya Sırlar, Hayaller, Şüpheler. *Magma Dergisi Baykuş Eki*.
- Heywood, A. (Şubat 2013). Küresel Siyaset, Çev. Nasuh Uslu–Haluk Özdemir, Ankara, *Adres Yayınları*, , 133-134.
- Homan, K. (2018). Karadeniz’in Bölgesel Güvenliği:Rusya’nın Kırım’ı İlhakı, 26/01/2018, <https://www.mbbgenclik.com/detay-1139--karadenizin-bolgesel-guvenligi-rusyanin-kirim-ilhaki>
- İsmayıl, E. ve Aliyev, B. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü, *Türk-Rus İlişkileri*, 187.
- Jafarov, N. Y. ve Aydın, M. T. D. (2007). Rusya’da Ulusal Güvenlik Anlayışı’nın Dönüşümü (1991–2006), Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*.
- Karaçay, A. B. (2017). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Unutulan İnsani Boyutu. Özcan, Balta and Beşgül (eds.), *Kuşku ile Komşuluk*, 225-247.
- Kılıçarslan, M. T. (2016). Suriye Krizi Denklemine Türkiye Rusya İlişkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Kırımlı, H. (2017). *Kırım Tatarları Kimdir?* <http://www.kirimdernegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-tatarlari-kimdir>, 28.11.2019

- Kim, M.(2000). Richard Rosecrance, The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World, Chapters 1 & 2 (pp. 16-43). <http://www.olivialau.org/ir/archive/ros4.pdf>
- Kiniklioğlu, S. ve Morkva, V. (2007). An anatomy of Turkish–Russian relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(4), 533-553.
- Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29-56.
- Koçak, M. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri. İstanbul: *SETA Analiz*.
- Kolobov, O. A., Kornilov, A. A., Özbay, F., ve Osmanov, E. (2006). Çağdaş Türk-Rus ilişkileri: sorunlar ve işbirliği alanları,(1992-2005) (Vol. 10), *Tasam Yayınları*.
- Koren, M. (Mart 2014). Türkiye Ukrayna'ya Niçin Müdahil Oluyor? (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*), Dübam.
- Korhan, T. (2012). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Köstem, S. (2017). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Düşünmek, *ULİSAANALİZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Türkiye-Rusya İlişkileri Türkiye'nin Dış İlişkilerinin Son On Yılı Panel Serisi-7)*, https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA%20ANALIZ%203%20-%20Turkiye-R%20usya%20C4%B0li%C5%9Fkileri_yeni.pdf
- Kurban, V. ve Cabbarlı, H.(2019). Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansımaları, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 105-118.
- Kurt, V. (2017). *Parçalı İttifaklar ve Rusya'nın Ortadoğu'ya Dönüşü*, 28.12.2018. <https://www.haberler.com/analiz-parcali-ittifaklar-ve-rusya-nin-ortadogu-ya-10123327-haberi/>
- Mikhelidze, N., Sartori, N., Tanrisever, O. F., & Tsakiris, T. (2017). The Moscow-Ankara Energy Axis and the Future of EU-Turkey Relations. *FEUTURE Online Paper*, (5).
- Olson, R. (1998). Turkish and Russian foreign policies, 1991–1997: the Kurdish and Chechnya questions, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18:2, 209-227, DOI: 10.1080/13602009808716407.
- Oran, B. (2001). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1 (1919-1980), *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Oran, B. (2013). Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3 (2001-2012), *İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Özbay, F. (2013). Türk-Rus İlişkileri. *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, Rapor (58).
- Özbay, F.(2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, *Bilge Strateji*, 35.

- Özdemir, S. (Mart 2014). Rusya'dan 'kardeş desteği'. (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*). Dübam.
- Özel, M. S. (2015). Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, 73.
- Özgen, C. (2017). Türkiye-Rusya İlişkileri: Savunma İşbirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *KARASAM VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu*.
- Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek, *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 221-263.
- Öztopal, M. S. (2017). Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı İlhakına Uluslararası Tepkiler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Giresun.
- Purtaş, F. (2017). Türk-Rus İlişkilerinde Bir Asırlık Barışın Formülü: Krizlere Rağmen Bozulmayan İyi Komşuluk. *ULİSAANALİZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Türkiye-Rusya İlişkileri Türkiye'nin Dış İlişkilerinin Son On Yılı Panel Serisi-7)*. https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA%20ANALIZ%203%20-%20Turkiye-R%20usya%20C4%B0li%C5%9Fkileri_yeni.pdf
- Sağlam, M. (2014). 21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(02), 435-444.
- Sandıklı, A. ve İsmayılov, E. (Nisan 2015). Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye. *2014-2015 Eğitim ve Öğretim Yılı Harp Akademileri Komutanlığı Panelleri*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2015112633ukrayna_krizi.pdf
- Saraçlı, M. (2015). Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, (45), 69-88.
- Sezer, D. B. (2000). Turkish-Russian relations: The challenges of reconciling geopolitical competition with economic partnership. *Turkish Studies*, 1(1), 59-82.
- Small, M. ve Singer, J. D. (1970). Patterns in international warfare, 1816-1965. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391(1), 145-155.
- Taşdemir, F. (2017). Uluslar arası Hukukta Toprak Bütünlüğü İlkesi, Tanıma Doktrini ve Bir Norm Olarak Ayrılma Hakkı, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 644-668.
- Taylor, A. M. ve Glick, R. (2005). Collateral damage: trade disruption and the economic impact of war (No. 05, 15). *Working Paper*.
- Temizer, A. ve Özkan, M. S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticaretinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları, *Studies of The Ottoman Domain*, 3(4), 1-17.
- Topal, A. H. (Mart 2014). Kırım işgali ve uluslararası hukuk krizi. (*Kırım Krizini Nasıl*

Okumalı?). Dübam.

- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.
- Trenin, D. (Mart 2014). Kırım'daki kriz ikinci Soğuk Savaş'a yol açabilir. (*Kırım Krizini Nasıl Okumalı?*). Dübam.
- Tuiç Akademi (12 Ağustos 2014). <http://www.tuicakademi.org/bagimsiz-devletler-toplulugu-bdt-commonwealth-of-independent-states-cis/>, 27.11.2019.
- Türkasi, <http://www.turkasi.net/kirimdaki-turk-nufusu-kac/>, 20.11.2019
- Ünay, S. (1998). Yapısal realizm ve ötesi Kenneth Waltz'un "Uluslararası Siyaset Teorisi" ne eleştirel bir yaklaşım. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (4), 207-216.
- Yapıcı, M. İ. (2010). Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler (Vol. 45). *International Strategic Research Organization*, Uşak.
- Yapıcı, M. İ. (Mart 2016) Rusya'da Kilise-Devlet İlişkilerinde "Asimetrik Senfoni" Modeli: Ukrayna Krizi Örneği, *Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 173-193.
- Yılmaz, H. (2017). Kıbrıs Barış Harekatı ve Sonuçları, *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, 6(1), 87-98.
- Yılmaz, S. ve Yakşi, A. (2016). Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri. *Türk-Rus İlişkileri*, 9.
- Yüksel, E. (2018). Rusya ile Ticaret Hacmi 2017'de Arttı. 12.12.2019. <https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrolu/recep-tayyip-erdogan/rusya-ile-gectigimiz-yil-ticaret-hacmimizde-yuzde-30-luk-artis-sagladik>
- Zarakol, A. (2017). Türkiye ve Rusya Tarihsel Benzerlikler. Özcan, Balta ve Beşgül (eds.), *Kuşku ile Komşuluk*, 25-38.
- Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu ticari ilişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 61-103.
- Егоров, В. Г., Комлева, Н. А., Феофанов, К. А., Волобуев, О. В., Багдасарян, В. Э., Абрамов, А. В., ... & Постников, Н. Д. (2014). Украинский кризис 2013-2014: причины и последствия (круглый стол). Вестник Московского государственного областного университета, (1), 19-19.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Dilek Yaman

Lisans Öğrenimi : Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler ABD

Lisansüstü Öğrenim : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler ABD

e-posta Adresi : dilekdefneyaman@gmail.com

